

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ Ποινικών Επιστημών

Ειδίκευση: Ποινικό Δίκαιο & Ποινική Δικονομία

Πανεπιστημιακό έτος: 2018-2019

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Ζαφειρούλας Καντζουρίδου του Φωτίου

A.M.: 7340010918009

**Η προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας από
δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων και
ιδιωτών (Μ.Μ.Ε. κ.α.) και οι συνέπειες αυτής**

Τριμελής Επιτροπή:

Αλέξανδρος Δημάκης, Επίκουρος Καθηγητής (επιβλέπων)

Ηλίας Αναγνωστόπουλος, Καθηγητής

Γεώργιος Τριανταφύλλου, Επίκουρος Καθηγητής

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2019

Copyright © Ζαφειρούλα Καντζουρίδου, 2019

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν την συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στην οικογένεια μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	3
1. Εισαγωγή.....	5
1.1. Το περιεχόμενο του τεκμηρίου αθωότητας και η νομοθετική του κατοχύρωση σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο.....	5
1.2. Επισκόπηση του φαινομένου.....	13
2. Η νομική φύση του τεκμηρίου της αθωότητας.....	18
3. Το τεκμήριο αθωότητας και η προστασία της προσωπικότητας.....	20
3.1. Συνέπειες προσβολής της προσωπικότητας.....	22
4. Η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων ή τρίτων (Μ.Μ.Ε.) υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ.....	25
4.1. Η νομολογία του ΕΔΔΑ ειδικότερα.....	25
4.2. Το πεδίο εφαρμογής του αρ. 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ.....	33
4.3. Η έναρξη της προστασίας του τεκμηρίου αθωότητας.....	34
4.4. Η λήξη της προστασίας του τεκμηρίου αθωότητας.....	35
4.5. Ποιους δεσμεύει το τεκμήριο αθωότητας – Ζητήματα τριτενέργειας.....	38
4.6. Ζητήματα αμεροληψίας του δικαστηρίου.....	41
4.7. Η σχέση του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ με το αρ. 10 ΕΣΔΑ.....	44
4.8. Συνέπειες της παραβίασης του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ.....	51
5. Η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων ή τρίτων υπό το πρίσμα του Ν. 4596/2019 (Οδ. 2016/343).....	54
5.1. Γενικά για την Οδηγία 2016/343.....	54
5.2. Τα άρθρα 3 και 4 της Οδηγίας.....	57

5.3. Η ενσωμάτωση της Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη με το Ν. 4596/2019..	60
5.4. Συνέπειες της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας βάσει του άρθρου 7 Ν. 4596/2019 (αντίστοιχα των άρθρων 4 και 10 της Οδηγίας).....	62
5.4.1. Το προηγούμενο σχέδιο νόμου – Μείωση της ποινής.....	63
5.4.2. Το ψηφισθέν αρ. 7 Ν. 4596/2019 – Το δικαίωμα αγωγής αποζημίωσης κατά του Δημοσίου.....	68
6. Η προστασία του τεκμηρίου αθωότητας από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (Ε.Σ.Ρ).....	73
7. Άλλες πιθανές συνέπειες παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας.....	76
7.1. Οριστική αναστολή της δίκης.....	76
7.2. Τιμώρηση της πράξης.....	79
8. Επίλογος.....	81
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ – ΝΟΜΟΜΟΓΙΑ – ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	83

ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚ =	Αστικός Κώδικας
ΑΠ=	Άρειος Πάγος
αρ.=	άρθρο
βλ.=	βλέπετε
ΔΕΕ=	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
εδ.=	εδάφιο
ΕΔΔΑ=	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕ=	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕισΝΑΚ=	Εισαγωγικός Νόμος Αστικού Κώδικα
ενν.=	εννοείται
επ.=	επόμενα
ΕΣΔΑ=	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΗΠΑ=	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
ΚΠΔ=	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
Μ.Μ.Ε.=	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
Ν.=	Νόμος
ΝοΒ=	Νομικό Βήμα
Οδ.=	Οδηγία
οπ. π.=	όπως παραπάνω
παρ.=	παράγραφος
περιπτ.=	περίπτωση
περισ.=	περισσότερα
ΠΚ=	Ποινικός Κώδικας

ΠοινΔικ=	Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρον=	Ποινικά Χρονικά
π.χ.=	παραδείγματος χάρη
Σ=	Σύνταγμα
σελ.=	σελίδα
ΣτΕ=	Συμβούλιο της Επικρατείας
στοιχ.=	στοιχείο
Υπερ=	Υπεράσπιση
υποσημ.=	υποσημείωση

1. Εισαγωγή

1.1. Το περιεχόμενο του τεκμηρίου αθωότητας και η νομοθετική του κατοχύρωση σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο.

Κάθε δίκη διεξάγεται για να εξεταστεί αν ο κατηγορούμενος πρέπει να τιμωρηθεί ή όχι. Σε όλα τα φιλελεύθερα νομικά συστήματα κατά τη διάρκεια μιας ποινικής δίκης ισχύει το λεγόμενο «τεκμήριο της αθωότητας», το οποίο ανήκει στις μεγαλύτερες κατακτήσεις του φιλελεύθερου πνεύματος στην ποινική διαδικασία¹ και το οποίο επικαλούνται όλοι όσοι είναι ύποπτοι ή κατηγορούνται για ποινικό αδίκημα, ως ένα από τα πιο θεμελιώδη δικαιώματά τους^{2 3}. Υπάρχουν διάφοροι λόγοι που δικαιολογούν την ισχύ του τεκμηρίου, οι οποίοι διαφέρουν μεταξύ των νομικών συστημάτων του κάθε κράτους: άλλοτε το τεκμήριο αθωότητας συμβάλλει στη διασφάλιση της δίκαιης δίκης, άλλοτε στην ακεραιότητα του δικαστικού συστήματος και άλλοτε στην προστασία της αξιοπρέπειας του κατηγορουμένου⁴. Το περιεχόμενο του τεκμηρίου, ωστόσο, είναι αόριστο και όσα κείμενα επιχειρούν να το προσδιορίσουν «αντιγράφουν» τις διατάξεις που το προβλέπουν ενσωματώνοντας συνάμα τη νομολογία που έχει διαμορφωθεί γύρω από αυτό. Γι' αυτόν τον λόγο κρίσιμο είναι αρχικά να αναφερθούν επιγραμματικά οι διατάξεις στις οποίες κατοχυρώνεται το τεκμήριο αθωότητας.

Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου αποτυπώνεται ρητά στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΣΔΑ), όπου «παν πρόσωπον κατηγορούμενο επί αδικήματι

¹ Αναγνωστόπουλος Η., Δικονομικές Εγγυήσεις και «δημόσια αγανάκτηση», ΝοΒ 31, σελ. 777.

² Για τη νομική φύση του τεκμηρίου και το αν αυτό αποτελεί δικαίωμα ή όχι θα γίνει λόγος στη συνέχεια της εργασίας.

³ Έχει εμφανιστεί όμως και η γνώμη ότι το τεκμήριο της αθωότητας «δεν σημαίνει τίποτα για την ποινική δίκη», διότι λόγω του περιεχομένου του δεν μπορεί να απευθύνεται στο δικαστήριο, το οποίο αποφασίζει ακριβώς επί του ζητήματος της ενοχής. Werner Sarstedt/Rainer Hamm, Die Revision in Strafsachen, 5. Auflage, 1983, σελ. 297, υποσημ. 774, όπως παραπέμπεται από τον Πρωτόπαπα Δ., Το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, 2006, σελ. 85, υποσημ. 1.

⁴ Είναι προφανές ότι αν ο δικαστής, πριν δει τα αποδεικτικά στοιχεία του φακέλου, αποφανθεί ότι ο κατηγορούμενος είναι ένοχος για το έγκλημα για το οποίο πρόκειται να δικαστεί, υπονομεύεται η εμπιστοσύνη των πολιτών στο δικαιοσύνη σύστημα. Ομοίως, δημόσιες δηλώσεις από πολιτικά πρόσωπα (π.χ. Υπουργούς) θα μπορούσαν να επηρεάσουν τη μαρτυρία που δόθηκε κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο ή ακόμη να επηρεάσουν τους υπεύθυνους για τη λήψη αποφάσεων (ενόρκους και τακτικούς δικαστές). Βλ. Fair Trials, Innocent until proven guilty. The presentation of suspects in criminal proceedings, σελ. 13, παρ. 10.

τεκμαίρεται ότι είναι αθώων μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του». Επίσης, το τεκμήριο αθωότητας προβλέπεται τόσο στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 14 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (στο εξής: ΔΣΑΠΔ) του ΟΗΕ που κινήθηκε στην ίδια κατεύθυνση με την ΕΣΔΑ και σύμφωνα με την οποία «κάθε πρόσωπο κατηγορούμενο για ποινική παράβαση θεωρείται αθώο μέχρι τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής του», όσο και στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 11 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ, κατά την οποία «κάθε κατηγορούμενος για ποινικό αδίκημα πρέπει να θεωρείται αθώος εωσότου διαπιστωθεί η ενοχή του, σύμφωνα με το νόμο, σε ποινική δίκη, κατά την οποία, θα του έχουν εξασφαλιστεί όλες οι απαραίτητες για την υπεράσπισή του εγγυήσεις». Τα ως άνω νομοθετικά κείμενα της ΕΣΔΑ και του ΔΣΑΠΔ, εφόσον έχουν κυρωθεί από την Ελλάδα, αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του εσωτερικού της δικαίου και μάλιστα έχουν υπερνομοθετική ισχύ βάσει του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος, άρα υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποτελεί ως διακήρυξη του ΟΗΕ δευτερογενές δίκαιο δίχως άμεση νομική δεσμευτικότητα.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (στο εξής: Χάρτης) διασφαλίζει το τεκμήριο αθωότητας με τη ρητή διάταξη του άρθρου 48 παρ. 1 κατά την οποία «κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με το νόμο», αλλά το κείμενό του είναι δεσμευτικό μόνο κατά την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης (αρ. 51 παρ. 1 και 52 παρ. 3 Χάρτη). Πάντως, ανεξαρτήτως ισχύος του Χάρτη, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εδώ και χρόνια αναγνωρίζει ρητά ότι το τεκμήριο αθωότητας, όπως προκύπτει από το αρ. 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, αποτελεί μέρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατά πάγια νομολογία προστατεύονται στην έννομη τάξη⁵. Ωστόσο, παρόλο που τα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι συμβαλλόμενα μέρη της ΕΣΔΑ και του ΔΣΑΠΔ, από μόνα τους τα άρθρα 6 της ΕΣΔΑ και 14 του ΔΣΑΠΔ δεν επαρκούσαν για να εξασφαλίζεται πλήρως η εφαρμογή του τεκμηρίου

⁵ Βλ. Μαγριππή Αικ., Η πρόκληση ενσωμάτωσης στην εθνική έννομη τάξη του τεκμηρίου αθωότητας. Με αφορμή την Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας» και την πρόσφατη νομολογία (Δ.Ε.Ε. C-439/16 και ΣτΕ 1993/2016), ΠoinXpon 2017, σελ. 249 επ., υποσημ. 18 με παραπομπή σε σχετική νομολογία του ΔΕΕ.

αθωότητας στα συστήματα απονομής ποινικής δικαιοσύνης των κρατών – μελών⁶, γι' αυτό και στις 9 Μαρτίου 2016 εκδόθηκε η υπ' αριθ. 2016/343 Οδηγία της ΕΕ για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, η οποία – όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια – ενσωματώθηκε στη χώρα μας με τον Ν. 4596/2019.

Παρά τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ, του Χάρτη και της ως άνω Οδηγίας για την προστασία του τεκμηρίου αθωότητας, σε ορισμένες χώρες που είναι μέλη της ΕΕ και έχουν υπογράψει την ΕΣΔΑ, όπως στη Βουλγαρία, οι εισαγγελικές αρχές – και όχι μόνο – εφαρμόζουν ένα «τεκμήριο ενοχής». Στις χώρες αυτές δηλαδή παρατηρείται μια σοβαρή κατάχρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία έχει βαριές συνέπειες για τους υπόπτους και τους κατηγορουμένους. Σε τέτοιες χώρες οι θεαματικές τηλεοπτικές συλλήψεις, η βία κατά των υπόπτων και η καταστροφή του ευνοϊκού για τον κατηγορούμενο αποδεικτικού υλικού είναι συχνά φαινόμενα. Ενδεικτικά, το 48% των υποθέσεων στις οποίες η Βουλγαρία έχει καταδικαστεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) το 2006 αφορούν την έλλειψη δίκαιης δίκης, συμπεριλαμβανομένων και παραβιάσεων του τεκμηρίου αθωότητας⁷. Το 2014, για παράδειγμα, ο αναπληρωτής Γενικός Εισαγγελέας της Βουλγαρίας δήλωσε δημοσίως σε συνέντευξη Τύπου πως το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος υποστήριξε πως δεν είχε διαπράξει το έγκλημα για το οποίο κατηγορείται ήταν άσχετο και δεν είχε καμία βάση. Ο εισαγγελέας επίσης ανέτρεψε το βάρος της απόδειξης τονίζοντας ότι ο κατηγορούμενος πρέπει να αποδείξει την αθωότητά του στο δικαστήριο. Περαιτέρω, το 2017 ο εκπρόσωπος της εισαγγελίας της Βουλγαρίας παρείχε επιλεκτική πληροφόρηση στο κοινό ασκώντας έλεγχο σε όλα τα Μ.Μ.Ε. καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, κατηγορώντας τους ανθρώπους πριν από την έναρξη της προδικασίας. Πολλές φορές, ακόμη και πριν ασκηθεί ποινική δίωξη, οι εισαγγελείς προβαίνουν σε συνεντεύξεις που βεβαιώνουν την ενοχή του ατόμου στα Μ.Μ.Ε. με σκοπό να προηγηθεί μια δίκη στον τομέα των Μ.Μ.Ε. που να μπορεί να χειριστεί την

⁶ Σκέψη 5 του Προοιμίου της Οδηγίας 2016/343. Για έλλειψη ουσιαστικού περιεχομένου της διάταξης της ΕΣΔΑ κάνει λόγο και ο Μπάκας Χ., ο οποίος επισημαίνει ότι η λειτουργική σημασία του τεκμηρίου αθωότητας δεν είναι συχνά υπαρκτή ή ευδιάκριτη, έτσι ώστε να γίνεται λόγος για μία νομοθετική υποκρισία και για πλασματικό χαρακτήρα της προστασίας του κατηγορουμένου που επιτελεί το τεκμήριο αθωότητας. Μπάκας Χ., Τα δικαιώματα του κατηγορουμένου και η προστασία τους στην ποινική διαδικασία, Πρακτικά του Γ' Πανελληνίου Συνεδρίου της ΕΕΠΔ με θέμα «Τα δικαιώματα του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία γενικά», 1991, σελ. 17.

⁷ Οι πληροφορίες αντλούνται από την Vassileva R., Spectacular Televised Arrests, Media Trials, and Abuse of Process: The Presumption of Guilt in Bulgaria, 2018.

κοινή γνώμη, να ασκήσει πίεση στο δικαστήριο που θα κρίνει μετέπειτα την υπόθεση, ή ακόμη και να δυσφημίσει τον θιγόμενο.

Στο ελληνικό δίκαιο το τεκμήριο αθωότητας στην ποινική δίκη εμφανίστηκε για πρώτη φορά στο ψηφισθέν το 1827 «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος κατά την εν Τροιζήνι Γ' Εθνικήν Συνέλευσιν». Συγκεκριμένα, το άρθρο 15 του Συντάγματος αυτού όριζε ότι «Εκαστος προ της καταδίκης του δεν λογίζεται ένοχος». Το σύνταγμα της Τροιζήνας διατυπώθηκε προσεγγίζοντας τα αγγλικά και αμερικανικά συνταγματικά πρότυπα και θα μπορούσε να λεχθεί ότι αποτέλεσε τον αποδέκτη των ανάλογων διατάξεων των γαλλικών διακηρύξεων του 17^{ου} αιώνα⁸. Δυστυχώς όμως στο νεοσύστατο τότε ελληνικό κράτος υπήρχαν δομικές ελλείψεις, καθώς δεν είχε διαμορφωθεί ούτε ποινικό δικονομικό σύστημα ούτε δικαστήρια και διωκτικές αρχές. Ακόμη, η ελληνική επιστημονική σκέψη ήταν φτωχή, ώστε τελικά η διάταξη του τεκμηρίου αθωότητας δεν μπορούσε να εφαρμοστεί.

Μετά την κατάργηση του ως άνω Συντάγματος, κανένα μεταγενέστερο ελληνικό Σύνταγμα δεν περιέλαβε αντίστοιχη διάταξη και το τεκμήριο αθωότητας δεν προβλεπόταν ρητά σε καμία διάταξη στην εθνική έννομη τάξη⁹. Εισήχθη όμως ξανά σε αυτήν με τον πολύ πρόσφατο Ν. 4596/2019 που ενσωμάτωσε την υπ' αριθ. 2016/343 Οδηγία της Ε.Ε. Ειδικότερα, στο άρθρο 6 του νόμου αυτού ορίζεται ότι στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας προστίθεται άρθρο 72Α ως εξής:

«Άρθρο 72Α. Τεκμήριο αθωότητας.

Οι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι τεκμαίρονται αθώοι μέχρι να αποδειχθεί η ενοχή τους σύμφωνα με τον νόμο».

⁸ Πρωτόπαπας Δ., *οπ. π.*, σελ. 62 επ.

⁹ Παρά τη μη ρητή θέσπιση του τεκμηρίου στον προϊσχύοντα ΚΠΔ, υποστηρίζεται από κάποιους ότι η υιοθέτηση του τεκμηρίου αθωότητας συναγόταν από τον συνδυασμό ορισμένων διάσπαρτων στον προϊσχύοντα ΚΠΔ διατάξεων. Ειδικότερα, ο Μπακόπουλος αναφέρει εκτός των άλλων και τη διάταξη του αρ. 371 παρ. 2 εδ. γ περιπτ. β, κατά την οποία επί ισοψηφίας επικρατεί η ευμενέστερη για τον κατηγορούμενο άποψη καθώς και τη διάταξη του αρ. 546 παρ. 2, κατά την οποία η καταδικαστική απόφαση και κάθε διάταξη του δικαστή ή του εισαγγελέα εκτελείται μόλις γίνει αμετάκλητη. Βλ. Μπακόπουλος Α., Το τεκμήριο της αθωότητας, Πρακτικά του διήμερου επιστημονικού συνεδρίου στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου», 1993, σελ. 91.

Τη διάταξη του αρ. 371 παρ. 2 εδ. γ περιπτ. β επικαλείται και ο Πρωτόπαπας, *οπ. π.*, σελ. 77. Ωστόσο, στο σημείο αυτό παρατηρείται κατά τη γνώμη μου σύγχυση του τεκμηρίου αθωότητας με την αρχή *in dubio pro reo* (εν αμφιβολία υπέρ του κατηγορουμένου). Από την ως άνω διάταξη συνάγεται η αρχή αυτή, η οποία απορρέει μεν από τεκμήριο αθωότητας, αλλά σε καμία περίπτωση δεν ταυτίζεται με αυτό.

Με την ενσωμάτωση της ως άνω Οδηγίας, η εθνική έννομη τάξη συμμορφώθηκε με συνέπεια και πληρότητα προς τη βούληση του Ευρωπαϊού νομοθέτη. Σημειωτέον ότι ο Ν. 4620/2019 που τροποποίησε τον ΚΠΔ, προβλέπει το τεκμήριο αθωότητας πλέον στο άρθρο 71 και όχι στο 72Α. Η λειτουργία και η αποτελεσματικότητα του τεκμηρίου της αθωότητας ενισχύθηκαν μάλιστα με τη διάταξη του άρθρου 7 του Ν. 4596/2019 που αναφέρεται στις δημόσιες αναφορές στην ενοχή προσώπου¹⁰. Το τεκμήριο αθωότητας παραβιάζεται σε περίπτωση που δημόσιες δηλώσεις δημόσιων αρχών αναφέρονται στον ύποπτο ή στον κατηγορούμενο σαν να είναι ένοχος κατά το χρονικό διάστημα που αυτός δεν έχει αποδειχθεί ένοχος σύμφωνα με το νόμο.

Αρχικά γινόταν δεκτό ότι από το τεκμήριο αθωότητας δεσμεύονταν μόνο οι φορείς της δικαστικής κρίσης. Αλλά με την πάροδο του χρόνου έγινε επίσης δεκτό ότι και τα άλλα κρατικά όργανα έχουν υποχρέωση σεβασμού του τεκμηρίου¹¹. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ήδη από το 1967 αποφάνθηκε επί του θέματος και στην υπόθεση «Χ. εναντίον της Αυστρίας» έκρινε ότι είναι δυνατόν, υπό ορισμένες συνθήκες, να προκύψει θέμα παράβασης του τεκμηρίου της αθωότητας, που προστατεύεται από το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, ένεκα πληροφοριών που δίδονται στον Τύπο από δημόσιους λειτουργούς, πριν από την καταδίκη κατηγορουμένου¹². Λίγα χρόνια μετά, το 1978, η Επιτροπή τόνισε μάλιστα ότι το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ εμπεριέχει μεν κανόνα δικαίου ότι κανείς δεν πρέπει να τυγχάνει μεταχείρισης από δημόσιους λειτουργούς σαν να είναι ένοχος πριν καταδικαστεί, αλλά οι Αρχές επιτρέπεται να ενημερώνουν το κοινό περί υποψιών, συλλήψεων και

¹⁰ Άρθρο 7:

Δημόσιες αναφορές στην ενοχή προσώπου (άρθρα 4 και 10 παρ. 1 της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ).

Ο ύποπτος ή κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης ενώπιον του αρμόδιου δικαστηρίου, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 105 και 106 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα, προς αποκατάσταση της βλάβης, την οποία υπέστη εξαιτίας της προσβολής του τεκμηρίου αθωότητάς του από δηλώσεις δημόσιων αρχών που έλαβαν χώρα σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας πριν την έκδοση της απόφασης σε πρώτο ή δεύτερο βαθμό, οι οποίες αναφέρονται κατά τρόπο άμεσο στην εκκρεμή ποινική διαδικασία και είτε παροτρύνουν το κοινό να πιστέψει στην ενοχή του είτε προβαίνουν σε εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών με την οποία προδικάζουν τη δικαστική κρίση της υπόθεσης.

¹¹ Μυλωνάς Ιπ., Πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας, 1994, σελ. 93-94, Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 2012, σελ. 222-223.

¹² Αίτηση αρ. 2343/1964, Τριανταφυλλίδης Μ., Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, Πρακτικά του διήμερου επιστημονικού συνεδρίου στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, 1993, σελ. 87.

ανακρίσεων σε ποινικές υποθέσεις¹³. Η ως άνω διάταξη του αρ. 7 Ν. 4596/2019, λοιπόν, θα αποτελέσει τον ακρογωνιαίο λίθο της παρούσης εργασίας, στο μεγαλύτερο μέρος της οποίας θα αναλυθεί η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων και οι συνέπειες αυτής της παραβίασης.

Το τεκμήριο αθωότητας προβλέπεται επίσης και στην εσωτερική νομοθεσία που ρυθμίζει θέματα δημοσιογραφικής δεοντολογίας, δηλαδή τους ηθικούς κανόνες που σχετίζονται με την άσκηση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. Ήδη από το Μάιο του 1998 εφαρμόζεται ο Κώδικας Επαγγελματικής Ηθικής και Κοινωνικής Ευθύνης των δημοσιογράφων – μελών της Ε.Σ.Η.Ε.Α., ο οποίος έχοντας ως στόχο την κατοχύρωση της ελευθερίας της πληροφόρησης και της έκφρασης, στο αρ. 2 στοιχ. γ' προβλέπει ότι ο δημοσιογράφος δικαιούται και οφείλει να σέβεται το τεκμήριο της αθωότητας και να μην προεξοφλεί τις δικαστικές αποφάσεις¹⁴. Ο κώδικας αυτός τον Ιούλιο του ίδιου έτους ψηφίστηκε ομόφωνα και από την Πανελλήνια Ομοσπονδία Ενώσεων Συντακτών, ώστε να δεσμεύει τους δημοσιογράφους όλης της χώρας. Στο αρ. 8 του κώδικα διαβάζουμε ότι οι παραβάσεις των υποχρεώσεων ελέγχονται από το Εποπτικό Όργανο Δεοντολογίας, το οποίο αποτελείται από αιρετά μέλη των Πειθαρχικών Συμβουλίων.

Επιπλέον, με το Προεδρικό Διάταγμα 77/2003 κυρώθηκε ο Κώδικας δεοντολογίας ειδησεογραφικών και άλλων δημοσιογραφικών και πολιτικών εκπομπών που καταρτίστηκε από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (στο εξής Ε.Σ.Ρ.) και στο αρ. 11 παρ. 1 προβλέπεται ότι «η αρχή ότι ο κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος μέχρι την αμετάκλητη καταδίκη του γίνεται σεβαστή και συνεπώς δεν προεξοφλείται το αποτέλεσμα της δίκης ούτε οι κατηγορούμενοι αναφέρονται,

¹³ Στην υπόθεση «Krause εναντίον της Ελβετίας», 03.10.1978 (αίτηση αρ. 7986/77) ο επικεφαλής της Ομοσπονδιακής υπηρεσίας δικαιοσύνης και αστυνομίας της Ελβετίας σε συνέντευξη Τύπου αναφέρθηκε χωρίς επιφύλαξη στη συμμετοχή της προσφεύγουσας σε αεροπειρατεία, ενώ οι σχετικές κατηγορίες εναντίον της εκκρεμούσαν ακόμη ενώπιον των ελβετικών δικαστηρίων. Έτσι, σε κάποιες περιπτώσεις δηλώσεων – ανακοινώσεων των Αρχών η Επιτροπή έχει αποφανθεί ότι επρόκειτο περί απλής ενημερωτικής ανακοίνωσης. Βλ. Τριανταφυλλίδη Μ., *οπ. π.*, σελ 87-88 και Σισιλιάνο Λ. – Α., *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2017, σελ. 311.

¹⁴ Παρόμοια διάταξη συναντάμε και στον Κώδικα Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας της Κύπρου, ο οποίος εφαρμόζεται επί όλων των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης (Εντύπων και Ηλεκτρονικών, συμπεριλαμβανομένων των διαδικτυακών, Κρατικών, Ημικρατικών ή Ιδιωτικών κ.α.). Στο αρ. 9 του κώδικα προβλέπεται ρητά το εξής: «Οι λειτουργοί των Μ.Μ.Ε. σέβονται πλήρως την αρχή ότι ο ύποπτος ή κατηγορούμενος για διάπραξη αδικήματος είναι αθώος μέχρις αποδείξεως του αντιθέτου κατόπιν νόμιμης διαδικασίας και συνεπώς αποφεύγουν να δημοσιοποιήσουν οτιδήποτε το οποίο να οδηγήσει σε συμπεράσματα ως προς την ενοχή ή αθωότητα του ύποπτου ή/και κατηγορουμένου ή τείνει να τον διασύρει ή διαπομπεύσει».

άμεσα ή έμμεσα, ως ένοχου». Τέλος, το νομικό καθεστώς της ιδιωτικής τηλεόρασης και της τοπικής ραδιοφωνίας ρυθμίζεται με το Ν. 2328/1995 και οι αποφάσεις του Ε.Σ.Ρ. που διαπιστώνουν παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας επικαλούνται τη διάταξη του αρ. 3 του νόμου αυτού¹⁵. Ο τρόπος με τον οποίο το Ε.Σ.Ρ. ελέγχει κατά πόσο τηρείται η αρχή του τεκμηρίου αθωότητας θα αναλυθεί παρακάτω (βλ. κεφάλαιο 6).

Από την ανωτέρω νομοθετική επισκόπηση προκύπτει ότι, μέχρι να έρθει η ώρα της κρίσης των δικαστών, ο κατηγορούμενος αντιμετωπίζεται ως αθώος, σαν αντιστάθμισμα στη δυσχερή θέση στην οποία περιέρχεται λόγω της εμπλοκής του σε μία αξιόποινη πράξη¹⁶. Διαφορετικά, η πολιτεία θα μπορούσε άμεσα να προβεί στην επιβολή ποινής. Το νόημα του τεκμηρίου, δηλαδή, είναι ότι στον εφαρμοστή του νόμου επιβάλλεται όχι να θεωρεί τον κατηγορούμενο αθώο, αλλά να τον μεταχειρίζεται ως τέτοιο, ακόμη και όταν οι ενδείξεις σε βάρος του τελευταίου έχουν πυκνώσει τόσο, ώστε η ενοχή του να είναι βέβαιη κατά την υποκειμενική αντίληψη του εφαρμοστή¹⁷. Το ποινικοδικονομικό σύστημα, λοιπόν, οφείλει να διασφαλίζει ότι ο δημόσιος στιγματισμός και οι συνέπειες της καταδίκης (π.χ. κοινωνικοηθική αποδοκιμασία) δεν επιβάλλονται πριν την κρίση περί ενοχής του κατηγορουμένου.

¹⁵ Άρθρο 3: 1. α) Οι εκπομπές όλων των τηλεοπτικών σταθμών διέπονται από τις αρχές και τους κανόνες εκπομπών και διαφημίσεων που ισχύουν για τις εκπομπές της Ελληνικής Ραδιοφωνίας Τηλεόρασης Α.Ε., στο πλαίσιο του άρθρου 15 παράγραφος 2 του Συντάγματος και της Οδηγίας 89/552/Ε.Ο.Κ. του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της 3.10.1989 (Ε.Ε.Κ., L.298/241 17.10.89), όπως αυτή έχει μεταφερθεί στην ελληνική έννομη τάξη. Η τήρηση των σχετικών υποχρεώσεων αποτελεί θεμελιώδη όρο της άδειας λειτουργίας του τηλεοπτικού σταθμού. Σε περίπτωση αμφιβολίας ως προς την υπαγωγή ενός τηλεοπτικού σταθμού σε ορισμένες υποχρεώσεις ισχύει ό,τι ισχύει και για την Ε.Ρ.Τ.- Α.Ε..

β) Οι κάθε είδους εκπομπές (συμπεριλαμβανομένων και των διαφημίσεων), που μεταδίδουν οι ραδιοφωνικοί και τηλεοπτικοί σταθμοί πρέπει να σέβονται την προσωπικότητα, την τιμή, την υπόληψη, τον ιδιωτικό και οικογενειακό βίο, την επαγγελματική, κοινωνική, επιστημονική, καλλιτεχνική, πολιτική ή άλλη συναφή δραστηριότητα κάθε προσώπου, η εικόνα του οποίου εμφανίζεται στην οθόνη ή το όνομα του οποίου ή στοιχεία επαρκή για τον προσδιορισμό του οποίου μεταδίδονται.

¹⁶ Ρήγος Γ., Το τεκμήριο της αθωότητας, Η μεταχείριση από τα ΜΜΕ των δραστών, πραγματικών ή υποτιθέμενων εγκληματικών πράξεων: τι σημαίνει ότι «κάθε άνθρωπος μέχρι την αμετάκλητη καταδίκη του για ορισμένο έγκλημα θεωρείται αθώος, ΠοινΧρον 1992, σελ. 629.

¹⁷ Παπαδημητράκης Γ., Το τεκμήριο αθωότητας υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ, ΠοινΔικ 2017, σελ. 134 επ. Κατά την Interpol, μάλιστα, ακόμη και όταν υπάρχουν βαρύτατες κατηγορίες ή και ομολογία του δράστη, δεν πρέπει, από σεβασμό στις εγγυήσεις που πρέπει να τηρηθούν απέναντι στον υπόδικο, να αποκαλείται αυτός ένοχος στο στάδιο της προανακρίσεως ή της ανακρίσεως. Βλ. Interpol, Les problèmes posés par la publicité des actes criminels... Revue Internationale de Droit Pénal 1962, σελ.90, όπως παραπέμπεται σε Παπαρηγοπούλου – Σκορίνη Φ., Η πληροφόρηση του κοινού διά του τύπου και η προστασία της προσωπικότητας του κατηγορουμένου, ΝοΒ 1977, σελ. 284, υποσημ. 70.

Επιπροσθέτως, είναι αξιοπρόσεκτο το γεγονός ότι το τεκμήριο αθωότητας έχει δύο πτυχές: α) μία *stricto sensu* δικονομική πτυχή που δεσμεύει τα όργανα απονομής της δικαιοσύνης κατά την ποινική διαδικασία και τα απαγορεύει τόσο να λαμβάνουν τις υπάρχουσες αμφιβολίες κατά του κατηγορουμένου (*in dubio pro reo*), όσο και να προκαταλαμβάνουν με δηλώσεις τις αποφάσεις τους (έτσι προκύπτουν και ζητήματα υποκειμενικής αμεροληψίας του δικαστηρίου)¹⁸ και β) μία *lato sensu* πτυχή που δεν καταλαμβάνει την ποινική διαδικασία και εκφεύγει του δικαίου των αποδείξεων. Σύμφωνα με την *lato sensu* πτυχή του τεκμηρίου αξίζει να αναφερθεί ότι αυτή παρέχει ένα ευρύτερο πλέγμα προστασίας στον κατηγορούμενο μιας και προφυλάσσει τη φήμη και την υπόληψη του προσώπου του (και του υπόπτου) από προσβολές εξ' αφορμής της εξωτερικής δημοσιότητας της δίκης¹⁹. Εδώ εμπίπτει η προστασία του κατηγορουμένου από δηλώσεις δημόσιων λειτουργών που γίνονται προς το κοινό και δεν σχετίζονται με την άσκηση της δικαστικής λειτουργίας καθεαυτήν²⁰. Έχει υποστηριχθεί βέβαια ότι σε πρακτικό επίπεδο μία τέτοια ευρεία ερμηνεία του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ θα μειώσει την αποτελεσματικότητα του μηχανισμού προστασίας της Σύμβασης και θα «γεννήσει» πολλές ακόμη προσφυγές²¹. Το ΕΔΔΑ, επίσης, έχει επικριθεί για τη διασταλτική επέκταση του τεκμηρίου, γιατί επεκτείνοντας τη δεσμευτικότητα του τεκμηρίου και σε διαδικασίες εκτός της ποινικής δικαιοδοσίας εφαρμόζει μία διαδικαστική εγγύηση σε μη διαδικαστικά περιστατικά²². Κατά την άποψή μου, τέτοιο ζήτημα δεν τίθεται, όταν στο κέντρο της Σύμβασης βρίσκεται η προστασία του κατηγορουμένου και η εξασφάλιση σε αυτόν δικαιωμάτων που δεν είναι θεωρητικά και φαινομενικά, αλλά πρακτικά και αποτελεσματικά.

¹⁸ Κοτσαλής Λ., Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο, 2014, σελ. 470.

¹⁹ Μαγριππή Αικ., Περιορισμοί στην προστασία του αρ. 6 ΕΣΔΑ στις ποινικές υποθέσεις, Ποινικά Χρονικά – Μελέτες, 2016, σελ. 289-290.

²⁰ «The presumption of innocence has a twofold impact: First, the public must be discouraged from believing the accused guilty prior to his conviction; secondly, the assessment of facts by the competent judicial authority must not be prejudged». Grabenwarter C., European Convention on Human Rights, 2014, σελ. 168. Βλ. ενδεικτ. Allenet de Ribemont, 10.02.1995, Κώνστας κατά Ελλάδας, 24.05.2011, Farhad Aliyev κατά Αζερμπαϊτζάν, 09.11.2010, Muradverdiyev κατά Αζερμπαϊτζάν, 09.12.2010, Gutsanovi κατά Βουλγαρίας, 15.10.2013, Borovsky κατά Σλοβακίας, 02.06.2009, Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν, 26.07.2011, Pesa κατά Κροατίας, 08.04.2010, Dovzhenko κατά Ουκρανίας, 12.01.2012, Maksim Petrov κατά Ρωσίας, 06.11.2012.

²¹ Βλ. Stavros S., The guarantees for accused persons under article 6 of the European Convention on Human Rights, 1993, σελ. 51.

²² Μαγριππή Αικ., *οπ. π.*, σελ. 297.

Είναι ανεπίτρεπτο ακόμη και για τον Τύπο να προβαίνει μέσω δημοσιευμάτων σε αναζήτηση του δράστη και να «καταδικάζει» ένα πρόσωπο πριν ακόμη συλληφθεί²³. Σύμφωνα με τις ισχύουσες ρυθμίσεις περί Μ.Μ.Ε., ο κατηγορούμενος δεν πρέπει με κανέναν τρόπο να διασύρεται με σχόλια που οδηγούν ενδεχομένως σε παραπληροφόρηση της κοινής γνώμης σε σχέση με αυτόν, σε ένα στάδιο που ακόμη δεν έχει αποδειχθεί η σε βάρος του κατηγορία²⁴. Το ζήτημα όμως αν σε αυτή την περίπτωση υπάρχει παραβίαση του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ ή κάποιας άλλης διάταξης θα θιγεί σε επόμενο κεφάλαιο της παρούσης.

1.2. Επισκόπηση του φαινομένου.

Η εγκληματικότητα έχει εισβάλει στην κοινωνική ζωή, αποτελεί πλέον χαρακτηριστικό της καθημερινότητας και η επαφή του κοινού με την βαριά κυρίως εγκληματικότητα γίνεται με την μεσολάβηση των Μ.Μ.Ε.²⁵. Όλα αυτά συμβαίνουν επειδή, δυστυχώς, παρατηρείται συχνά σήμερα, όταν εκκρεμεί ένα φλέγον θέμα ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων, να κυκλοφορούν δημοσιεύματα στα Μ.Μ.Ε. σχετικά με την επίδικη υπόθεση. Το κακό βέβαια δεν εντοπίζεται στην ίδια την ύπαρξη αυτών των δημοσιευμάτων, αλλά στο περιεχόμενό τους, αφού ο Τύπος τείνει να αποκτήσει τον χαρακτήρα μιας «παράλληλης Δικαιοσύνης» σφετεριζόμενος την εξουσία των δικαστηρίων²⁶. Τα Μ.Μ.Ε., άλλωστε, βαρύνονται με το δημόσιο καθήκον ενημέρωσης του κοινού. Τα «δικαστικά ρεπορτάζ» εμφανίζουν πλεονεκτήματα όταν παρουσιάζουν μία υπόθεση με διακριτικότητα και σεβασμό στην αξία του ανθρώπου, τα οποία πλεονεκτήματα συνίστανται κυρίως στην ενίσχυση της γενικοπροληπτικής λειτουργίας της ποινικής δίκης, στην προώθηση της διαφάνειας της ποινικής δικαιοσύνης και στην αποτελεσματικότερη εξιχνίαση του εγκλήματος με την παροχή πληροφοριών από το κοινό²⁷.

²³ Παπαρηγοπούλου – Σκορίνη Φ., *οπ. π.*, σελ. 284.

²⁴ Λιούρδη Α., Η επίδραση των Μ.Μ.Ε. (και ειδικότερα του ηλεκτρονικού τύπου) στη λειτουργία και την απονομή της δικαιοσύνης, Πρακτικά 1^{ου} Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα «Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης», 1994, σελ. 82.

²⁵ Το έγκλημα και η ποινική δίκη αναδεικνύονται σε (επιχειρηματικά) ελκυστικό αγαθό χαμηλού κόστους και ευρείας καταναλώσεως. Αναγνωστόπουλος Η., Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, Πρακτικά 1^{ου} Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα «Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης», 1994, σελ. 73.

²⁶ Δημητράτος Ν., Προβλήματα δημοσιότητας στην ποινική δίκη, ΝοΒ 1991, σελ. 349.

²⁷ Παπαρηγοπούλου – Σκορίνη Φ., *οπ. π.*, σελ. 280-281. Για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα του δικαστικού ρεπορτάζ όμως ως προς την αναμετάδοση της ποινικής δίκης βλ. *περισ. σε* Λίβνο Ν., Η

Στην πράξη όμως μόλις εντοπιστεί ο ύποπτος για ποινικό αδίκημα οι δημοσιογράφοι, χωρίς οποιαδήποτε εξειδίκευση ή νομική μόρφωση, παρακάμπτουν τη δεοντολογία και προχωρούν συνήθως στις εξής δημοσιεύσεις: «Να ο ένοχος! Τον βρήκαμε, τον συλλάβαμε, σας τον παρουσιάζουμε...»²⁸ κυρίως επειδή τα συμβάντα με αρνητικό χαρακτήρα έχουν ως ειδήσεις πολύ μεγαλύτερη αξία και ερεθίζουν το ενδιαφέρον του αναγνώστη²⁹. Το κοινό διαβάζοντας αυτά τα δημοσιεύματα επηρεάζεται, διακατέχεται από μίσος προς τον συλληφθέντα και θεωρεί ως ικανοποιητική έκβαση της υπόθεσης τον μακροχρόνιο εγκλεισμό του τελευταίου σε κάποιο κατάστημα κράτησης. Στις περιπτώσεις αυτές το τεκμήριο αθωότητας δεν σημαίνει τίποτα για το εξοργισμένο κοινό. Την έντονη αυτή αντίδραση του κοινού αποδεικνύει και ένα γεγονός που συνέβη στο Λίβερπουλ το 1993³⁰: ένα παιδί δύο ετών δολοφονήθηκε από δύο παιδιά ηλικίας δέκα ετών. Ένας από τους δικαστές που έκριναν την υπόθεση πρότεινε ως ποινή φυλάκιση οκτώ ετών, η οποία αυξήθηκε στα δέκα έτη από τον πρόεδρο. Η δυσαρέσκεια ως προς το ύψος της επιβληθείσας ποινής εκφράστηκε από όλα τα Μ.Μ.Ε. και ήταν τόσο μεγάλη, ώστε μία εφημερίδα δημοσίευσε κουπόνια για να τα στείλουν οι αναγνώστες στον Υπουργό Εσωτερικών ζητώντας να καταδικαστούν τα ως άνω δύο αγόρια σε ισόβια κάθειρξη. Πάνω από 21.000 από αυτά τα κουπόνια απεστάλησαν στον Υπουργό Εσωτερικών, καθώς και μια αναφορά με πάνω από 27.800 υπογραφές που απαιτούσαν τα αγόρια να μην απελευθερωθούν ποτέ. Ο Υπουργός Εσωτερικών προέβη σε αύξηση της ποινής στα δεκαπέντε έτη αναφέροντας ότι έλαβε υπόψη την ανησυχία του κοινού για την υπόθεση αυτή, η οποία αποδείχθηκε από τις ως άνω αναφορές που έλαβε.

ποινική δίκη ως αποικία των Μ.Μ.Ε., Πρακτικά 1^{ου} Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα «Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης», 1994, σελ. 76.

²⁸ Ρήγος Γ., *οπ. π.*, σελ. 631. Παρόμοια δημοσιεύματα που έγιναν κατά την διάρκεια προσωρινής κράτησης κατηγορουμένων παρουσιάζει και ο Αναγνωστόπουλος Η. (Δικονομικές Εγγυήσεις και «δημόσια αγανάκτηση», ΝοΒ 31, σελ. 773), τα οποία προέρχονται από τις εφημερίδες «ΕΘΝΟΣ» και «ΤΑ ΝΕΑ» αντίστοιχα: «Ο Γιάννης Μάζης, ο δράστης του διπλού φονικού...» και «Προφυλακίστηκε χθες ο 22χρονος εργάτης που βίασε την περασμένη Παρασκευή...».

²⁹ Μεταξύ του 1996 και του 1997, το 83% των τοπικών τηλεοπτικών ειδήσεων του Λος Άντζελες αφορούσαν βίαια εγκλήματα λόγω του χαμηλού κόστους απόκτησης πληροφοριών και της δραματική προσέλκυσης που σημειώνεται από τους θεατές. Ωστόσο, κατά το διάστημα αυτό, τα βίαια εγκλήματα αντιπροσώπευαν λιγότερο του 1% της συνολικής εγκληματικότητας του Λος Άντζελες. Βλ. Tanpoos A., *Shielding the Presumption of Innocence from Pretrial Media Coverage*, 2017, σελ. 1010.

Για τις αιτίες των αρνητικών συνεπειών της μετάδοσης ειδήσεων για μια εκκρεμή δίκη και τον σχολιασμό της από τα Μ.Μ.Ε. βλ. Κωστάκο Π., *Η επιρροή των Μ.Μ.Ε. στο δικαίωμα για μια δίκαιη δίκη*, Πρακτικά 1^{ου} Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα «Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης», 1994, σελ. 63-64.

³⁰ Το περιστατικό περιγράφεται στο Fair Trials, *Innocent until proven guilty. The presentation of suspects in criminal proceedings*, σελ. 19.

Δημόσιες δηλώσεις που ενισχύουν ή προεξοφλούν την ενοχή του κατηγορουμένου γίνονται όταν το κλίμα που δημιουργήθηκε τις ευνοεί και πολύ σπάνια οι δηλώσεις αυτές είναι τυχαίες³¹. Την ίδια κιόλας ημέρα της σύλληψης του κατηγορουμένου εμφανίζονται τόσο τα δικαστικά ρεπορτάζ στα τηλεοπτικά κανάλια με συχνές αναφορές στη βασιμότητα της κατηγορίας, όσο και πηχυαίοι τίτλοι σε εφημερίδες με δριμύτατους χαρακτηρισμούς για τον κατηγορούμενο, που αποφαίνονται επί της ενοχής του χωρίς καμία επιφύλαξη³² υποκαθιστώντας έτσι την ανάκριση³³. Από το διασυρμό αυτό οι προσαγόμενοι κατηγορούμενοι δεν προστατεύονται ούτε από τους συνηγόρους τους, μιας και οι τελευταίοι εκμεταλλευόμενοι την κατάσταση δε διστάζουν να παραβούν τον κώδικα δικηγορικής δεοντολογίας. Επιζητούν την παρουσία των Μ.Μ.Ε. για λόγους διαφήμισης και προσαρμόζουν τα λεγόμενά τους με γνώμονα την προσωπική τους αυτοπροβολή και όχι τα συμφέροντα του εντολέα τους. Κάποιες φορές μάλιστα αναγκάζονται οι συνήγοροι να συμμετέχουν στις δημοσιογραφικές καμπάνιες «για να μην ακούγεται μόνο η φωνή του αντιδίκου»³⁴.

Σε τέτοιες δηλώσεις με ακρότατους χαρακτηρισμούς και συμπεράσματα προβαίνουν ακόμη και οι διωκτικές αρχές³⁵ αλλά και η αστυνομία³⁶ για να

³¹ Κάποτε ένας Έλληνας δικηγόρος δήλωσε ότι «τα προβλήματα γενικά προκύπτουν όταν το ευρύτερο κοινό εκδηλώνει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον». Βλ. περισ. Fair Trials, Innocent until proven guilty. The presentation of suspects in criminal proceedings, σελ. 14, παρ. 12, όπου τονίζεται ότι παραβιάσεις του τεκμηρίου αθωότητας παρατηρούνται συχνότερα όταν το φερόμενο αδίκημα είναι ιδιαίτερα βίαιο ή συγκλονιστικό και έχει βρει σημαντική ανταπόκριση του κοινού, είτε όταν πρόκειται για ζήτημα που προκαλεί δημόσια ανησυχία (όπως η διαφθορά), ή όταν ο ύποπτος – κατηγορούμενος είναι δημόσιο πρόσωπο.

³² Κρουσταλάκης Ευ., Ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου στην ποινική δίκη (προβληματισμοί ενός δικαστή), Υπεράσπιση 1991, σελ. 156.

³³ Κρουσταλάκης Ευ., Η κάλυψη από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης της προδικασίας στην ποινική δίκη, Υπεράσπιση 1993, σελ. 820-821.

³⁴ Δημάκης Α., Η σχέση ποινικής δίκης και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Με έμφαση στο ζήτημα της τηλεοπτικής μετάδοσης της δίκης, Ανθρώπινα Δικαιώματα και Ποινικό Δίκαιο, 2007, σελ. 267.

³⁵ Μία από τις πιο εντυπωσιακές περιπτώσεις παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας σημειώθηκε στη Βουλγαρία που όπως είδαμε δεν σέβεται το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, όταν η εισαγγελία της χώρας προέβαλλε στα Μ.Μ.Ε. μία απόπειρα δολοφονίας που δεν συνέβη ποτέ. Ειδικότερα, τρεις αθώοι άντρες είχαν συλληφθεί τον Ιούνιο του 2014 και η εισαγγελία δήλωσε στα Μ.Μ.Ε. ότι είναι ένοχοι παρά την έλλειψη κάθε αποδεικτικού στοιχείου, όπως φάνηκε αργότερα από το βουλγαρικό δικαστήριο, το οποίο τελικά τους αθώωσε. Η εισαγγελία της Βουλγαρίας υποστήριξε πως υπήρχε σταθερή και αδιαμφισβήτητη απόδειξη ότι αυτοί οι άνθρωποι ήταν ένοχοι, αλλά πολύ αργότερα ένας εισαγγελέας παραδέχτηκε ότι η εισαγγελία έκανε ένα λάθος. Ωστόσο, τέτοια λάθη δεν είναι δυνατόν να γίνονται σε μια χώρα που κυβερνάται υπό το κράτος δικαίου και τυπικά είναι συμβατή με την ΕΣΔΑ. Βλ. Vassileva R., *οπ. π.*

³⁶ Πάντως η απόφαση 67/2002 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (διαθέσιμη στο https://www.dpa.gr/portal/page?_pageid=33,15453&_dad=portal&_schema=PORTAL) έκρινε ορθώς ότι η έκδοση δελτίου Τύπου ή γενικά ανακοίνωση σύλληψης χωρίς αναφορά του ονόματος του συλληφθέντος δεν αντίκειται στην εσωτερική νομοθεσία και ότι στις εξαιρετικές

προωθήσουν το έργο τους και να αποδείξουν στο κοινό ότι εξιχνιάζουν επιτυχώς τις αξιόποινες πράξεις, φαλκιδεύοντας με αυτόν τον τρόπο την αρχή της μυστικότητας της προδικασίας³⁷. Δεν είναι λίγες οι φορές που οι συνεντεύξεις Τύπου εισαγγελέων και αστυνομικών, που δήλωναν ξεκάθαρα ότι κάποιος κατηγορούμενος είναι ένοχος, απασχόλησαν τη νομολογία του ΕΔΔΑ³⁸.

Η ποινική επικαιρότητα ενδιαφέρει τους πολίτες και αποτελεί έτσι ένα πρόσφορο πεδίο για πολιτική εκμετάλλευση. Γι' αυτό, πολλές φορές μέχρι και οι φορείς της πολιτικής εξουσίας σε συζητήσεις στο Κοινοβούλιο εντάσσουν στρατηγικά την ποινική δίκη στο πολιτικό «παιχνίδι», προκειμένου να θίξουν τους πολιτικούς τους αντιπάλους που κατηγορούνται για κάποιο ποινικό αδίκημα, να τους χαρακτηρίσουν ενόχους πριν ακόμη αποφανθεί το δικαστήριο για την ενοχή τους και να κερδίσουν με αυτόν τον τρόπο την εμπιστοσύνη των πολιτών³⁹. Μάλιστα το γεγονός ότι κανείς από τους δηλούντες δε ζητά συγγνώμη για όσα εκφράζει, καθιστά τις παραβιάσεις ακόμη πιο σοβαρές και όλο αυτό υποδηλώνει πιθανή σκοπιμότητα και όχι απλώς τυχαία δήλωση. Η προσβολή των πολιτικών αντιπάλων με δηλώσεις που ενισχύουν ή προεξοφλούν την ενοχή τους για εγκλήματα για τα οποία κατηγορούνται – ειδικά όταν οι τελευταίοι δεν μπορούν να απαντήσουν, δεδομένου ότι βρίσκονται σε προσωρινή κράτηση – παραβιάζει το πνεύμα του δημοκρατικού λόγου. Ωστόσο, όσο εκκρεμεί μία ποινική διαδικασία, οι δηλώσεις αυτές δεν είναι απλώς κακές πολιτικές, αλλά πρόκειται για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁴⁰.

περιπτώσεις που κρίνεται ότι η ανακοίνωση του ονόματος ικανοποιεί π.χ. τους σκοπούς της εγκληματολογικής πολιτικής, ενόψει του τεκμηρίου της αθωότητας, η λέξη «ένοχος» πρέπει να αποφεύγεται. Σε αντιστοιχία με την απόφαση αυτή εκδόθηκαν διαταγές του Αρχηγείου της ΕΛ.ΑΣ. Περισσότερες πληροφορίες για τις διαταγές αυτές βλ. σε Δημάκη Α., *οπ. π.*, σελ. 263, υποσημ. 50.

³⁷ Μία πρόσφατη υπόθεση που διαδραματίστηκε στη Νότια Αφρική δείχνει πόσο εύκολα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τροφοδοτούν το φαινόμενο των ενοχοποιητικών δηλώσεων που προέρχονται από αστυνομικούς. Συγκεκριμένα, η υπόθεση σχετίζεται με τον Υπουργό της Αστυνομίας, ο οποίος τον Οκτώβριο του 2017 προέβλεψε στη δημοσιότητα μία φωτογραφία με οκτώ υπόπτους με χειροπέδες που βρίσκονταν στο πάτωμα, οι οποίοι είχαν συλληφθεί και υπήρχαν υπόνοιες ότι συνδέονταν με πυροβολισμούς κατά έντεκα ατόμων. Κάτω από τη φωτογραφία υπήρχε μια σειρά λεζάντων που εμφάνιζαν και τους οκτώ ως ενόχους. Οι κατηγορούμενοι αργότερα απελευθερώθηκαν χωρίς καμία ποινή. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης ανέφεραν ότι έγιναν βίαιες και απειλητικές δηλώσεις σχετικά με τους υπόπτους.

³⁸ Dakaras κατά Λιθουανίας, 10.10.2000, Borovsky κατά Σλοβακίας, 02.06.2009, Pesa κατά Κροατίας, 08.04.2010, Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν, 26.07.2011, Dovzhenko κατά Ουκρανίας, 12.01.2012, Maksim Petrov κατά Ρωσίας, 06.11.2012.

³⁹ Κώνστας κατά Ελλάδας, 24.05.2011, Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν, 26.07.2011.

⁴⁰ Αυτή η θέση εκφράστηκε σε μία υπόθεση που απασχόλησε πρόσφατα την Ισπανία, όταν το τεκμήριο αθωότητας των πολιτικών ηγετών της Καταλανίας παραβιάστηκε από δηλώσεις των πολιτικών αντιπάλων τους. Συγκεκριμένα υποστηρίχθηκε ότι «το αν οι διαρκείς δηλώσεις που αφορούν την ενοχή

Όλες αυτές οι δηλώσεις βέβαια όχι μόνο παραβιάζουν το τεκμήριο αθωότητας και άλλες θεμελιώδεις δικονομικές αρχές του κατηγορουμένου, αλλά υπονομεύουν την απονομή της δικαιοσύνης μέσα από τον σχηματισμό κοινής γνώμης για γεγονότα που δεν έχουν κριθεί δικαστικά (εξωδικαστική προαπόφαση – Vorentscheidung)⁴¹ και δημιουργούν ένα κλίμα εκδικητικής ανυπομονησίας που δυσκολεύει την αδέσμευτη αντιμετώπιση της εγκληματικότητας⁴². Γι' αυτό λοιπόν τα κράτη πρέπει να μεριμνήσουν, ώστε η ποινική διαδικασία να μην εκτίθεται στην πρόκριση από τις εκστρατείες των Μ.Μ.Ε.

των κρατουμένων Καταλανών σκοπεύουν να προδικάσουν την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών από την αρμόδια δικαστική αρχή ή απλώς να κερδίσουν την στήριξη κάποιων στις εκλογές, ελάχιστα αφορούν την παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ. Και αν οι δικαστές στη Μαδρίτη επιλέξουν να αγνοήσουν το θέμα, οι δικαστές στο Στρασβούργο σίγουρα δεν θα το κάνουν. Δυστυχώς, εξαιτίας του χρονικού διαστήματος που χρειάζεται η υπόθεση να φτάσει στο ΕΔΔΑ, οι Καταλανοί πολιτικοί θα έχουν ίσως ήδη περάσει χρόνια στη φυλακή, καταδικασμένοι υπό συνθήκες όπου τα ανθρώπινα δικαιώματά τους δεν θα προστατεύονται - αλλά μάλλον θα παραβιάζονται - από το κράτος τους. Οι δημόσιες αρχές στην Ισπανία - συμπεριλαμβανομένων των υψηλά ιστάμενων μελών της κυβέρνησης - έχουν προβεί σε πολλαπλές δημόσιες δηλώσεις που παραβιάζουν το τεκμήριο αθωότητας». Βλ. περισ. Brew J., Opinion: Violations of “presumption of innocence” in Catalan Trial, 2019.

⁴¹ Δημητράτος Ν., *οπ. π.*, σελ. 351.

⁴² Αναγνωστόπουλος Η., *οπ. π.*, σελ 781.

2. Η νομική φύση του τεκμηρίου της αθωότητας.

Για κάποιους το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί δικονομική εγγύηση και αρχή, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι πρόκειται για ένα δικαίωμα του κατηγορουμένου (και κατ' επέκταση του υπόπτου). Η συζήτηση γύρω από τη νομική φύση του τεκμηρίου δεν έχει μόνο θεωρητικό ενδιαφέρον. Σε πρακτικό επίπεδο επιλύεται το ζήτημα εάν το τεκμήριο αθωότητας ως δικαίωμα τριτενεργεί βάσει του αρ. 25 παρ. 1 εδ. γ' Σ, εάν είναι δεκτικό παραίτησης⁴³ και ποια είναι η συνέπεια της παραβίασής του.

Παρατηρείται ότι σχεδόν όλοι όσοι δέχονται πως το τεκμήριο αθωότητας είναι μία εγγύηση δικονομικού χαρακτήρα, προβάλλουν το επιχείρημα ότι στο κείμενο του αρ. 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ δεν γίνεται λόγος για «δικαίωμα» (το ίδιο και στο αγγλικό και στο γαλλικό κείμενο), παραβλέποντας όμως ότι για «δικαίωμα» μιλούν τα αντίστοιχα άρθρα 11 της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και 14 παρ. 2 ΔΣΑΠΔ⁴⁴. Το ίδιο επιχείρημα επικαλέστηκε και ο Αλεξιάδης σε μελέτη του το 1986, όμως σε μεταγενέστερη εκδοχή της μελέτης του⁴⁵ άλλαξε άποψη και θεώρησε ότι το τεκμήριο αθωότητας είναι ένα δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, παρόλο που το άρθρο αυτό δεν αναφέρει ρητά τη λέξη δικαίωμα⁴⁶. Την άποψή του αυτή στηρίζει στο γεγονός ότι ως «δικαίωμα» το τεκμήριο αθωότητας προστατεύει αποτελεσματικότερα τον κατηγορούμενο, παρά ως «γενική αρχή του δικαίου». Ειδικότερα ο συγγραφέας επισημαίνει ότι, αν το τεκμήριο αθωότητας αναχθεί σε γενική αρχή, η παραβίασή του

⁴³ Στην περίπτωση που το τεκμήριο αθωότητας χαρακτηριστεί ως δικαίωμα, το ζήτημα της παραίτησης από αυτό αφήνεται κάθε φορά στην κρίση του φορέα, ενώ αν αναγνωριστεί ως αξία δεσμεύει τη νομοθετική και τη δικαστική εξουσία, ανεξάρτητα από τη συμπεριφορά του ατόμου. Βλ. Τσόλκα Ο., 3^ο Συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων με θέμα «Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Πενήντα χρόνια εφαρμογής», 2004, σελ. 206.

⁴⁴ Ανδρουλάκης Ι., Κριτήρια της Δίκαιης Ποινικής Δίκης. Κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, 2000, σελ. 19, Stavros S., οπ. π., σελ. 49, Αλιβιζάτος Ν., Το τεκμήριο αθωότητας και οι παράπλευρες συνέπειές του, ΠοινΔικ 2017, σελ. 7 επ., Μαγριππή Αικ., οπ. π., σελ. 288, Gomien D., Harris D., Zwaak L., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης: Δίκαιο και Πρακτική, (Μετάφραση Τσατσarella Ε.), 2001, σελ. 299 όπου παρατίθεται η άποψη της Επιτροπής. Βλ. επίσης Σισιλιάνο Λ.-Α., οπ. π., σελ. 301 που παραπέμπει στην ως άνω αναφερθείσα υπόθεση Krause κατά Ελβετίας, 03.10.1978.

⁴⁵ Αλεξιάδης Στ. Ανακριτική, 2006, σελ. 3-6.

⁴⁶ Την ίδια θέση έχουν ο Πρωτόπαπας (οπ. π., σελ. 203), ο Roxin (Roxin C., Ποινική δίκη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, (Απόδοση: Οββαδίας Ν.), Πρακτικά 1^ο Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα «Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης», 1994, σελ. 45), ο Grabenwarter (οπ. π., σελ. 166) και ο Ashworth (Ashworth Andrew, Four threats to the presumption of innocence, 2006, σελ. 243 επ.), ο οποίος αναγνωρίζει μεν το τεκμήριο αθωότητας ως θεμελιώδες δικαίωμα του ανθρώπου καθόλου αμφιλεγόμενο, όμως τονίζει ότι η ακριβής του έννοια και το πεδίο εφαρμογής του δεν έχουν ακόμη προσδιοριστεί.

δεν θα έχει καμία συνέπεια, αφού η παραβίαση των γενικών αρχών μόνο κατ' εξαίρεση συνεπάγεται δικονομικές κυρώσεις, ενώ η παραβίασή του ως δικαιώματος γεννά απόλυτη ακυρότητα κατά το αρ. 171 παρ. 1 εδ. δ' ΚΠΔ και λόγο αναίρεσης κατά το αρ. 510 παρ. 1 Α ΚΠΔ⁴⁷. Με την άποψη αυτή διαφώνησε ο Κασιμάτης⁴⁸, ο οποίος δήλωσε ότι το ζήτημα αν μία γενική αρχή υπάρχει ή όχι δεν είναι ζήτημα εάν το θέλουμε ή όχι, διότι οι γενικές αρχές είτε διακηρύσσονται ρητά σε ένα νομικό κείμενο, οπότε και ανταποκρίνονται σε πολλούς κανόνες διάσπαρτους στο δίκαιο, είτε συνάγονται ερμηνευτικά από διάσπαρτες διατάξεις και ουσιώδη στοιχεία του δικαίου. Κατέληξε έτσι ότι το τεκμήριο αθωότητας είναι μία αρχή και μάλιστα μια έκφανση της γενικότερης αρχής του σεβασμού της ανθρώπινης αξίας, αλλά αυτό δεν εμποδίζει τον χαρακτηρισμό του τεκμηρίου και ως δικαιώματος, αφού από τις αρχές του δικαίου απορρέουν και δικαιώματα⁴⁹.

Ωστόσο, υπάρχουν και κάποιοι που υποστηρίζουν ότι η νομική φύση του τεκμηρίου τελεί σε αλληλεξάρτηση με το περιεχόμενο που κάθε φορά του προσδίδεται, δηλαδή ότι κατά τη *stricto sensu* πτυχή του το τεκμήριο είναι μία δικονομική αρχή, ενώ κατά τη *lato sensu* πτυχή του αποτελεί δικαίωμα του κατηγορουμένου⁵⁰. Η άποψη αυτή βρίσκει και εμένα προσωπικά σύμφωνη, διότι χωρίς να είναι προσδιορισμένο το ίδιο το περιεχόμενο του τεκμηρίου αθωότητας δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί αποκλειστικά μία νομική φύση σε αυτό. Έτσι λοιπόν κατά την πτυχή του που προστατεύει την υπόληψη του κατηγορουμένου από εξωδικαστικές δηλώσεις των δημοσίων αρχών, το τεκμήριο αποτελεί δικαίωμα του κατηγορουμένου, μολονότι αυτό ρυθμίζεται χωριστά από τα λοιπά δικαιώματά του που κατοχυρώνονται στο αρ. 6 παρ. 3 ΕΣΔΑ.

⁴⁷ Στην ίδια διαπίστωση καταλήγει και η Μαγριππή Αικ. (οπ. π., σελ. 288 υποσημ. 901.), η οποία όμως, ως προελέχθη, υποστηρίζει ότι το τεκμήριο αποτελεί μια αρχή.

⁴⁸ Βλ. πρακτικά του διήμερου επιστημονικού συνεδρίου στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, 1993, σελ. 130-131.

⁴⁹ Την άποψη ότι η αναγνώριση του τεκμηρίου αθωότητας ως γενικής αρχής δεν αποκλείει να είναι και δικαίωμα έχουν εκφράσει τόσο ο Ανδρουλάκης Ι (οπ. π., σελ. 19, υποσημ. 44) όσο και η Τσόλκα στο 3^ο Συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων με θέμα «Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Πενήντα χρόνια εφαρμογής», 2004, με την αιτιολογία ότι ο κατηγορούμενος μπορεί να παραιτηθεί από αυτό και να εισφέρει αποδείξεις για την αθωότητά του, αλλά τα δικαστικά όργανα οφείλουν να μεταχειρίζονται τον τελευταίο ως αθώο.

⁵⁰ Κοτσαλής Λ., οπ. π., σελ. 471-472, Μυλωνάς Ιπ., οπ. π., σελ. 17-18.

3. Το τεκμήριο αθωότητας και η προστασία της προσωπικότητας.

Δηλώσεις των κρατικών αξιωματούχων ή των Μ.Μ.Ε. που προεξοφλούν την ενοχή ενός κατηγορουμένου θέτουν σε σοβαρή δοκιμασία την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Είναι προφανές ότι ο χαρακτηρισμός κάποιου ως ενόχου όταν η υπόθεσή του βρίσκεται στο στάδιο της προδικασίας ή όταν δεν έχει καταδικαστεί ακόμη από δικαστήριο σύμφωνα με το νόμο, προσβάλλει την προσωπικότητά του και τον μειώνει ηθικά, γι' αυτό και από κάποιους γίνεται δεκτό ότι το τεκμήριο αθωότητας απορρέει από την συνταγματική προστασία της αξιοπρέπειας και της προσωπικότητας του ανθρώπου (αρ. 2 παρ. 1⁵¹ και 5 παρ. 1⁵² Σ)⁵³. Έχει υποστηριχθεί άλλωστε και η άποψη ότι σκοπός της μυστικότητας της ανάκρισης είναι, πέραν της διευκόλυνσης στη συλλογή στοιχείων για την εξακρίβωση του εγκλήματος, η προάσπιση της προσωπικότητας του κατηγορουμένου, βάσει του τεκμηρίου της αθωότητας⁵⁴. Σύμφωνα με την κρίση του ΕΔΔΑ, το τεκμήριο της αθωότητας είναι ένα ιδιαίτερο δικαίωμα (στοιχείο) της προσωπικότητας του κατηγορουμένου συνιστάμενο στην προστασία του τελευταίου από την πρόωρη απόδοση της ενοχής, άρα όποτε προσβάλλεται το τεκμήριο, συμπροσβάλλεται παράλληλα και η προσωπικότητα του κατηγορουμένου⁵⁵. Δηλαδή η αθωότητα του κατηγορουμένου, προτού ο ίδιος νόμιμα καταδικαστεί, θεωρείται από το ΕΔΔΑ ως συστατικό της τιμής και της υπόληψής του.

⁵¹ Άρθρο 2 παρ. 1 Σ: Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας.

⁵² Άρθρο 5 παρ. 1 Σ: Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη.

⁵³ Μαργιτιπή Αικ., *οπ. π.*, σελ. 14 και 297, όπου η προστασία της προσωπικότητας του κατηγορουμένου συνδέεται με τις υποθέσεις όπου το ΕΔΔΑ εφαρμόζει το αρ. 6 παρ. 2 υπό τη *lato sensu* πτυχή του και σχετίζονται με την προστασία του κατηγορουμένου από δηλώσεις κρατικών οργάνων.

Βλ. επίσης Κάβουρα Γ., *Το τεκμήριο αθωότητας*, 2003, σελ. 103 και 108, παρέμβαση Κασιμάτη στο διήμερο επιστημονικό συνέδριο στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου», 1993, σελ. 130, Ρήγο Γ., *οπ. π.*, σελ. 632-633, Παπαδημητράκη Γ., *οπ. π.*, σελ. 134 επ., Κρουσταλάκη Ευ., *Ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου στην ποινική δίκη (προβληματισμοί ενός δικαστή)*, Υπεράσπιση 1991, σελ. 155 επ., Καρρά Α., *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, 4^η έκδοση 2011, σελ. 356-357, ο οποίος υπογραμμίζει ότι ειδικά η απαγόρευση της προσβολής της προσωπικότητας από τα Μ.Μ.Ε. απορρέει από το τεκμήριο αθωότητας και γι' αυτό θα πρέπει να αποφεύγεται η συνήθως ανενδοίαστη διατύπωση της ενοχής του κατηγορουμένου όπως επίσης θα πρέπει να τονίζεται ότι ο κατηγορούμενος είναι μόνο ύποπτος τέλεσης της φερόμενης ως διαπραχθείσης πράξης και όχι ο δράστης της.

⁵⁴ Μπακόπουλος Α., *οπ. π.*, σελ. 97.

⁵⁵ Πρωτόπαπας Δ., *οπ. π.*, σελ. 146 και Σισιλιάνος Λ. – Α., *οπ. π.*, σελ. 301. Στην Απόφαση Κώνστας κατά Ελλάδας, 24.05.2011, παρ. 32 το ΕΔΔΑ δέχτηκε ότι το τεκμήριο αθωότητας κατοχυρώνει το σεβασμό της τιμής και της αξιοπρέπειας του κατηγορουμένου.

Το δικαίωμα της προσωπικότητας είναι ένα ιδιωτικού δικαίου δικαίωμα με γενικό και απόλυτο χαρακτήρα που διατυπώνεται ρητά και στη διάταξη του αρ. 57 ΑΚ⁵⁶. Χαρακτηρίζεται ως απόλυτο διότι κάθε τρίτος οφείλει να το σέβεται και, αντιστρόφως, μπορεί να είναι αντικείμενο προσβολής από τον καθένα, αλλά και επειδή το δικαίωμα αυτό προστατεύεται απεριόριστα από κάθε νοητή προσβλητική ενέργεια⁵⁷. Άλλωστε από τη θεωρία είναι γνωστό ότι η προσβολή του δικαιώματος αυτού δεν επέρχεται μόνο με τη με βεβαιότητα απόδοση ορισμένης μομφής, αλλά με κάθε πράξη που βλάπτει την τιμή και την υπόληψη του θιγομένου⁵⁸. Η ως άνω διάταξη του ΑΚ αποτελεί συγκερασμό των άρθρων 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος, αφού περιλαμβάνει τόσο το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου, όσο και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Σύμφωνα με το αρ. 57 ΑΚ, η προσβολή της προσωπικότητας συνίσταται στη σύγκρουση δύο ομοειδών δικαιωμάτων: αφενός του θύματος (του κατηγορουμένου), ο οποίος υφίσταται προσβολή στη στατική πλευρά της προσωπικότητάς του, και αφετέρου του δράστη (π.χ. Υπουργού), του οποίου τίθεται υπό κρίση η ελευθερία αναπτύξεως της προσωπικότητας, που εκδηλώνεται μέσω της επιδίκου κάθε φορά συμπεριφοράς του (π.χ. έκφρασης μέσω δημοσιεύματος σε εφημερίδα)⁵⁹.

Ακριβώς επειδή το τεκμήριο αθωότητας απορρέει γενικά από την προστασία της αξιοπρέπειας του κατηγορουμένου, η αρχή του τεκμηρίου διέπει την ποινική δίκη στο σύνολό της, ανεξαρτήτως από την έκβασή της. Άρα το τεκμήριο αθωότητας που ίσχυε κατά την προδικασία και κατά το στάδιο πριν την καταδίκη του κατηγορουμένου δεν ανατρέπεται με την καταδίκη του. Ο μετέπειτα καταδικασθείς, λοιπόν, δεν στερείται αναδρομικά το τεκμήριο αθωότητας μέχρι την καταδίκη του, διότι η αξία του ανθρώπου προστατεύεται ευρύτερα και ο καταδικασθείς δεν παύει πλέον να είναι φορέας του δικαιώματος της προστασίας της αξιοπρέπειάς του⁶⁰.

⁵⁶ Άρθρο 57 ΑΚ: Δικαίωμα στην προσωπικότητα. Όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον. Αν η προσβολή αναφέρεται στην προσωπικότητα προσώπου που έχει πεθάνει, το δικαίωμα αυτό έχουν ο σύζυγος, οι κατιόντες, οι ανιόντες, οι αδελφοί και οι κληρονόμοι του από διαθήκη. Αξίωση αποζημίωσης σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες δεν αποκλείεται.

⁵⁷ Βλ. Καράκωστα Ι., Προσωπικότητα και Τύπος, 2000, σελ. 53.

⁵⁸ Πρωτόπαπας Δ., *οπ. π.*, σελ. 205.

⁵⁹ Καράκωστα Ι., *οπ. π.*, σελ. 54.

⁶⁰ Παρέμβαση Κασσιμάτη, *οπ. π.*, σελ. 131, Πρωτόπαπας Δ., *οπ. π.*, σελ. 365. Απόφαση Farhad Aliyev κατά Αζεργκαϊτζάν, 09.11.2010, παρ. 219, Απόφαση Mokhov κατά Ρωσίας, 04.03.2010, παρ. 32, Απόφαση Garycki κατά Πολωνίας, 06.02.2007, παρ. 68 και 72.

Ωστόσο, έχει διατυπωθεί και η άποψη ότι το δικαίωμα προστασίας της προσωπικότητας του κατηγορουμένου που θίγεται από τις δημοσιογραφικές ακρότητες και όχι από τις δηλώσεις των δημοσίων αρχών κείται πέραν των ορίων εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας⁶¹. Αυτή η θέση υποστηρίχθηκε επί του ζητήματος εάν το τεκμήριο αθωότητας αναπτύσσει τριτενέργεια, το οποίο θα αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο.

3.1. Συνέπειες προσβολής της προσωπικότητας.

Αναμφισβήτητα η δημόσια έκθεση του κατηγορουμένου με δηλώσεις επί της ενοχής του που τελικά αθώνεται, προκαλεί βλάβες στην κοινωνική του υπόσταση και στην επαγγελματική του ζωή δυσχεραίνοντας έτσι την επανακοινωνικοποίησή του. Σε αντίθεση με το τεκμήριο αθωότητας βρίσκονται τόσο η ψυχική όσο και η ηθική μείωση και η βαθιά ταπείνωση του προσώπου που καλείται να ασκήσει τα υπερασπιστικά του δικαιώματα σε ένα αρνητικά προδιατεθειμένο γι' αυτό κλίμα⁶². Τις περισσότερες φορές μάλιστα η βλάβη της υγείας που υφίσταται σπάνια επανορθώνεται με την εκ των υστέρων αθώωσή του. Στη Γερμανία λέγεται ότι όλα τα Μ.Μ.Ε. σέβονται απόλυτα την προσωπικότητα του κατηγορουμένου και στο στάδιο της προδικασίας, ακόμη και σε περιπτώσεις τρομοκρατών⁶³. Ωστόσο, το Γερμανικό Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο επιδίκασε το 1963 χρηματικό ποσό ως ηθική βλάβη σε κατηγορούμενο που χαρακτηρίστηκε σε καθημερινή εφημερίδα ως αρχηγός σπείρας εγκληματιών και στη συνέχεια αθώωθηκε. Επίσης, το Εφετείο της Κολωνίας επιδίκασε μεγάλο χρηματικό ποσό ως ηθική βλάβη σε δημόσιο υπάλληλο, ο οποίος αφού παρουσιάστηκε ως ένοχος δωροδοκίας σε ειδησεογραφικό περιοδικό, στη συνέχεια αθώωθηκε λόγω ελλিপών αποδείξεων⁶⁴.

Βάσει του άρθρου 57 ΑΚ ο προσβληθείς έχει το δικαίωμα να απαιτήσει άρση της προσβολής και παράλειψή της στο μέλλον, εφόσον η παράνομη

⁶¹ Αλιβιζάτος Ν., *οπ. π.*, σελ. 7 επ., Μυλωνάς Ιπ., *οπ. π.*, σελ. 93 και 101 επ.

⁶² Μπάκας Χ., Η δημοσιότητα στην ακροαματική διαδικασία σήμερα, Μνήμη Νικολάου Χωραφά, Ηλία Γάφου, Κων/νου Γαρδικα, Τόμος 2, 1986, σελ. 63.

⁶³ Πατεράκης Σ., παρέμβαση στο διήμερο επιστημονικό συνέδριο στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου», 1993, σελ. 134.

⁶⁴ Roxin C., *οπ. π.*, σελ. 45.

συμπεριφορά⁶⁵ διατηρείται και αποδεικνύεται κίνδυνος επανάληψής της. Αυτό επιτυγχάνεται σχετικά άμεσα με την κατάθεση αίτησης για λήψη ασφαλιστικών μέτρων στο αρμόδιο αστικό δικαστήριο. Η προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας ως έκφανση της προσωπικότητας του κατηγορουμένου από δημόσια αλλά μη δικαστική αρχή (π.χ. από τον Πρωθυπουργό της χώρας) είναι δυνατόν να θεραπευθεί στα πλαίσια της εσωτερικής έννομης τάξης και με την αγωγή αποζημίωσης που προβλέπεται στο αρ. 59 ΑΚ⁶⁶. Επομένως, στις εξωτερικές συνέπειες της προσβολής του τεκμηρίου περιλαμβάνεται το δικαίωμα χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης του κατηγορουμένου που προσεβλήθη από τις δηλώσεις των δημόσιων λειτουργών στα Μ.Μ.Ε., οι οποίες δεν συνιστούν διαδικαστικές πράξεις της ποινικής διαδικασίας και είναι αντίθετες στο τεκμήριο αθωότητας⁶⁷. Η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης αποσκοπεί σε μία πλατιά νοούμενη αποκατάσταση και έμμεση επανόρθωση της ηθικής βλάβης που προκλήθηκε στην προσωπικότητα του θύματος – κατηγορουμένου.

Το ως άνω ένδικο βοήθημα είναι μία αποκαταστατική αγωγή και οι ουσιαστικές προϋποθέσεις ασκήσεώς της είναι ο παράνομος χαρακτήρας της συμπεριφοράς, η ύπαρξη ηθικής βλάβης και η ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ συμπεριφοράς και βλάβης. Κάθε φορά που ιδρυτικός κανόνας της ευθύνης είναι μόνο η διάταξη του άρθρου 59 ΑΚ, η αξίωση ικανοποίησης της ηθικής βλάβης δεν προϋποθέτει υπαιτιότητα του δράστη⁶⁸. Κατά την παλαιότερα κρατούσα άποψη στη νομολογία, η ως άνω αξίωση προϋπέθετε και υπαιτιότητα⁶⁹, αλλά κατά την ορθότερη και κρατούσα στη θεωρία άποψη δεν αποτελεί προϋπόθεση της παραπάνω διάταξης η ύπαρξη πταίσματος. Η διάταξη περιέχει τη λέξη «υπαίτιος», η οποία όμως αναφέρεται απλώς στον υπεύθυνο (με αντικειμενική ευθύνη)⁷⁰. Ο κατηγορούμενος

⁶⁵ Παράνομη είναι κάθε συμπεριφορά που δεν δικαιολογείται από τη συναίνεση του θύματος ή από προέχον δημόσιο ή ιδιωτικό συμφέρον. Βλ. Καράκωστας Ι., Δημοσιογραφική έρευνα και προστασία της προσωπικότητας, Αρμενόπουλος 1996, σελ. 149 που παραπέμπει σε Tercier, Le nouveau droit de la personalite, 1984, σελ. 84.

⁶⁶ Άρθρο 59 ΑΚ: Ικανοποίηση ηθικής βλάβης. Στις περιπτώσεις των δύο προηγούμενων άρθρων το δικαστήριο με την απόφασή του, ύστερα από αίτηση αυτού που έχει προσβληθεί και αφού λάβει υπόψη το είδος της προσβολής, μπορεί επιπλέον να καταδικάσει τον υπαίτιο να ικανοποιήσει την ηθική βλάβη αυτού που έχει προσβληθεί. Η ικανοποίηση συνίσταται σε πληρωμή χρηματικού ποσού, σε δημοσίευμα, ή σε οτιδήποτε επιβάλλεται από τις περιστάσεις.

⁶⁷ Κοτσαλής Λ., οπ. π., σελ. 519-520, Κάβουρας Γ., οπ. π., σελ. 213, Πατεράκης Σ., οπ. π., σελ. 133-134, Καράκωστας Ι., οπ. π., σελ. 149 επ., Roxin C., οπ. π., σελ. 44-45.

⁶⁸ Καράκωστας Ι., οπ. π., σελ. 150.

⁶⁹ ΑΠ 2058/1986, ΝοΒ 35, σελ. 1236

⁷⁰ Εφ.Θεσ. 3424/1989, Αρμενόπουλος 1989, σελ. 1205 επ., την οποία παραθέτει ο Καράκωστας Ι., Προσωπικότητα και Τύπος, 2000, σελ. 257.

μπορεί να στραφεί κατά του συντάκτη του δημοσιεύματος που τον παρουσιάζει ως ένοχο, αλλά και κατά του ιδιοκτήτη, που λόγω της ιδιότητάς του ως προστήσαντος ευθύνεται υπό τις ίδιες προϋποθέσεις με τον προστηθέντα (συντάκτη)⁷¹. Ωστόσο, η αγωγή αποζημίωσης, μέσω της οποίας είναι δυνατή η χρηματική ικανοποίηση του θύματος λόγω προσβολής της προσωπικότητάς του, θα πρέπει να συνοδεύεται από τη δυνατότητα επίκλησης της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου, άλλως δεν θεωρείται αποκαταστατικό μέτρο που ικανοποιεί αποτελεσματικά την προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου.

Επιπλέον, οι παραβιάσεις του τεκμηρίου αθωότητας, όταν αυτό προσβάλλεται από εκπροσώπους της πολιτικής εξουσίας και από δημοσιογράφους, μπορεί κάποιες φορές να θεωρηθεί ότι θεμελιώνουν αυτοτελώς αξιόποινες πράξεις. Πρόκειται κυρίως για τα εγκλήματα της εξύβρισης (αρ. 361 ΠΚ), της δυσφήμισης (αρ. 362-363⁷² ΠΚ) και της παραβίασης υπηρεσιακού απορρήτου (αρ. 252 ΠΚ)⁷³. Παρατηρούμε, συνεπώς, ότι το νομοθετικό πλαίσιο της χώρας μας τυπικά είναι επαρκές και ικανό να διασφαλίσει τη λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας και πριν από τη δίκη, ουσιαστικά όμως ποιος κατηγορούμενος εξαντλημένος και βασανισμένος από τις δημόσιες δηλώσεις που προκρίνουν την ενοχή του θα τολμήσει να ασκήσει τα δικαιώματά του για την προστασία της προσωπικότητάς του; Υποστηρίζεται λοιπόν ότι οι ως άνω διατάξεις δεν λειτουργούν όπως στο εξωτερικό, όταν στην Αγγλία κάποτε ο Υπουργός Εσωτερικών ανέφερε στη Βουλή ότι «συνελήφθη ο δράστης, ο ένοχος μιας σειράς στυγερών εγκλημάτων» και όλη η Βουλή απαίτησε την παραίτησή του, επειδή με τη δήλωσή του προσέβαλε την αγγλική δικαιοσύνη⁷⁴, ενώ στην Ελλάδα όταν σημειώνονται παρόμοια περιστατικά δεν υπάρχει καμία αντίδραση.

⁷¹ Αρ. 922 ΑΚ, βλ. Καράκωστα Ι., *οπ. π.*, σελ. 258.

⁷² Αν όμως ο κατηγορούμενος για ποινικό αδίκημα του οποίου η ενοχή προδικάστηκε π.χ. από κάποιον Υπουργό ή κάποιον τρίτο, τότε δεν στοιχειοθετείται συκοφαντική δυσφήμιση σε βάρος των τελευταίων, διότι το γεγονός της ενοχής του πρώτου θεωρείται αληθές (αρ. 366 ΠΚ).

⁷³ Αναγνωστόπουλος Η., Ο συνήγορος και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, *ΠοινΧρον* 1997, σελ. 337 επ., Roxin C., *οπ. π.*, σελ. 44-45, Τριμ.Εφ.Αθ. 4054/1992, ΝοΒ 1992, σελ. 923 επ.

⁷⁴ Το περιστατικό αναφέρει ο Βελλής Γ., στο διήμερο επιστημονικό συνέδριο στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, 1993, σελ. 138.

4. Η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων ή τρίτων (M.M.E.) υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ.

Όπως προαναφέρθηκε στην αρχή της παρούσης, η προστασία του τεκμηρίου αθωότητας κατοχυρώνεται στο αρ. 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, μία διάταξη θεμελιώδη για τα δικαιώματα του κατηγορουμένου, η οποία χαρακτηρίζεται ως ένα «ζωντανό κείμενο» που εξελίσσεται συνεχώς λόγω της σωρείας των ερμηνευτικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Τη νομολογία του ΕΔΔΑ έχουν εμπλουτίσει αρκετές υποθέσεις παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις δημόσιων αρχών που προδίκάζαν την ενοχή του κατηγορουμένου, όσο η υπόθεσή του εκκρεμούσε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Η Επιτροπή έχει δηλώσει ότι το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ καταλαμβάνει μία ανεξάρτητη θέση στο σύστημα των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, που καθιερώνονται γενικά στο άρθρο 6 της Σύμβασης, και πολλές φορές έχουν εξεταστεί προσφυγές που εμπίπτουν αποκλειστικά στο πεδίο εφαρμογής του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Άρα, καταρχήν, το άρθρο αυτό είναι αυθύπαρκτο και η Επιτροπή ή το ΕΔΔΑ δεν χρειάζεται να εξετάσουν αν άλλα δικαιώματα που προστατεύονται από τη Σύμβαση έγιναν σεβαστά για να μπορέσουν να αποφανθούν για το σεβασμό του αρ. 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ⁷⁵.

Στο σημείο αυτό, ωστόσο, πρέπει να γίνει μία κρίσιμη διάκριση: ενδιαφέρον για την εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας παρουσιάζουν τόσο οι αποφάσεις που αφορούν δημόσιες δηλώσεις δικαστών ή εισαγγελέων σχετικά με υπόθεση που πρόκειται να δικάσουν οι ίδιοι, όσο και οι αποφάσεις που αφορούν δηλώσεις δημόσιων αρχών (π.χ. προέδρου πρωτοδικών) για υπόθεση που δεν δίκασαν οι ίδιοι, ούτε πρόκειται να δικάσουν (π.χ. για υπόθεση που εκκρεμεί στο εφετείο). Στις πρώτες τίθεται ευθέως και το ζήτημα περί παραβίασης της αρχής της αμεροληψίας του δικαστηρίου του αρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ (π.χ. στην απόφαση Lavents κατά Λετονίας της 28.11.2002⁷⁶), ενώ στις δεύτερες που θα αποτελέσουν το αντικείμενο ανάλυσης της παρούσης, το ζήτημα της αμεροληψίας του δικαστηρίου εξετάζεται επικουρικά.

4.1. Η νομολογία του ΕΔΔΑ ειδικότερα.

⁷⁵ Gomien D., Harris D., Zwaak L., *οπ. π.*, σελ. 303.

⁷⁶ Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την απόφαση βλ. Μυλωνά Ιπ., Η ποινική "δίκαιη δίκη" στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατά την τριετία 2002-2004 : σημείο αναφοράς για τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της ποινικής δικονομίας, 2007, σελ. 21 επ., 35 επ.

Έχει ήδη αναφερθεί ανωτέρω ότι το ΕΔΔΑ ερμηνεύει και οριοθετεί την *stricto sensu* δικονομική πτυχή του τεκμηρίου συσταλτικά και φορμαλιστικά, ενώ τη *lato sensu* πτυχή, που εκφεύγει του δικαίου των αποδείξεων, διασταλτικά. Γι' αυτό λοιπόν από το τεκμήριο αθωότητας δεσμεύονται και οι αρχές που πληροφορούν απλώς το κοινό, χωρίς να ασκούν οι ίδιες δικαστική εξουσία. Η πιθανότητα παραβίασης του τεκμηρίου από δηλώσεις δημοσίων λειτουργών έχει αναγνωριστεί και από την Επιτροπή (π.χ. απόφαση Petra Krause κατά Ελβετίας της 03.10.1978), όμως χωρίς συγκεκριμένη καταδίκη για υπέρβαση των ορίων της θεμιτής πληροφόρησης. Έτσι, η πρώτη και πολύ σημαντική απόφαση όπου το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ από δηλώσεις δημοσίων αρχών και έκρινε ότι το τεκμήριο αθωότητας δεν δεσμεύει μόνο τις δικαστικές αρχές που επιλαμβάνονται μιας ποινικής υπόθεσης είναι η απόφαση **Allenet de Ribemont κατά Γαλλίας της 10.02.1995**. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο στην απόφαση αυτή έκρινε ότι υπήρχε παραβίαση του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ εξαιτίας της απόλυτης βεβαιότητας για την ενοχή του υπό κράτηση κατηγορουμένου που έδειξαν να υφίσταται κατά τη διάρκεια συνέντευξης Τύπου ο Υπουργός Εσωτερικών της Γαλλίας και οι υψηλές αρχές της αστυνομίας⁷⁷.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης έχουν ως εξής: Το Δεκέμβριο του 1976 δολοφονήθηκε στο Παρίσι πρώην Υπουργός και Βουλευτής και πέντε ημέρες αργότερα, μόλις ο προσφεύγων συνελήφθη, μεταδόθηκε σε δύο γαλλικά τηλεοπτικά κανάλια σχετική συνέντευξη Τύπου στην οποία συμμετείχαν ο Υπουργός Εσωτερικών, ο Διευθυντής του τμήματος Εγκληματολογικών Ερευνών (της Δικαστικής Αστυνομίας) και ο επικεφαλής – επιθεωρητής που ήταν υπεύθυνος για τη διεξαγωγή της ποινικής έρευνας της υπόθεσης. Ο Υπουργός Εσωτερικών δήλωσε ότι πλέον όλοι όσοι εμπλέκονται με τη δολοφονία είναι υπό κράτηση, όμως δεν κατηγόρησε ευθέως τον προσφεύγοντα και αρκέστηκε απλώς να αναφερθεί στις οικονομικές δοσοληψίες του τελευταίου με το θύμα. Οι άλλοι δύο προέβησαν δίχως καμία επιφύλαξη σε δήλωση ότι ο προσφεύγων ήταν ο ηθικός αυτουργός της ανθρωποκτονίας, διότι είχε ως κίνητρό του να εισπράξει το ποσό της ασφάλειας ζωής

⁷⁷ Για την περίληψη της απόφασης βλ. Ανδρουλάκη Ι., *οπ. π.*, σελ. 29, Σαρμά Ι., *Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής. Αναλυτική μελέτη των μεγάλων θεμάτων*, 1998, σελ. 273, Μαθία Στ., Κτιστάκης Γ., Σταυρίτη Λ., Στεφανάκη Κ. (επιμ.), *Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ευρώπη. Με βάση τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, έκδοση Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών*, 2006, σελ. 93.

του θύματος, αλλά η δίωξή του έληξε με την έκδοση απαλλακτικού βουλεύματος το 1980⁷⁸. Μετά από αυτά ο Allenet de Ribemont προσέφυγε στο ΕΔΔΑ ισχυριζόμενος ότι οι δηλώσεις των ανωτέρω προσώπων ήταν ασυμβίβαστες με το τεκμήριο της αθωότητας.

Στην απόφασή του επί της ως άνω υπόθεσης το ΕΔΔΑ υποστηρίζει ότι το τεκμήριο αθωότητας του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ είναι ένα από τα στοιχεία της δίκαιης δίκης που περιλαμβάνονται στην παρ. 1 του ίδιου άρθρου⁷⁹ και θα παραβιαστεί εάν εκφραστεί η άποψη ότι πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα είναι ένοχο πριν αποδειχθεί ένοχο σύμφωνα με το νόμο. Αρκεί, ακόμη και ελλείψει τυχόν επίσημης διαπίστωσης, ότι υπάρχει κάποια αιτιολογία ή συλλογισμός που υποδηλώνει ότι το δικαστήριο ή ο κρατικός λειτουργός θεωρεί τον κατηγορούμενο ένοχο⁸⁰. Το Δικαστήριο στη συνέχεια επαναλαμβάνει ότι η Σύμβαση πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπο που να εγγυάται τα δικαιώματα του κατηγορουμένου πρακτικά, συγκεκριμένα και αποτελεσματικά και όχι θεωρητικά και ουτοπικά. Σε αυτήν, άλλωστε, τη θέση έχει τη βάση της η αντίληψη ότι από το τεκμήριο αθωότητας δεσμεύονται και οι δημόσιες αρχές χωρίς να ασκούν δικαστική εξουσία, η οποία αντίληψη διατυπώνεται τόσο στην αμέσως επόμενη παράγραφο της ανωτέρω απόφασης όσο και σε πλείστες άλλες αποφάσεις του ΕΔΔΑ που κρίνουν επί παρόμοιων παραβιάσεων⁸¹. Διαφορετικά, εάν περιοριζόταν αυστηρά ο κύκλος των δημοσίων αρχών που δεσμεύονται από το τεκμήριο, με μοναδικό κριτήριο αυτό του

⁷⁸ Allenet de Ribemont, 10.02.1995, παρ. 10-13, Ματθίας Στ., Κτιστάκης Γ., Σταυρίτη Λ., Στεφανάκη Κ., οπ. π., σελ. 93

⁷⁹ Βλ. Shabas A. W., *The European Convention on Human Rights: a Commentary*, Oxford University Press 2015, σελ. 298.

Η αντίληψη του τεκμηρίου αθωότητας ως στοιχείου της αρχής της δίκαιης δίκης αποτυπώνεται σε όσες αποφάσεις εξετάζουν αν υπάρχει παραβίαση του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ και αυτό έχει ως συνέπεια να απορροφάται μεγάλο μέρος του περιεχομένου του τεκμηρίου από την αρχή αυτή. Έτσι, όπως παρατηρεί ο Πρωτόπαπας (οπ. π., σελ. 142 επ.), πολλές ρυθμίσεις της ποινικής δίκης που θα μπορούσαν να θεωρούνται ότι στηρίζονται στο τεκμήριο αθωότητας, αποδίδονται από το ΕΔΔΑ στην αρχή της δίκαιης δίκης. Και αν τυχόν το Δικαστήριο διαπιστώσει παραβίαση του αρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, δεν θα εξετάσει εάν υπάρχει περεταίρω παραβίαση και του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Βλ. Grabenwarter C., οπ. π., σελ. 167.

⁸⁰ Allenet de Ribemont, 10.02.1995, παρ. 35, βλ. επίσης ενδεικτ. Minelli κατά Ελβετίας, 25.03.1983, παρ. 27 και 37. Την ίδια θέση διατήρησε το ΕΔΔΑ και σε μεταγενέστερες αποφάσεις του, βλ. Dakaras κατά Λιθουανίας, 10.10.2000, παρ. 41, Butkevicius κατά Λιθουανίας, 26.03.2002, παρ. 49.

⁸¹ Βλ. ενδεικτ. Dakaras κατά Λιθουανίας, 10.10.2000, παρ. 41-42, Κώνστας κατά Ελλάδας, 24.05.2011, παρ. 32, όπου στην υπόθεση αυτή το ΕΔΔΑ αποφαινεται πως η διεύρυνση των δεσμευόμενων από το τεκμήριο προσώπων οφείλεται στο ότι το τεκμήριο αθωότητας, ως δικονομικό δικαίωμα, συμμετέχει κυρίως στον σεβασμό των δικαιωμάτων υπεράσπισης και ευνοεί συγχρόνως τον σεβασμό της τιμής και της αξιοπρέπειας του διωκόμενου.

ποιος ασκεί ποινική δικαιοδοσία κατά το εσωτερικό δίκαιο, το τεκμήριο θα είχε καταστρατηγηθεί και η προστασία του δεν θα ήταν αποτελεσματική⁸².

Έπειτα το ΕΔΔΑ παραθέτοντας το αρ. 10 της ΕΣΔΑ που διασφαλίζει την ελευθερία έκφρασης τονίζει ότι το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ δεν μπορεί να εμποδίσει τις αρχές να ενημερώσουν το κοινό σχετικά με τις υπό εξέλιξη έρευνες του εγκλήματος, αλλά απαιτεί να το πράξουν με όλη την απαιτούμενη διακριτικότητα και επιφύλαξη για το σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας⁸³. Τέλος, καταλήγει ότι οι ανωτέρω κρίσεις περί ενοχής από τον αστυνομικό επιθεωρητή, ο οποίος είναι επιφορτισμένος με την έρευνα, και τον διευθυντή του τμήματος ποινικών ερευνών που έγιναν εναντίον του προσφεύγοντος κατά τη συνέντευξη Τύπου, και μάλιστα υπό την παρουσία του Υπουργού Εσωτερικών, ο οποίος δεν αντέδρασε, μείωσαν με βεβαιότητα την εμπιστοσύνη που έδειχναν στον προσφεύγοντα οι άνθρωποι με τους οποίους συνεργάστηκε, και έτσι δυσκολευόταν να ασκήσει το επάγγελμά του. Άρα, διαπιστώθηκε παραβίαση του αρ. 6 παρ. 2 από τα ως άνω υψηλόβαθμα κρατικά πρόσωπα.

Συν τω χρόνω όλο και περισσότερες υποθέσεις εισάγονται στο ΕΔΔΑ προκειμένου αυτό να αποφανθεί σχετικά με το αν δημόσιες δηλώσεις κρατικών αρχών (πέραν των δικαστών) παραβιάζουν το τεκμήριο αθωότητας, και το Δικαστήριο προβαίνει κάθε φορά σε όλο και πιο ολοκληρωμένη επιχειρηματολογία. Τέτοιες δηλώσεις που ελέγχονται ως προς τη συμφωνία τους με το τεκμήριο είναι όχι μόνο εκείνες που προέρχονται από Υπουργούς⁸⁴, όπως στην ως άνω αναλυθείσα υπόθεση, αλλά και από πρωθυπουργούς⁸⁵, προέδρους των κρατών⁸⁶, προέδρους της Βουλής⁸⁷, αναπληρωτές τους⁸⁸, αστυνομικούς⁸⁹, μέλη των εθνικών γραφείων της

⁸² Πρωτόπαπας Δ., *οπ. π.*, σελ. 204.

⁸³ Allenet de Ribemont, 10.02.1995, παρ. 38. Βλ. και επόμενες αποφάσεις Karakas και Yeslimark κατά Τουρκίας, 28.06.2005, παρ. 50, Garycki κατά Πολωνίας, 06.02.2007, παρ. 69, Κώνστας κατά Ελλάδας, 24.05.2011, παρ. 34, Farad Aliyev κατά Αζερμπαϊτζάν, 09.11.2010, παρ. 217, Pesa κατά Κροατίας, 08.04.2010, παρ. 139, Fatullayev κατά Αζερμπαϊτζάν, 22.04.2010, παρ. 159, G.C.P. κατά Ρουμανίας, 20.12.2011, παρ. 54, Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν, 26.07.2011, παρ. 225.

⁸⁴ Κώνστας κατά Ελλάδας, 24.05.2011, Farhad Aliyev κατά Αζερμπαϊτζάν, 09.11.2010, Muradverdiyev κατά Αζερμπαϊτζάν, 09.12.2010, Gutsanovi κατά Βουλγαρίας, 15.10.2013

⁸⁵ Κώνστας κατά Ελλάδας, 24.05.2011, Pesa κατά Κροατίας, 08.04.2010

⁸⁶ Pesa κατά Κροατίας, 08.04.2010

⁸⁷ Butkevicius κατά Λιθουανίας, 26.03.2002

⁸⁸ Στην απόφαση Κώνστας κατά Ελλάδας, 24.05.2011, ο αναπληρωτής Υπουργός Οικονομικών χαρακτήρισε ως «απατεώνες της Παντείου» όσους είχαν καταδικαστεί σε πρώτο βαθμό για υπεξαίρεση σε βάρος του Δημοσίου, απάτη και ψευδή βεβαίωση στην γνωστή τότε στη χώρα μας «υπόθεση του Παντείου».

INTERPOL⁹⁰ και εν γένει ανακριτικούς υπαλλήλους⁹¹. Μάλιστα η έννοια του «δημόσιου λειτουργού» κάποιες φορές έχει διευρυνθεί τόσο από το ΕΔΔΑ, ώστε να εντάσσονται σε αυτήν και άλλα δημόσια πρόσωπα, όπως κάποιος γνωστός στην κοινή γνώμη πολιτικός που ήταν απόστρατος στρατηγός και προέβη σε σχολιασμό εκκρεμούσης ποινικής υπόθεσης όσο ήταν ακόμη υποψήφιος κυβερνήτης περιφέρειας και πριν εκλεγεί σε αυτό το δημόσιο αξίωμα⁹².

Μία επίσης πολύ σημαντική απόφαση που εμπλούτισε τη νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις δημοσίων αρχών είναι η ελληνικού ενδιαφέροντος απόφαση **Κώνστας κατά Ελλάδας, της 24.05.2011**. Ως προς το ιστορικό της απόφασης, ο προσφεύγων και οχτώ ακόμη άτομα καταδικάστηκαν σε πρώτο βαθμό για υπεξαίρεση δημοσίου χρήματος, απάτη κατά του Δημοσίου (του Πάντειου Πανεπιστημίου) και ψευδή βεβαίωση και ο πρώτος άσκησε έφεση κατά της καταδικαστικής απόφασης. Λίγες ημέρες μετά και ενώ εκκρεμούσε η υπόθεση ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, ο αναπληρωτής Υπουργός Οικονομικών σε συζήτηση στο Κοινοβούλιο χαρακτήρισε τους καταδικασθέντες απατεώνες (παρ. 14), ο Πρωθυπουργός σε άλλη συζήτηση στο Κοινοβούλιο αναφέρθηκε στην υπόθεση ως ένα «σκάνδαλο υπεξαίρεσης» (παρ. 15) και λίγους μήνες μετά και πριν ακόμη συζητηθεί η υπόθεση σε δεύτερο βαθμό, προχώρησε και ο Υπουργός Δικαιοσύνης σε σχόλια για την υπόθεση. Συγκεκριμένα, ο Υπουργός δήλωσε ενώπιον του Κοινοβουλίου ότι «για το σκάνδαλο της Παντείου η ελληνική δικαιοσύνη καταδίκασε με τόλμη και θάρρος όλους όσους προστάτεψε η αντιπολίτευση» (παρ. 16).

Το ΕΔΔΑ δίκασε την υπόθεση και τα σημεία που χρήζουν ιδιαίτερης επισήμανσης είναι τα εξής:

Καταρχήν, επειδή οι επίδικες δηλώσεις έγιναν μετά την καταδίκη του προσφεύγοντος σε πρώτο βαθμό και ενώ εκκρεμοδικούσε η υπόθεση κατ' έφεση, η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι η αρχή του τεκμηρίου αθωότητας δεν μπορούσε πλέον

⁸⁹ Borovsky κατά Σλοβακίας, 02.06.2009, Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν, 26.07.2011, Pesa κατά Κροατίας, 08.04.2010, Dovzhenko κατά Ουκρανίας, 12.01.2012, Maksim Petrov κατά Ρωσίας, 06.11.2012

⁹⁰ Ergashev κατά Ρωσίας, 20.12.2011

⁹¹ Reid K., A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights, 4th Edition, 2012, σελ. 222, Khuzin κατά Ρωσίας, 23.10.2008, Mokhov κατά Ρωσίας, 04.03.2010

⁹² Σισιλιάνος Λ. – Α., οπ. π., σελ. 313 και Κοτσαλής Λ., οπ. π., σελ. 516 που παραπέμπουν στην απόφαση Kouzmin κατά Ρωσίας, 18.03.2010, όπου το ως άνω δημόσιο πρόσωπο σε τηλεοπτική του συνέντευξη δήλωσε ότι ο προσφεύγων «ήταν εγκληματίας» και ότι «σύντομα θα τον έκλειναν μέσα».

να παραβιασθεί σε αυτό το στάδιο της διαδικασίας. Αλλά το Δικαστήριο έκρινε ότι η καταδίκη του προσφεύγοντος σε πρώτο βαθμό είναι το αντικειμενικό στοιχείο που αποτελεί το κεντρικό σημείο της κατ' έφεση δίκης. Επομένως, αν έπαυε να ισχύει το τεκμήριο αθωότητας με την έκδοση της πρωτόδικης απόφασης, η έφεση θα έχανε το νόημά της, το οποίο υποχρεώνει τον δικαστή να δικάσει την υπόθεση από την αρχή (παρ. 34,36). Το σημείο της διαδικασίας μέχρι το οποίο ισχύει το τεκμήριο αθωότητας είναι ένα από τα ζητήματα που θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια.

Καμία από τις ανωτέρω επίδικες δηλώσεις δεν αναφέρεται ονομαστικά στον ίδιο τον προσφεύγοντα, γι' αυτό η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι, εφόσον αυτός δεν κατονομάζεται, δεν μπορεί να επικαλεστεί παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας σε βάρος του (παρ. 25). Ωστόσο, το ΕΔΔΑ υιοθετεί αντίθετη γνώμη και κρίνει ότι εφόσον οι δηλώσεις αφορούσαν έναν επαρκώς καθορισμένο κύκλο προσώπων (τους εννέα καταδικασθέντες), ο προσφεύγων ήταν εύκολο να ταυτοποιηθεί (παρ. 39-40). Γενικά, η θέση του ΕΔΔΑ είναι ότι για να στοιχειοθετηθεί η προσβολή του τεκμηρίου, αρκεί ο προσφεύγων να είναι ταυτοποιήσιμος από το περιεχόμενο της δήλωσης σε συνδυασμό με άλλα γεγονότα. Γι' αυτό σε άλλες παρόμοιες αποφάσεις το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο προσφεύγων έχει ταυτοποιηθεί όταν οι δηλώσεις γίνονται μόλις δύο ημέρες μετά την ανακοίνωση της σύλληψής του⁹³, είτε όταν η υπόθεση είναι ήδη ευρέως γνωστή και απασχολεί την κοινή γνώμη⁹⁴.

Σε αυτή την απόφαση το ΕΔΔΑ έδωσε έμφαση και στη σημασία που έχει κάθε φορά η ιδιότητα του δηλούντος. Ειδικότερα, έκρινε πως οι ανωτέρω δηλώσεις του Υπουργού Δικαιοσύνης, ο οποίος είναι ο κατ' εξοχήν αρμόδιος για την οργάνωση της απονομής της δικαιοσύνης, ακριβώς λόγω της ιδιότητάς του θα μπορούσαν να εκληφθούν ως παρότρυνση στους δικαστές του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου να επικυρώσουν την καταδίκη. Εκτιμώντας λοιπόν την ιδιότητα του Υπουργού, το ΕΔΔΑ έκρινε αυστηρότερα τις δηλώσεις του και κατέληξε ότι η φράση του ξεπερνούσε την απλή αναφορά στο αντικειμενικό γεγονός της πρωτόδικης καταδίκης του προσφεύγοντος (παρ. 43). Αντίθετα, η αποστροφή του Πρωθυπουργού ότι η υπόθεση ήταν «σκάνδαλο άνευ προηγουμένου», κατά το ΕΔΔΑ, παρόλο που θα μπορούσε να αποφευχθεί, ερμηνεύτηκε ως γενική αναφορά στο αντικείμενο της

⁹³ Pesa κατά Κροατίας, 08.04.2010, παρ. 147

⁹⁴ Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν, 26.07.2011, παρ. 231, Dovzhenko κατά Ουκρανίας, 12.01.2012, παρ. 49-50.

υπόθεσης, παρά ως απόπειρα να προδικάσει την ετυμηγορία του Εφετείου (παρ. 41). Σε πολλές άλλες αποφάσεις το ΕΔΔΑ εξετάζει την ιδιότητα του δηλούντος προκειμένου να εκτιμήσει την επιρροή που θα μπορούσαν να έχουν οι απόψεις του στην έκβαση της δίκης και τον αντίκτυπό τους στην κοινή γνώμη. Ιδίως όταν ο εισαγγελέας προβαίνει σε δηλώσεις ενοχής κατά του προσφεύγοντος το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι λόγω της υψηλής θέσης που κατέχει ο πρώτος στο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης, θα πρέπει αυτός να προσέχει ιδιαίτερα τους όρους που χρησιμοποιεί στις εκφράσεις του⁹⁵.

Το ΕΔΔΑ πάντοτε για να εξετάσει αν μία δήλωση παραβιάζει το τεκμήριο αθωότητας συνεκτιμά το πλαίσιο των ιδιαίτερων περιστάσεων υπό τις οποίες γίνεται κάθε φορά η υπό κρίση δήλωση⁹⁶. Από τη σαφή δήλωση περί ενοχής το Δικαστήριο διακρίνει την απλή έκφραση υπόνοιας για την ενοχή του προσφεύγοντος, την οποία θεωρεί επιτρεπτή στα πλαίσια της ενημέρωσης του κοινού που επιβάλλει το αρ. 10 της ΕΣΔΑ υπό προϋποθέσεις^{97 98}. Οι κρατικοί λειτουργοί, επομένως, πρέπει να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στις εκφράσεις τους, αλλά αυτό που έχει σημασία για τους σκοπούς εφαρμογής του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ είναι το πραγματικό νόημα των όρων και όχι η αυτολεξεί τους προσέγγιση ή η γραμματική τους διατύπωση⁹⁹. Το νόημα αυτό

⁹⁵ Pesa κατά Κροατίας, 08.04.2010, παρ. 150, Fatullayev κατά Αζερμπαϊτζάν, 22.04.2010, παρ. 162, Muradverdiyev κατά Αζερμπαϊτζάν, 09.12.2010, παρ. 107, Maksim Petron κατά Ρωσίας, 06.11.2012 παρ. 105, Turayev κατά Ρωσίας, 11.10.2016, παρ. 21 όπου το ΕΔΔΑ αποφαινεται πως τα λόγια του εισαγγελέα είναι ιδιαίτερα πειστικά στα μάτια του κοινού.

⁹⁶ Grabenwarter C., *οπ. π.*, σελ. 168.

⁹⁷ Για τη σχέση του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ με το αρ. 10 ΕΣΔΑ θα γίνει λόγος παρακάτω.

⁹⁸ Κοτσαλής Λ., *οπ. π.*, σελ. 515, Μυλωνάς Ιπ., Πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας, 1994, σελ. 91, Fair Trials, EU Directive on the presumption of innocence: Implementation Toolkit, σελ. 12, παρ. 21, Garycki κατά Πολωνίας, 06.02.2007, παρ. 67, Borovsky κατά Σλοβακίας, 02.06.2009, παρ. 46, Mokhov κατά Ρωσίας, 04.03.2010, παρ. 29, Fatullayev κατά Αζερμπαϊτζάν, 22.04.2010, παρ. 160, Farhad Aliyev κατά Αζερμπαϊτζάν, 09.11.2010, παρ. 218, Muradverdiyev κατά Αζερμπαϊτζάν, 09.12.2010, παρ. 103, Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν, 26.07.2011, παρ. 226, Ergashev κατά Ρωσίας, 20.12.2011, παρ. 170.

Αντιθέτως, στην απόφαση Dakaras κατά Λιθουανίας, 10.10.2000, παρ. 43-45 οι δηλώσεις των κρατικών λειτουργών στόχευαν στο να περιγράψουν τις περιστάσεις σύλληψης του προσφεύγοντος και να αναφέρουν την επικινδυνότητα του χαρακτήρα του, αλλά δεν θεωρήθηκαν δημόσιες δηλώσεις ενοχής που ενθάρρυναν το κοινό να πιστέψει ότι ο προσφεύγων είναι ένοχος. Βλ. Reid K., *οπ. π.*, σελ. 222, υποσημ. 42.

Παρομοίως, στην απόφαση Karakas και Yeslimark κατά Τουρκίας, 28.06.2005, παρ. 51 το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρξε παραβίαση του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, διότι τα δημοσιεύματα στις εφημερίδες ανέφεραν απλώς ότι οι προσφεύγοντες έχουν συλληφθεί, όχι ότι είναι ένοχοι εγκλημάτων.

⁹⁹ Αλιβιζάτος Ν., *οπ. π.*, σελ. 7 επ., Κώνστας κατά Ελλάδας, 24.05.2011, παρ. 33.

Έτσι, οι δηλώσεις του Προέδρου της Δημοκρατίας στην απόφαση Pesa κατά Κροατίας, 08.04.2010, παρ. 149 αναφορικά με τους «τρεις τενόρους σε ορχήστρα», παρά την κυριολεκτική σημασία των λέξεων, αναφέρονται στον προσφεύγοντα και σε άλλους δύο συλληφθέντες και προδικάζουν την ενοχή τους. Η γενική αυτή θέση αποτυπώνεται και σε άλλες αποφάσεις του ΕΔΔΑ, βλ. ενδεικτ. Dakaras κατά Λιθουανίας, 10.10.2000, παρ. 41, Butkevicius κατά Λιθουανίας, 26.03.2002, παρ. 49, Karakas

αναζητείται μέσω της ένταξης των δηλώσεων στο ιστορικό πλαίσιο της διαφοράς. Κάποιες φορές μάλιστα λαμβάνεται υπόψη και ο σκοπός για τον οποίο γίνεται κάθε φορά η δήλωση και αν αυτός περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο στο δημόσιο συμφέρον ή στην προώθηση του πολιτικού διαλόγου, τότε οι πιθανότητες περί μη παραβίασης του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ πληθαίνουν¹⁰⁰.

Τέλος, στην απόφαση Κώνστας κατά Ελλάδα της 24.05.2011 εξετάστηκε και το ζήτημα σχετικά με το εάν επηρεάστηκαν οι δικαστές, οι οποίοι θα δικάσουν μεταγενέστερα την υπόθεση. Η Κυβέρνηση επικαλέστηκε το μεγάλο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από την ημέρα που εκφράστηκαν οι κρίσεις περί ενοχής μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσης στο εφετείο για να ισχυριστεί ότι ήταν αδύνατο να επηρεαστεί το δευτεροβάθμιο δικαστήριο (παρ. 25)¹⁰¹. Στην παρ. 44 το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι το ζήτημα του εάν οι δηλώσεις είναι σύμφωνες ή όχι με το τεκμήριο αθωότητας κρίνεται τη στιγμή που αυτές εξωτερικεύονται και η χρονική απόσταση που χωρίζει την εκφορά των επίδικων λόγων από την εξέταση της υπόθεσης κατ' έφεση δεν είναι αποφασιστικό στοιχείο. Σημείωσε μάλιστα ότι «το να δεχτεί κανείς το επιχείρημα της Κυβέρνησης θα οδηγούσε σε παράλογο συμπέρασμα σχετικά με τη Σύμβαση, ότι δηλαδή όσο πιο υπερβολική είναι η διάρκεια μιας ποινικής διαδικασίας, τόσο περισσότερο η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας που έχει ήδη επέλθει σε ορισμένο στάδιο της ίδιας διαδικασίας μπορεί να ελαχιστοποιείται».

Σημειωτέον ότι ερμηνεύοντας το αρ. 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ και από τη θεωρία που έχει ασχοληθεί με αυτό, προκύπτουν ζητήματα αναφορικά με το πεδίο εφαρμογής του, τη διάρκεια ισχύος του τεκμηρίου αθωότητας, τα πρόσωπα που δεσμεύονται από αυτό, τον επηρεασμό του δικαστηρίου και τη σχέση του τεκμηρίου με το αρ. 10 της ΕΣΔΑ. Τα ζητήματα αυτά θα αναλυθούν αμέσως παρακάτω.

και Yeslimark κατά Τουρκίας, 28.06.2005, παρ. 51, Borovsky κατά Σλοβακίας, 02.06.2009, παρ. 46, Farhad Aliyev κατά Αζερμπαϊτζάν, 09.11.2010, παρ. 218, Fatullayev κατά Αζερμπαϊτζάν, 22.04.2010, παρ. 160, Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν, 26.07.2011, παρ. 226, Ergashev κατά Ρωσίας, 20.12.2011, παρ. 170, G.C.P. κατά Ρουμανίας, 20.12.2011, παρ. 55

Από την άλλη πλευρά, έχει κριθεί ότι αυθόρμητες δηλώσεις του πρωθυπουργού σε τηλεοπτική εκπομπή σχετικά με την τοποθέτηση του αιτούντος σε προσωρινή κράτηση δεν έθεσε υπό αμφισβήτηση το τεκμήριο της αθωότητας του προσφεύγοντος.

¹⁰⁰ Γι' αυτό το ΕΔΔΑ στις αποφάσεις Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν, 26.07.2011, παρ. 229 και G.C.P. κατά Ρουμανίας, 20.12.2011, παρ. 59 έκρινε ότι ο σκοπός των ενοχοποιητικών δηλώσεων ήταν η άσκηση πολιτικής κριτικής και η καταδίκη της αντιπολίτευσης και σε καμία περίπτωση η προώθηση του πολιτικού διαλόγου και διαπίστωσε παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας.

¹⁰¹ Ο ίδιος ισχυρισμός προβάλλεται από την Κυβέρνηση και σε άλλες παρόμοιες αποφάσεις. Βλ. ενδεικτ. G.C.P. κατά Ρουμανίας, 20.12.2011, παρ. 43.

4.2. Το πεδίο εφαρμογής του αρ. 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ.

Το τεκμήριο αθωότητας ισχύει εντός του πλαισίου των «ποινικών διαδικασιών», δηλαδή των διαδικασιών που έχουν ως αντικείμενο την ποινική κατηγορία, ανεξάρτητα από το δικαστήριο στο οποίο υπάγονται (π.χ. διαφορές στα διοικητικά δικαστήρια κάποιες φορές έχουν ποινικό χαρακτήρα)¹⁰². Εν συντομία αναφέρεται ότι για τον χαρακτηρισμό μιας διαδικασίας ως ποινικής ή μη δεν αρκεί ο νομικός χαρακτηρισμός που έχει προσδώσει σε αυτήν το κράτος, αλλά η έννοια του ποινικού χαρακτήρα μιας κατηγορίας συνιστά μία αυτόνομη έννοια του ΕΔΔΑ. Η έννοια αυτή προσδιορίζεται βάσει τριών κριτηρίων, τα οποία δεν είναι απαραίτητο να συντρέχουν σωρευτικά¹⁰³. Πρώτον, λαμβάνεται υπόψη ο χαρακτηρισμός της διαδικασίας (ως ποινικής ή π.χ. διοικητικής) από το εσωτερικό δίκαιο του κράτους, δεύτερον η φύση της παράβασης¹⁰⁴, και τρίτον το ύψος της απειλούμενης ποινής¹⁰⁵.

Αναφορικά με τις διαδικασίες της έκδοσης και της απέλασης, το μεγαλύτερο μέρος της θεωρίας πιστεύει ότι αυτές δεν υπόκεινται στο τεκμήριο αθωότητας, επειδή δεν αποτελούν διαδικασίες επί μιας ποινικής κατηγορίας¹⁰⁶. Όμως ορθότερο είναι να απολαύουν την προστασία του τεκμηρίου και τα πρόσωπα που υπόκεινται σε αυτές τις διαδικασίες, οι οποίες συνδέονται στενά με τη δίκη που θα ακολουθήσει στο εκζητούμενο κράτος. Εάν εφαρμόζεται λοιπόν το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ και κατά τη διαδικασία της έκδοσης, δεν θα επιτρέπονται δηλώσεις δημοσίων λειτουργών που προδικάζουν την ενοχή του εκζητουμένου και θα αποφεύγεται έτσι ο κίνδυνος υπονόμησης του δικαίου χαρακτήρα της μεταγενέστερης διαδικασίας¹⁰⁷. Ευτυχώς το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι και η διαδικασία της έκδοσης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ όταν αξιωματούχος του εκζητούμενου κράτους και συγκεκριμένα ο αναπληρωτής επικεφαλής του εθνικού γραφείου της INTERPOL

¹⁰² Κοτσαλής Λ., *οπ. π.*, σελ. 474.

¹⁰³ Τα κριτήρια αυτά διαμορφώθηκαν στην απόφαση Engel κ.α. κατά Ολλανδίας της 08.06.1976.

¹⁰⁴ Αν αυτή αναφέρεται γενικά σε όλους τους πολίτες, χαρακτηρίζεται ως ποινική. Επίσης ως τέτοια λογίζεται μία παράβαση που απειλή κύρωση τιμωρητικού χαρακτήρα.

¹⁰⁵ Δηλαδή όσο βαρύτερη είναι η κύρωση, τόσο περισσότερο ο χαρακτήρας της πλησιάζει να είναι ποινικός.

¹⁰⁶ Κοτσαλής Λ., *οπ. π.*, σελ. 475, ο οποίος παραπέμπει σε ξένη βιβλιογραφία (υποσημ. 43-44).

¹⁰⁷ Κοτσαλής Λ., *οπ. π.*, σελ. 475-476, Reid K., *οπ. π.*, σελ. 223.

κατά τη διάρκεια δελτίου ειδήσεων προέβη σε σχόλια ότι ο προσφεύγων δημιούργησε ομάδα (τρομοκρατών) για να ανατρέψει την καθεστηκυία τάξη¹⁰⁸.

4.3. Η έναρξη της προστασίας του τεκμηρίου αθωότητας.

Όπως προαναφέρθηκε ανωτέρω, το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ καταλαμβάνει την ποινική διαδικασία στο σύνολό της, όμως κατά το γράμμα της διάταξης προϋπόθεση εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας είναι η ύπαρξη κατηγορουμένου, χωρίς ωστόσο να διευκρινίζεται πώς κάποιος αποκτά την ιδιότητα του κατηγορουμένου. Επομένως, το πρόβλημα εντοπίζεται στο αν και ο απλός ύποπτος απολαύει του τεκμηρίου. Επί του ζητήματος αυτού οι απόψεις στη θεωρία και στη νομολογία δίστανται.

Οι περισσότεροι¹⁰⁹ λαμβάνουν ως βάση τη διάταξη του αρ. 72 ΚΠΔ σύμφωνα με την οποία «την ιδιότητα του κατηγορουμένου την αποκτά εκείνος εναντίον του οποίου ο εισαγγελέας άσκησε ρητά την ποινική δίωξη και εκείνος στον οποίο σε οποιοδήποτε στάδιο της ανάκρισης αποδίδεται η αξιόποινη πράξη». Καταλήγουν, έτσι, ότι μόνο όταν η επιφορτισμένη με τη δίωξη των εγκλημάτων αρχή αποδώσει σε ένα πρόσωπο την τέλεση ενός συγκεκριμένου αδικήματος, θα υπάρξει κατηγορούμενος, άρα όλες οι προγενέστερες ανακριτικές πράξεις (π.χ. η προκαταρκτική εξέταση ενός υπόπτου) δεν καλύπτονται από το τεκμήριο αθωότητας¹¹⁰. Τέτοιες τυπολατρικές αντιλήψεις όμως καλό θα ήταν να αποφεύγονται, διότι καταστρατηγείται η λειτουργία και ο σκοπός της Σύμβασης. Έχει διατυπωθεί βέβαια και μία λιγότερο ακραία άποψη, ότι η εξέταση του ατόμου ως απλού υπόπτου δεν καλύπτεται από το τεκμήριο αθωότητας όταν γίνεται μόνο για την εξακρίβωση της ταυτότητάς του και όχι για να θεμελιωθεί εναντίον του ποινική κατηγορία¹¹¹. Ούτε αυτή η θέση είναι ορθή γιατί στην πράξη οι αστυνομικοί και οι εν γένει ανακριτικοί υπάλληλοι στο πλαίσιο των προκαταρκτικών τους ερευνών προχωρούν κατ' ανάγκη σε ενέργειες που εμπίπτουν ουσιαστικά σε αστυνομική προανάκριση,

¹⁰⁸ Ergashev κατά Ρωσίας, 20.12.2011, παρ. 61 και 169.

¹⁰⁹ Μπακόπουλος Α., *οπ. π.*, σελ. 93-94, Πρωτόπαπας Δ., *οπ. π.*, σελ. 339 επ., Αλεξιάδης Στ., *οπ. π.*, σελ. 11-12, Ανδρουλάκης Ι., *οπ. π.*, σελ. 20.

¹¹⁰ Την πεποίθηση αυτή παραθέτει και ο Λίβος προκειμένου να εκφράσει τη δυσaréσκειά του απέναντι σε αντιλήψεις και πρακτικές που λαμβάνουν την προκαταρκτική εξέταση ως μία διοικητικού χαρακτήρα διαδικασία και δεν της προσδίδουν τη σημασία που της αρμόζει. Βλ. Λίβος Ν., Η δικονομική θέση των καθ' ων υφίστανται υπόνοιες περί τελέσεως εγκλήματος, *ΠοινΧρον* 1995, σελ. 1117.

¹¹¹ Κάβουρας Γ., *οπ. π.*, σελ. 115 επ.

προκειμένου να ανταποκριθούν στο καθήκον τους για αποτελεσματική πρόληψη του εγκλήματος. Ορθότερη, επομένως, είναι η άποψη κατά την οποία το τεκμήριο αθωότητας αφορά όχι μόνο πρόσωπα που τους έχει αποδοθεί τυπικά η ιδιότητα του κατηγορουμένου σε μία εκκρεμή ποινική διαδικασία, αλλά και τους υπόπτους που παρέχουν απλώς εξηγήσεις σχετικά με μία υπόθεση, μιας και ο ύποπτος, ως αυτοτελές υποκείμενο της ποινικής διαδικασίας, έχει πλέον τα ίδια δικαιώματα με αυτά του κατηγορουμένου¹¹².

Η ίδια διχογνωμία συναντάται και στη νομολογία του ΕΔΔΑ, με την Επιτροπή¹¹³ να έχει δεχθεί από πολύ νωρίς ότι η απλή εξέταση του ατόμου ως υπόπτου δεν καλύπτεται από το τεκμήριο αθωότητας και το Δικαστήριο να υιοθετεί τη θέση αυτή σε μεταγενέστερες αποφάσεις του για άτομα που δεν τους έχει ακόμα αποδοθεί η κατηγορία¹¹⁴, αλλά το τελευταίο κάποιες φορές έχει κρίνει ότι, ακόμη και πριν την τυπική έγερση της κατηγορίας για αξιόποινη πράξη, μπορεί οι δηλώσεις δημοσίων αρχών να ελέγχονται με βάση το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, στην απόφαση *Allenet de Ribemont* της 10.02.1995 το ΕΔΔΑ απεφάνθη ως εξής (παρ. 37): «Αν και ακόμη δεν του είχε (ενν. του προσφεύγοντος) απαγγελθεί κατηγορία για συμμετοχή σε ανθρωποκτονία εκ προθέσεως, η εξέτασή του και η κράτησή του εμπεριείχοντο στο πλαίσιο της προκαταρκτικής εξέτασης που διεξήγηση ήδη από τον ανακριτή Παρισίων και του προσέδιδε το χαρακτηρισμό του κατηγορουμένου κατά την έννοια του αρ. 6 παρ. 2 (ενν. της ΕΣΔΑ)»¹¹⁵.

4.4. Η λήξη της προστασίας του τεκμηρίου αθωότητας.

Τα πράγματα δεν είναι ξεκάθαρα ούτε για τη λήξη της προστασίας του τεκμηρίου. Διαβάζουμε στο αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ ότι το τεκμήριο αθωότητας ισχύει μέχρι τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής του κατηγορουμένου, όμως το πότε αυτή

¹¹² Μαγριππή Αικ., Η πρόκληση ενσωμάτωσης στην εθνική έννομη τάξη του τεκμηρίου αθωότητας. Με αφορμή την Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας» και την πρόσφατη νομολογία (Δ.Ε.Ε. C-439/16 και ΣτΕ 1993/2016), *ΠοινΧρον* 2017, σελ. 249 επ., Σιώπης Γ., Η γνωστοποίηση εγκλημάτων στα ΜΜΕ ως μη προβλεπόμενο δικονομικό μέγεθος, *ΠοινΧρον* 2001, σελ. 284 επ.

¹¹³ Αλεξιάδης Στ., *οπ. π.*, σελ. 11, υποσημ. 31, ο οποίος παραπέμπει στην απόφαση της αίτησης 5060/1971.

¹¹⁴ *Adolf* κατά Αυστρίας, 26.03.1982, παρ. 30

¹¹⁵ Το χωρίο παρατίθεται στο *Σαρμά I.*, *οπ. π.*, σελ. 273. Την ίδια θέση διατήρησε το ΕΔΔΑ και σε άλλες αποφάσεις του. Βλ. ενδεικτ. *Farhad Aliyev* κατά Αζερμπαϊτζάν, 09.11.2010, G.C.P. κατά Ρουμανίας, 20.12.2011, παρ. 42.

συντελείται προσδιορίζεται με βάση το εσωτερικό δίκαιο του κάθε κράτους. Έτσι έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις, ότι το τεκμήριο ισχύει είτε μέχρι την έκδοση της πρωτοβάθμιας απόφασης, είτε της δευτεροβάθμιας, είτε της αμετάκλητης απόφασης.

Οι υποστηρικτές της πρώτης άποψης ταυτίζουν το τέλος της προστασίας του τεκμηρίου με το σχηματισμό της δικανικής πεποίθησης για την ενοχή του κατηγορουμένου και, εφόσον αυτός έχει κηρυχθεί έστω και μία φορά ένοχος, δεν είναι δυνατό να θεωρείται ακόμη αθώος. Για αυτούς το τεκμήριο παύει να ισχύει με την πρωτόδικη απόδειξη της ενοχής, γιατί το δικαστήριο, ενώ δεσμεύεται απόλυτα από το τεκμήριο αθωότητας όσο διαρκεί η διαδικασία στο ακροατήριο (εξέταση μαρτύρων, απολογία κατηγορουμένου), αποδεσμεύεται από αυτό όταν εισέρχεται στο στάδιο της οριστικής διάσκεψης¹¹⁶.

Άλλοι πιστεύουν πως το τεκμήριο επεκτείνεται όσο διαρκεί η προθεσμία προς άσκηση της έφεσης κατά της απόφασης για την ενοχή του πρωτοδίκως καταδικασθέντος¹¹⁷ και αν αυτή ασκηθεί, το τεκμήριο θα ισχύει και κατά την εκδίκαση της υπόθεσης στο δεύτερο βαθμό. Την άποψή τους αυτή στηρίζουν στην κύρωση του 7^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, το οποίο στο αρ. 2¹¹⁸ κατοχυρώνει το δικαίωμα άσκησης ενδίκων μέσων και συγκεκριμένα το δικαίωμα άσκησης της έφεσης¹¹⁹. Και η ελληνική νομολογία¹²⁰ έχει κρίνει ότι το τεκμήριο κατά

¹¹⁶ Νικόπουλος Α., παρέμβαση στο διήμερο επιστημονικό συνέδριο στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, 1993, σελ. 145, Πρωτόπαπας Δ., οπ. π., σελ. 125,157 επ. Τα βασικά επιχειρήματα υπέρ αυτής της απόψεως είναι τα εξής: α) από κανένα στοιχείο δεν προκύπτει ότι η νόμιμη απόδειξη της ενοχής προσαπαιτεί το επιπλέον στοιχείο της άσκησης των επιτρεπόμενων ενδίκων μέσων, β) η αναστέλλουσα δύναμη της έφεσης – αν τυχόν ασκηθεί – είναι δεδομένη μόνο στις ελαφρύτερες καταδίκες, ενώ στα βαρύτερες υπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου (497 ΚΠΔ) και η ανáιρεση δεν έχει κατά κανόνα αναστέλλουσα δύναμη (471 παρ. 2 ΚΠΔ), γ) η πρωτόδικη απόφαση δεν «ατονεί» μετά την άσκηση της έφεσης, αλλά παραμένει ισχυρή μέχρι να εκδοθεί η δευτεροβάθμια απόφαση που την μεταρρυθμίζει ή την εξαφανίζει.

¹¹⁷ Το ίδιο θα ισχύει βέβαια και αν ασκηθεί έφεση από τον εισαγγελέα κατά της πρωτόδικης αθωωτικής απόφασης, όπως ορθά παρατηρείται στον Κοτσαλή Λ., οπ. π., σελ. 480.

¹¹⁸ Άρθρο 2:

Δικαίωμα για διπλό βαθμό δικαιοδοσίας σε θέματα ποινικού δικαίου.

1. Κάθε πρόσωπο που καταδικάστηκε για αξιόποινη πράξη από δικαστήριο, έχει το δικαίωμα της επανεξέτασης από ανώτερο δικαστήριο της απόφασης με την οποία κηρύχθηκε ένοχος ή της απόφασης με την οποία του επιβλήθηκε ποινή. Η άσκηση αυτού του δικαιώματος και οι λόγοι για τους οποίους μπορεί αυτό να ασκηθεί, διέπονται από το νόμο.

2. Από αυτό το δικαίωμα μπορούν να γίνουν εξαιρέσεις στην περίπτωση αξιοποιώνων πράξεων μικρής σημασίας, όπως ορίζονται στο νόμο, ή στις περιπτώσεις που ο καταδικασθείς κρίθηκε σε πρώτο βαθμό από το ανώτερο δικαστήριο, ή καταδικάστηκε μετά από άσκηση ενδίκου μέσου εναντίον της απαλλαγής του.

¹¹⁹ Μπακόπουλος Α., οπ. π., σελ. 95, Αλεξιάδης Στ., οπ. π., σελ. 19

¹²⁰ Βλ. ενδεικτ. ΑΠ 1522/2012, ΠοινΧρον 2013, σελ. 466, Μ.Ο.Δ.Αθ. 718-720/1991, ΠοινΧρον 1992, σελ. 447.

τη *lato sensu* πτυχή του δεν ισχύει μετά την έκδοση οριστικής απόφασης σε δεύτερο βαθμό, διότι το τεκμήριο αθωότητας ισχύει μέχρι το δικαστήριο να αποφανθεί οριστικά επί της ουσίας, δηλαδή μέχρι να εκδοθεί δευτεροβάθμια απόφαση, αφού στην αναίρεση δεν εξετάζεται η ουσία της υπόθεσης. Τη θέση αυτή έχει δεχθεί σε αποφάσεις του και το ΕΔΔΑ, με την αιτιολογία ότι, εάν δεν εκτεινόταν η προστασία του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου εκ μόνου του λόγου ότι ο κατηγορούμενος καταδικάστηκε σε πρώτο βαθμό, θα αντιστρατευόταν η φύση της έφεσης, κατά την οποία επανεξετάζονται από την αρχή τα πραγματικά και τα νομικά στοιχεία της υπόθεσης¹²¹. Προσωπικά βρίσκω αυτή την άποψη ως την ορθότερη ακριβώς επειδή το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ κάνει λόγο για «νόμιμη απόδειξη της ενοχής» και κατά το εσωτερικό μας δίκαιο η βασιμότητα της ενοχής εξετάζεται μέχρι την έκδοση της δευτεροβάθμιας απόφασης. Ο Άρειος Πάγος δεν μπαίνει στην ουσία της υπόθεσης για να ελέγξει αν συντρέχουν τα αντικειμενικά και τα υποκειμενικά στοιχεία του εγκλήματος και κρίνει μόνο τα νομικά ζητήματα που τυχόν προκύπτουν.

Η τρίτη και κρατούσα στη θεωρία άποψη δέχεται ότι το τεκμήριο αθωότητας ισχύει μέχρι την απόφαση που παράγει δεδικασμένο, δηλαδή μέχρι την έκδοση αμετάκλητης απόφασης¹²². Οι υποστηρικτές της επικαλούνται κυρίως τόσο την άποψη του ΕΔΔΑ ότι το τεκμήριο διέπει την ποινική διαδικασία στο σύνολό της όσο και διάσπαρτες διατάξεις του ΚΠΔ, όπως το αρ. 73 κατά το οποίο η ιδιότητα του κατηγορουμένου διατηρείται μέχρι την έκδοση αμετάκλητης απόφασης, το αρ. 545 που ορίζει ότι η καταδικαστική απόφαση εκτελείται μόλις γίνει αμετάκλητη, εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά σε ειδικές περιπτώσεις, το αρ. 569 παρ. 2 κατά το οποίο στο ποινικό μητρώο αναγράφονται οι αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις καθώς και τα άρθρα που χορηγούν το ανασταλτικό αποτέλεσμα των ενδίκων μέσων. Η ίδια αντίληψη έχει εκφραστεί και στη νομολογία¹²³. Υποστηρίζεται ακόμη ότι, αφού το τεκμήριο παύει να ισχύει με το αμετάκλητο της απόφασης, αυτό αναβιώνει όταν

¹²¹ Κώνστας κατά Ελλάδας, 24.05.2011, παρ. 36. Ακριβώς το ίδιο αιτιολογικό υιοθετείται από κάποιους και στη θεωρία. Βλ. Grabenwarter C., *οπ. π.*, σελ. 166-167, Αλιβιζάτο Ν., *οπ. π.*, σελ. 7 επ.

¹²² Κοτσαλής Λ., *οπ. π.*, σελ. 481, Ρήγος Γ., *οπ. π.*, σελ. 627, Τσόλκα Ο., Το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας, *ΠοινΧρον* 2004, σελ. 97 επ., Παπαδημητράκης Γ., *οπ. π.*, σελ. 134 επ., Gomien D., Harris D., Zwaak L., *οπ. π.*, σελ. 301, Μαγριππή Αικ., Περιορισμοί στην προστασία του αρ. 6 ΕΣΔΑ στις ποινικές υποθέσεις, *Ποινικά Χρονικά – Μελέτες*, 2016, σελ. 13, Ανδρουλάκης Ι., *οπ. π.*, σελ. 21.

¹²³ ΑΠ 1196/1999, ΝοΒ 1999, σελ. 1620 επ., ΑΠ 1522/1998, ΝοΒ 1999, σελ. 650 επ.

γίνεται δεκτή η αίτηση του κατηγορουμένου για επανάληψη της διαδικασίας κατά τα αρ. 525 επ. ΚΠΔ¹²⁴.

4.5. Ποιους δεσμεύει το τεκμήριο αθωότητας – Ζητήματα τριτενέργειας.

Από τις αναλύσεις των προηγούμενων κεφαλαίων έχει γίνει γνωστό ότι το τεκμήριο αθωότητας εφαρμόζεται στις ενέργειες όχι μόνο της δικαστικής εξουσίας, αλλά οποιουδήποτε φορέα κρατικών λειτουργιών, άρα και των Μ.Μ.Ε. που ελέγχονται από το κράτος. Αυτό που δεν έχει γίνει γνωστό είναι αν το τεκμήριο δεσμεύει και τους ιδιώτες και επί του θέματος αυτού δεν επικρατεί ομοφωνία απόψεων. Η τριτενέργεια του τεκμηρίου αθωότητας έχει απασχολήσει τόσο τη θεωρία, όσο και τη νομολογία, αφού τον τελευταίο καιρό στο χώρο των Μ.Μ.Ε. κυκλοφορούν συχνά δημοσιεύματα ή προβάλλονται εκπομπές στην ιδιωτική τηλεόραση που προκρίνουν την ενοχή ατόμων που η υπόθεσή τους εκκρεμεί ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων.

Πριν αναλυθούν οι ως άνω αντίθετες μεταξύ τους απόψεις, κρίσιμο στο σημείο αυτό είναι να διευκρινιστεί ο όρος «τριτενέργεια». Τριτενέργεια σημαίνει ότι κάποιο δικαίωμα ισχύει όχι μόνο έναντι του κράτους, αλλά και έναντι τρίτων προσώπων, δηλαδή ιδιωτών, και κατοχυρώνεται στο αρ. 25 Σ. Κατά το αρ. 25 παρ. 1 Σ όλα τα κρατικά όργανα έχουν υποχρέωση να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη άσκηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επομένως, όλοι οι φορείς του δημοσίου τομέα ανεξάρτητα από τη φύση τους¹²⁵ δεσμεύονται ευθέως από τα ανθρώπινα δικαιώματα χωρίς να χρειάζεται επίκληση της τριτενέργειας των τελευταίων. Σύμφωνα με το αρ. 25 παρ. 1 εδ. γ' Σ όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, αρκεί βέβαια το δικαίωμα να μπορεί στην πράξη να απειληθεί από ιδιώτες. Αυτό που δεν ρυθμίζεται ρητά είναι ποια ατομικά δικαιώματα τριτενεργούν και κατά ποιων ιδιωτών απευθύνεται η ενέργεια καθενός δικαιώματος. Η απάντηση κάθε φορά εξαρτάται από το περιεχόμενο και την επιδιωκόμενη λειτουργία των δικαιωμάτων. Άρα, όποτε εμφανίζεται κάποιο ζήτημα τριτενέργειας ο

¹²⁴ Κάβουρας Γ., οπ. π., σελ. 123-124.

¹²⁵ Είναι αδιάφορο αν είναι νομικά πρόσωπα του δημοσίου δικαίου ή του ιδιωτικού δικαίου. Το ΣτΕ μάλιστα έχει δεχθεί ότι οι δημόσιες επιχειρήσεις που παρέχουν αγαθά ζωτικής σημασίας για το κοινωνικό σύνολο (π.χ. ύδρευση, ενέργεια, επικοινωνία) ασκούν δημόσια υπηρεσία, ακόμη κι αν πρόκειται για ν.π.ι.δ. (ΣτΕ 158/1992). Βλ. Χρυσόγονο Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2017, σελ. 96 επ.

δικαστής καλείται να προσδιορίσει τους όρους για την άσκηση του εξεταζόμενου κάθε φορά δικαιώματος¹²⁶. Πάντως από τη διατύπωση της ως άνω διάταξης προκύπτει ότι η τριτενέργεια των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν προϋποθέτει την ύπαρξη σχέσεων εξουσίας μεταξύ των εμπλεκόμενων ιδιωτικών υποκειμένων (π.χ. σχέσεις μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων)¹²⁷. Στο μέτρο λοιπόν που τα δικαιώματα του ανθρώπου τριτενεργούν, όλοι οι φορείς της ιδιωτικής εξουσίας πρέπει να γνωρίζουν τα όρια και τις προϋποθέσεις άσκησής τους.

Κατά μία άποψη το τεκμήριο αθωότητας ως ατομικό δικαίωμα τριτενεργεί, δηλαδή ισχύει ευθέως και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών¹²⁸. Ορισμένοι δέχονται αυτή την άποψη με επιφυλακτικότητα, δηλαδή αρκεί η αποδοχή της τριτενεργείας να λειτουργεί διασφαλιστικά υπέρ του τεκμηρίου και να συμβάλλει στην πραγμάτωσή του, αλλά από την άλλη να μην δημιουργεί ασφυκτικούς όρους στη λειτουργία της δημοσιότητας και της πληροφόρησης¹²⁹. Υπέρ της τριτενεργείας του τεκμηρίου τάσσεται σε ένα βαθμό και το ΕΔΔΑ, το οποίο έχει κρίνει ότι η ευθεία προσβολή του αρ. 6 παρ. 2 ΕΔΣΑ που δέχεται ο κατηγορούμενος από μία έντονη δημοσιογραφική καμπάνια ιδιωτικών Μ.Μ.Ε. που τον εμφανίζει ως ένοχο πριν τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής του, καταλογίζεται στο κράτος, εντός του οποίου διεξάγεται η δίκη¹³⁰. Η Επιτροπή, σχετικά με το σεβασμό προς το τεκμήριο αθωότητας έχει δηλώσει ότι τα Μ.Μ.Ε. (ενν. και τα ιδιωτικά) πρέπει να αποφεύγουν τη διάδοση ειδήσεων όταν αυτή υπονομεύει το τεκμήριο αθωότητας, άρα κατά κάποιον τρόπο δέχτηκε ότι το τεκμήριο δεσμεύει και τους ιδιώτες¹³¹. Πάντα όμως το ΕΔΔΑ διαπιστώνει παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας εξετάζοντας παράλληλα κατά πόσο η ως άνω καμπάνια μπορούσε να επηρεάσει την κρίση των δικαστών που θα επιληφθούν της υπόθεσης¹³². Για να καταλήξει το Δικαστήριο εάν όντως υπήρξε τέτοια επιρροή συνεκτιμά τα εξής:

¹²⁶ Παπαδημητρίου Γ., Η τριτενέργεια των ατομικών δικαιωμάτων σήμερα, Υπεράσπιση 1996, σελ. 213 επ.

¹²⁷ Σπυρόπουλος Φ., Κοντιάδης Ξ., Ανθόπουλος Χ., Γεραπετρίτης Γ., Σύνταγμα - Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2017, σελ. 697 επ.

¹²⁸ Ανδρουλάκης Ι., οπ. π., σελ. 28, Ανδρουλάκης Ν., οπ. π., σελ. 223, Τσόλκα Ο., οπ. π., σελ. 97 επ.

¹²⁹ Παπαδημητρίου Γ., παρέμβαση στο διήμερο επιστημονικό συνέδριο στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου, 1993, σελ. 143.

¹³⁰ Στην απόφαση Maksim Petrov κατά Ρωσίας, 06.11.2012, η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι δεν υπάρχει ευθύνη του κράτους από δημοσιεύσεις ιδιωτικών Μ.Μ.Ε. (παρ. 98), αλλά το ΕΔΔΑ κατέληξε ότι το περιεχόμενο των δημοσιεύσεων που θεωρούν τον κατηγορούμενο ένοχο είναι καταλογιστέο στο κράτος γιατί περιλαμβάνει τις δηλώσεις των αστυνομικών (παρ. 104).

¹³¹ Βλ. Shabas A. W., οπ. π., σελ. 298, υποσημ. 307 ο οποίος παραπέμπει στο General Comment no. 32, Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial, UN Doc. CCPR/C/GC/32.

¹³² G.C.P. κατά Ρουμανίας, 20.12.2011, παρ. 46 επ.

α) τον χρόνο που μεσολάβησε μεταξύ των δημοσιευμάτων και της δικαστικής κρίσης, β) εάν συμμετέχουν στο δικαστήριο ένορκοι και γ) εάν οι δικαστές έχουν επηρεαστεί από τα δημοσιεύματα.

Έχει εκφραστεί και η άποψη ότι αποδέκτες του τεκμηρίου αθωότητας είναι και οι ιδιώτες, χωρίς όμως να γίνεται δεκτή η δυνατότητα τριτενέργειας του τεκμηρίου. Η αντίληψη αυτή λαμβάνει το τεκμήριο αθωότητας ως απόρροια του γενικότερου δικαιώματος της προσωπικότητας, άρα όταν ένα δημοσίευμα εμφανίζει κάποιον που μόλις έχει συλληφθεί ως ένοχο διάπραξης εγκλήματος, προσβάλλεται η προσωπικότητα και η αξιοπρέπεια του τελευταίου με αποτέλεσμα να ευθύνονται τα ιδιωτικά Μ.Μ.Ε. σύμφωνα με τις διατάξεις του Συντάγματος, του ΑΚ και του ΠΚ για την προστασία της προσωπικότητας (αρ. 57 επ. ΑΚ)¹³³. Την ισχύ του τεκμηρίου απέναντι στους ιδιώτες δέχεται και ο Πρωτόπαπας, όχι όμως ως αποτέλεσμα τριτενέργειάς του ως ατομικού δικαιώματος, αλλά ως μία από τις πρωτογενείς λειτουργίες του τεκμηρίου, αφού το τελευταίο είναι κατά τον συγγραφέα μία γενικής ισχύος αρχή του δικαίου και αποτελεί ένα από τα στοιχεία που συγκροτούν τη μορφή της σύγχρονης κοινωνικής συμβίωσης. Η ειρηνική συμβίωση των ατόμων μέσα στην κοινωνία είναι δυνατή μόνο όταν υπάρχει μία γενικώς δεσμευτική διαδικασία που αποκλείει κάθε πρόωρη κρίση της ενοχής του υπόπτου και ως τέτοια διαδικασία νοείται η τήρηση της αρχής του τεκμηρίου αθωότητας¹³⁴. Άλλοι επικαλούνται τη δημόσια λειτουργία που επιτελούν όλα τα Μ.Μ.Ε. για να υποστηρίξουν ότι και αυτά δεσμεύονται από το τεκμήριο αθωότητας¹³⁵. Μία ακόμη άποψη δέχεται ότι από το τεκμήριο δεν δεσμεύονται μόνο οι δημόσιες αρχές, αλλά και οι ιδιώτες που αποκτούν δικονομική ιδιότητα μέσα σε μία δίκη, επειδή το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί υπέρτατη ρυθμιστική αρχή της ποινικής διαδικασίας με αυξημένη τυπική ισχύ αλλά και βασική αρχή της κοινωνικής οργάνωσης¹³⁶. Αυτοί μπορεί να είναι για παράδειγμα ο μηνυτής, ο πραγματογνώμονας, ο μάρτυρας, ο παριστάμενος για την υποστήριξη της κατηγορίας, ο συγκατηγορούμενος και οι συνήγοροί τους και αν τυχόν προσβάλλουν το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου με δηλώσεις τους, τότε το δικαστήριο πρέπει να επέμβει και να προστατέψει τον κατηγορούμενο.

¹³³ Σταθόπουλος Μ., παρέμβαση στο διήμερο επιστημονικό συνέδριο στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, 1993, σελ. 155, Κάβουρας Γ., οπ. π., σελ. 124 επ., Αλιβιζάτος Ν., οπ. π., σελ. 7 επ.

¹³⁴ Πρωτόπαπας Δ., οπ. π., σελ. 197 επ.

¹³⁵ Roxin C., οπ. π., σελ. 44-45.

¹³⁶ Αναγνωστόπουλος Η., οπ. π., σελ. 337 επ., Αλεξιάδης Στ., οπ. π., σελ. 20 επ.

Κατά τη διεθνώς κρατούσα άποψη, το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ δεν ισχύει στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και μόνο αν μία ενοχοποιητική δήλωση κατά του κατηγορουμένου προέρχεται από κρατικά όργανα προσβάλλεται το τεκμήριο αθωότητάς του. Η βουλευτική και η δημοσιογραφική ιδιότητα δεν επιφέρουν ενεργοποίηση του τεκμηρίου¹³⁷. Την ίδια θέση έχει υιοθετήσει κάποιες φορές και το ΕΔΔΑ και καταλήγει ότι όταν οι φράσεις που ενοχοποιούν τον κατηγορούμενο προέρχονται από πρόσωπο που δεν είναι όργανο του κράτους, το τεκμήριο αθωότητας δεν τυγχάνει εφαρμογής, διότι το πρόσωπο αυτό δεν ενεργεί προς το δημόσιο συμφέρον σύμφωνα με το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ¹³⁸.

Κατά την άποψή μου, το τεκμήριο αθωότητας ως απόρροια του δικαιώματος της προσωπικότητας μπορεί να τύχει πλήρους προστασίας στο εσωτερικό μας δίκαιο. Το νομικό μας οπλοστάσιο περιλαμβάνει διατάξεις στο Σύνταγμα για θεμελιώδη προστασία της προσωπικότητας και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου (αρ. 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 Σ), στον Αστικό Κώδικα για αξίωση καταβολής αποζημίωσης σε περίπτωση προσβολής τους (αρ. 57 επ. ΑΚ) και στον Ποινικό Κώδικα για επιβολή ποινικών κυρώσεων (αρ. 366 επ. ΠΚ), ώστε να μην υπάρχει ανάγκη για αποδοχή της τριτενέργειας του τεκμηρίου. Επιπλέον, ισχύουν ειδικά νομοθετήματα που δεσμεύουν τόσο τον Τύπο όσο και τους λειτουργούς της ραδιοτηλεόρασης – αυτούς δηλαδή που υπονομεύουν το τεκμήριο συχνότερα – και απαγορεύουν ρητά την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας. Άλλωστε δεν είναι δυνατόν να επικαλούμαστε ότι το τεκμήριο τριτενεργεί ως ατομικό δικαίωμα του ανθρώπου, χωρίς καν να έχει προσδιοριστεί με σαφήνεια η φύση του.

4.6. Ζητήματα αμεροληψίας του δικαστηρίου.

Η ΕΣΔΑ, όπως είναι γνωστό, εγγυάται ρητά στο αρ. 6 παρ. 1 το δικαίωμα του κατηγορουμένου να δικάσθει από ένα αμερόληπτο δικαστήριο¹³⁹, άλλως η δίκη δεν θεωρείται δίκαιη. Η υποχρέωση αμεροληψίας αναφέρεται όχι μόνο στο δικαστήριο, ως δικαιοδοτικό όργανο, αλλά και στα μέλη που το συγκροτούν, ως

¹³⁷ Μυλωνάς Ιπ., οπ. π., σελ. 95 επ., ο οποίος παραπέμπει και στον Kühl K., Persönlichkeitsschutz des Tatverdächtigen durch die Unschuldsvermutung, 1985, σελ. 248.

¹³⁸ Έτσι έκρινε στην απόφαση Mulosmani κατά Αλβανίας, 08.10.2013, παρ. 141, όταν ο πρόεδρος του Δημοκρατικού κόμματος, το οποίο ήταν νομικά και οικονομικά ανεξάρτητο από το κράτος, βγήκε στον αέρα και δήλωσε ότι ο προσφεύγων είναι δολοφόνος. Ο πρόεδρος του κόμματος δεν κατέχει δημόσιο αξίωμα, ούτε ασκεί δημόσια εξουσία.

¹³⁹ «υπό ανεξαρτήτου και αμερόληπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος».

φυσικά πρόσωπα στα οποία είναι ανατεθειμένη η έκδοση των αποφάσεων. Οι δικαστικές αρχές είναι υποχρεωμένες να ερευνούν όλες τις υποθέσεις που εισάγονται στο δικαστήριο απροκατάληπτα και να θεωρούν ότι το αποτέλεσμα της δίκης είναι ανοιχτό. Η Επιτροπή στη νομολογία της έχει αποφανθεί ότι «σε ορισμένες υποθέσεις και ειδικά σε υποθέσεις όπου λαϊκοί συμμετέχουν ως ένορκοι στη διαδικασία, η αμεροληψία του δικαστηρίου μπορεί να υπονομευθεί από μία δριμεία δημοσιογραφική καμπάνια εναντίον του κατηγορουμένου που επηρεάζει τη δημόσια γνώμη και επομένως και τους ενόρκους σε τέτοιο βαθμό που πλέον η διαδικασία να μη μπορεί να θεωρηθεί δίκαιη σύμφωνα με το αρ. 6 της Συμβάσεως»¹⁴⁰. Ακριβώς επειδή ο Τύπος αποτελεί το μέσο έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών των ανθρώπων αλλά και το μέσο πληροφόρησης των πολιτών για σημαντικά και επίκαιρα ζητήματα, επηρεάζει τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης¹⁴¹. Όταν μάλιστα ποινικές υποθέσεις έχουν λάβει πολιτικές διαστάσεις, εξωδικαστικοί παράγοντες είναι πιθανόν να επιδράσουν στη στάση των δικαστών και το ζήτημα αυτό εξετάστηκε στην ως άνω λεπτομερώς αναλυθείσα απόφαση Κώνστας κατά Ελλάδας, της 24.05.2011 (παρ. 44). Οι επιδράσεις δεν αντιφάσκουν καθαυτές σε μια δίκαιη δίκη, αφού και ο δικαστής, ως άνθρωπος με αισθήματα και ηθικές αντιλήψεις, μέχρι κάποιο βαθμό είναι λογικό να παρασύρεται, αρκεί όμως οι επιδράσεις να μην μετατρέπονται σε επηρεασμό¹⁴². Η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας, λοιπόν, με δηλώσεις που ενισχύουν ή προεξοφλούν την ενοχή του κατηγορουμένου (και του υπόπτου) είναι στενότατα συνδεδεμένη με την εγγύηση της – υποκειμενικής κυρίως – αμεροληψίας των δικαστών. Σημειωτέον ότι προκατάληψη εις βάρος του κατηγορουμένου αντίθετη προς το τεκμήριο αθωότητας μπορεί να συναχθεί και από την παράλειψή του δικαστή να ελέγξει τις δηλώσεις των συνηγόρων ή των μαρτύρων που ενοχοποιούν τον κατηγορούμενο¹⁴³.

Η υποκειμενική αμεροληψία, η οποία αφορά στην εσωτερική ψυχική κατάσταση και την ενδιάθετη βούληση (το *forum internum*) του δικαστή, δεν

¹⁴⁰ Σταύρος Στ., Η Ευρωπαϊκή σύμβαση για τα δικαιώματα του ανθρώπου και η αμεροληψία των ελληνικών δικαστηρίων, ΠoinXρον 1991, σελ. 490, ο οποίος παραπέμπει στην υπ' αριθ. 11489/1985 προσφυγή εναντίον της Ιρλανδίας, Κατρούγκαλος Γ., παρέμβαση στο διήμερο επιστημονικό συνέδριο στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, 1993, σελ. 128, ο οποίος παραπέμπει στην υπ' αριθ. 1476/1962 προσφυγή εναντίον της Αυστρίας, στην υπ' αριθ. 3860/1968 προσφυγή εναντίον του Ηνωμένου Βασιλείου και στην υπ' αριθ. 8403/1978 προσφυγή εναντίον του Βελγίου.

¹⁴¹ Κωνσταντίνιδης Α., Το δημοσιογραφικό απόρρητο, ΠoinXρον 1994, σελ. 987 επ.

¹⁴² Κωστάκος Π., οπ. π., σελ. 63.

¹⁴³ Κοτσαλής Λ., οπ. π., σελ. 486, Ανδρουλάκης Ι., οπ. π., σελ. 31.

συντρέχει όταν ο τελευταίος εκδηλώνει κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας προσωπική προκατάληψη εις βάρος του κατηγορουμένου, είτε όταν έχει σχηματίσει εκ των προτέρων άποψη για την υπόθεση που εκδικάζει σε σχέση με την ενοχή ή την αθωότητα του κατηγορουμένου. Το ΕΔΔΑ έχει θεσπίσει το τεκμήριο υποκειμενικής αμεροληψίας για τους δικαστές, το οποίο είναι μαχητό και για να ανατραπεί καλείται ο προσφεύγων να παράσχει απτές αποδείξεις περί έλλειψης αμεροληψίας. Επομένως, το βάρος απόδειξης της ως άνω έλλειψης φέρει συνήθως ο προσφεύγων, ο οποίος δεν χρειάζεται να αποδείξει στο ΕΔΔΑ ότι δικάστηκε από πραγματικά μεροληπτικό δικαστήριο, αλλά ότι υπήρχαν εύλογες υπόνοιες μεροληψίας και ότι η αρνητική εις βάρος του δημοσιότητα έπαιξε κάποιο ρόλο στην έκβαση της υπόθεσής του¹⁴⁴. Γι' αυτό, τέτοιες προσφυγές συνήθως απορρίπτονται, όταν μάλιστα σε κάποια κράτη οι αποφάσεις που εκδίδονται από τα ορκωτά δικαστήρια είναι αναιτιολόγητες. Το ΕΔΔΑ κάποιες φορές επίσης εξετάζει εάν υπάρχουν εγγυήσεις, οι οποίες μπορούν αντικειμενικά να εξουδετερώσουν την επίδραση της δημοσιότητας και του πολιτικού παρασκηνίου πάνω στην αμεροληψία των δικαστών (λαϊκών και μη). Τέτοιες αντικειμενικές εγγυήσεις, τις οποίες η Επιτροπή έκρινε ικανοποιητικές, είναι οι εξής: η δυνατότητα ελέγχου της απόφασης από ένα δευτεροβάθμιο δικαστήριο, οι προειδοποιήσεις που απευθύνει ο προεδρεύων δικαστής στους ενόρκους για τις ενδεχόμενες συνέπειες της δημοσιότητας, η παραπομπή της υπόθεσης σε άλλο ισόβαθμο και ομοειδές δικαστήριο¹⁴⁵.

Πολλοί δηλώνουν μετά βεβαιότητας ότι οι εκστρατείες των Μ.Μ.Ε. εναντίον του κατηγορουμένου και οι συζητήσεις ενώπιον του Κοινοβουλίου που προδικάζουν την ενοχή του είναι ικανές όχι μόνο να επηρεάσουν την κρίση των άπειρων και ευάλωτων ενόρκων, αλλά να θολώσουν και την κρίση των τακτικών δικαστών¹⁴⁶. Σε

¹⁴⁴ Σταύρος Στ., *οπ. π.*, σελ. 483.

Στην απόφαση G.C.P. κατά Ρουμανίας, 20.12.2011, παρ. 46 το ΕΔΔΑ έκρινε ότι μία καμπάνια των Μ.Μ.Ε. μπορεί να επηρεάσει δυσμενώς τη δικαιοσύνη επηρεάζοντας την κοινή γνώμη και τους ενόρκους, αλλά αυτό που είναι αποφασιστικό δεν είναι οι υποκειμενικές ανησυχίες του προσφεύγοντος για προκατάληψη του δικαστηρίου, αλλά αυτοί οι φόβοι πρέπει να δικαιολογούνται αντικειμενικώς. Στην απόφαση αυτή βέβαια το Δικαστήριο έκρινε ότι η πιθανότητα επιρροής είναι μικρή, επειδή δικάστηκε από επαγγελματίες δικαστές (παρ. 48).

¹⁴⁵ Σταύρος Στ., *οπ. π.*, σελ. 500 επ., όμως όταν ο Τύπος κυκλοφορεί σε όλη την επικράτεια δεν είναι σίγουρο ότι με την παραπομπή της υπόθεσης εγγυάται η αμεροληψία των δικαζόντων. Άλλωστε, οι συχνές αναβολές της εκδίκασης παραβιάζουν το δικαίωμα του κατηγορουμένου να δικάζεται εντός εύλογης προθεσμίας.

¹⁴⁶ Ανδρουλάκης Ι., *οπ. π.*, σελ. 27 επ., Δημητράτος Ν., *οπ. π.*, σελ. 350, Μπάκας Χ., *οπ. π.*, σελ. 66, Μπακόπουλος Α., *οπ. π.*, σελ. 99 επ., Παπαρηγοπούλου – Σκορίνη Φ., *οπ. π.*, σελ. 281, Δημάκης Α., *οπ.π.*, σελ. 251.

τέτοιες περιπτώσεις ο κατηγορούμενος έχει να αντιμετωπίσει, πέραν της κατηγορίας που του προσάγεται, και τις σε βάρος του εντυπώσεις που έχουν σχηματιστεί στα μάτια των δικαστών. Πάντως, κατά το ελληνικό δίκαιο, οποιοσδήποτε δικαστής μπορεί να εξαιρεθεί αν προκαλεί υπόνοιες μεροληψίας, δηλαδή εάν υπάρχουν γεγονότα που μπορούν να δικαιολογήσουν εμφανώς δυσπιστία για την αμεροληψία του (αρ. 15 ΚΠΔ) και να αντικατασταθεί από άλλον δικαστή. Από την άλλη, το Γερμανικό Ακυρωτικό Δικαστήριο έκρινε διαφορετικά, επειδή δεν μπορούμε να ορίζουμε με βεβαιότητα ποια δημοσιεύματα των Μ.Μ.Ε. είναι ικανά να επηρεάσουν τη διαδικασία. Σύμφωνα με το δικαστήριο, «το γεγονός ότι κάποιος λαϊκός δικαστής διάβασε δημοσιεύματα στον Τύπο, τα οποία προεξοφλούν το αποτέλεσμα της δίκης, δεν δικαιολογεί από μόνο του δυσπιστία έναντι της αμεροληψίας του» και το ίδιο ισχύει για όλες τις εξωτερικές επιδράσεις. Το γερμανικό δικαστήριο λαμβάνει ως δεδομένο ότι «και ο λαϊκός δικαστής γνωρίζει και τηρεί την υποχρέωσή του να παραμείνει ανεπηρέαστος από τέτοιες εξωτερικές επιδράσεις και να διαμορφώσει την πεποίθησή του, στηριζόμενος αποκλειστικά στο υλικό της κύριας διαδικασίας»¹⁴⁷. Εφόσον το δικαστήριο εξέφρασε την ως άνω κρίση για την επιρροή των λαϊκών δικαστών, είναι αυτονόητο ότι με το ίδιο σκεπτικό απορρίπτει ακόμη ευκολότερα ισχυρισμούς περί επηρεασμού των τακτικών δικαστών.

Συνεπώς, συνδέοντας το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ με το αρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ προκύπτει ότι ο σεβασμός του τεκμηρίου αθωότητας λειτουργεί τόσο υπέρ του κατηγορουμένου, όσο και υπέρ του θεσμού της δικαιοσύνης διασφαλίζοντας το κύρος της και προστατεύοντας την αμεροληψία του δικαστηρίου που έχει επιληφθεί της υπόθεσης¹⁴⁸.

4.7. Η σχέση του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ με το αρ. 10 ΕΣΔΑ.

Ο Ρήγος (οπ. π., σελ. 635) μάλιστα υπογραμμίζει ότι η υποσυνείδητη χειραγώγηση της σκέψης μας από τα Μ.Μ.Ε. είναι πολύ μεγαλύτερη από όσο η λογική μας επιτρέπει να παραδεχθούμε. Έτσι και η Ταποός Α. (οπ. π., σελ. 1010) τονίζει ότι η προδικαστική δημοσιότητα μέσω των εκστρατειών των Μ.Μ.Ε. που διαδίδουν απόψεις και ανακρίβειες χωρίς καμία ευθύνη, οδηγεί το κοινό να πιστέψει ότι οι ισχυρισμοί αυτοί είναι πραγματικοί και όλο αυτό αποτελεί την σοβαρότερη αιτία της προκατάληψης του δικαστηρίου.

¹⁴⁷ Τα χωρία της δικαστικής κρίσης παρατίθενται από τον Roxin C., οπ. π., σελ. 50, ο οποίος παραπέμπει σε BGHSt. 22, 289.

¹⁴⁸ Αλιβιζάτος Ν., οπ. π., σελ. 7 επ.

Η διάταξη του αρ. 10 της Σύμβασης¹⁴⁹ όπως και το αρ. 14 Σ κατοχυρώνουν την ελευθερία της έκφρασης, άρα από όλα τα προρρηθέντα προκύπτει ότι η εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας ως έκφανσης της προσωπικότητας του κατηγορουμένου μπορεί να οδηγήσει σε σύγκρουση του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ με το αρ. 10 ΕΣΔΑ. Από τη μία υπάρχει η υποχρέωση των κρατικών λειτουργών (και για κάποιους και των ιδιωτών) να σέβονται το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου και από την άλλη ισχύει το αρ. 10 ΕΣΔΑ που υποχρεώνει τις αρχές του κράτους να ενημερώνουν το κοινό για ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος. Η ελευθερία του Τύπου έχει καθοριστική σημασία για την κοινωνία και προστατεύεται σε υπερεθνικό επίπεδο. Μάλιστα στη διάταξη αυτή δεν κατοχυρώνεται μόνο η υποχρέωση του κράτους – και του Τύπου – να διαδίδει πληροφορίες και ιδέες, αλλά και το δικαίωμα των πολιτών να λαμβάνουν τις τελευταίες¹⁵⁰. Τόσο η ελευθερία του Τύπου όσο και το τεκμήριο της αθωότητας είναι επιτακτικά στα δημοκρατικά κράτη, δεδομένου ότι η πρώτη συμβάλλει στη διατήρηση ενός ενημερωμένου κοινού και το δεύτερο προστατεύει τα δικαιώματα των κατηγορουμένων. Αλλά όταν κάποιο από τα δύο προστατεύεται σε τέτοιο βαθμό ώστε το άλλο να μειώνεται, πρέπει να αναληφθεί δράση για την εξισορρόπηση αυτών των προστασιών¹⁵¹.

Το αρ. 10 ΕΣΔΑ περιλαμβάνει την ελευθερία να ψάχνει κανείς, να λαμβάνει, να μεταδίδει, να δημοσιεύει και να διανέμει πληροφορίες και ιδέες, όμως όχι μόνο αυτές που θεωρούνται αβλαβείς, αλλά και εκείνες που προσβάλλουν σοκάρουν ή ενοχλούν¹⁵². Άρα, όταν κάποιο δημοσίευμα στα Μ.Μ.Ε. σχετικά με τη σύλληψη κάποιου φερόμενου ως δράστη προεξοφλεί την ενοχή του, το ΕΔΔΑ εξετάζει το

¹⁴⁹ Άρθρο 10: Ελευθερία έκφρασης.

1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν εκφράσεως. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν γνώμης ως και την ελευθερίαν λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων. Το παρόν άρθρον δεν κωλύει τα Κράτη από του να υποβάλωσι τας επιχειρήσεις ραδιοφωνίας, κινηματογράφου ή τηλεοράσεως εις κανονισμούς εκδόσεως αδειών λειτουργίας.

2. Η άσκησης των ελευθεριών τούτων, συνεπαγομένων καθήκοντα και ευθύνas δύναται να υπαχθή εις ωρισμένας διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς ή κυρώσεις, προβλεπομένους υπό του νόμου και αποτελούντας αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία δια την εθνικήν ασφάλειαν, την εδαφικήν ακεραιότητα ή δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, την προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων των τρίτων, την παρεμπόδισιν της κοινολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών ή την διασφάλισιν του κύρους και αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας.

¹⁵⁰ Σισιλιάνος Λ.-Α., οπ. π., σελ. 479, Freedom of expression in Europe, Case-law concerning Article 10 of the European Convention on Human Rights, Council of Europe Publishing, 2007, σελ. 12, Lingens κατά Αυστρίας, 08.07.1986, παρ. 41

¹⁵¹ Shabas A. W., οπ. π., σελ. 302.

¹⁵² Van Dijk P., van Hoof F., van Rijn A., Zwaak L. (edit.), Theory and practice of the European Convention on Human Rights, 2006, σελ. 787-788, Chauvy κ.α. κατά Γαλλίας, 29.06.2004, παρ. 63.

δημόσιο συμφέρον που επιτελεί αυτό το δημοσίευμα και ζυγίζει το συμφέρον του Τύπου να πληροφορεί το κοινό και το συμφέρον του κράτους να περιορίσει τη λήψη πληροφοριών από το κοινό. Γενικά, η ελευθερία έκφρασης έχει αναγνωριστεί ως ένα από τα σπουδαιότερα θεμέλια μιας δημοκρατικής κοινωνίας και μία από τις βασικές προϋποθέσεις για την εξέλιξή της και για την ολοκλήρωση του κάθε ανθρώπου¹⁵³. Επειδή το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει το δικαίωμα ενημέρωσης, συνήθως εξετάζεται σε συνδυασμό με την αρχή της μυστικότητας της ανάκρισης, διότι εξωτερικεύοντας πληροφορίες κάποιες φορές αποκαλύπτονται εμπιστευτικές πληροφορίες των ποινικών υποθέσεων. Καταρχάς η αρχή της μυστικότητας συμβάλλει στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης και στο σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου, γι' αυτό και έχει επικρατήσει να ισχύει κάποιου είδους απόρρητο στο στάδιο της προδικασίας. Το ΕΔΔΑ έχει δεχθεί ότι κάποιες φορές το ενδιαφέρον του κοινού να ενημερώνεται για συγκεκριμένα θέματα μπορεί να είναι τόσο ισχυρό ώστε να επικρατεί της νόμιμης υποχρέωσης τήρησης της εμπιστευτικότητας¹⁵⁴. Το Δικαστήριο σταθμίζει τη ζημία που υφίσταται η δημόσια αρχή και αξιολογεί εάν αυτή αντισταθμίζεται από το ενδιαφέρον του κοινού για πληροφόρηση, εφόσον πρώτα εξετάσει το κίνητρο του ατόμου να αποκαλύψει τις πληροφορίες.

Το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης δεν είναι απόλυτο. Η δεύτερη παράγραφος του αρ. 10 ΕΣΔΑ αναφέρει διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς και κυρώσεις ως μέτρα στα οποία η ελευθερία αυτή μπορεί να υπόκειται. Κάθε περιορισμός – ως εξαίρεση από τον κανόνα της ελεύθερης πληροφόρησης – πρέπει να είναι αναγκαίος σε μια δημοκρατική κοινωνία, ήτοι να αποτελεί κοινωνική ανάγκη. Γι' αυτό και οι εξαιρέσεις αυτής της παραγράφου «πρέπει να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται στενά και η ανάγκη για οποιοδήποτε περιορισμό πρέπει να είναι πειστικά αιτιολογημένη»¹⁵⁵. Στην απόφαση *Crociani κ.α. κατά Ιταλίας* η Επιτροπή εξέτασε εάν τα δυσμενή για τους προσφεύγοντες δημοσιεύματα στον Τύπο συμβαδίζουν με το τεκμήριο αθωότητας του ή εάν το υπονομεύουν και τελικά έκρινε ότι το δικαίωμα της ελευθερίας του Τύπου είναι θεμελιώδες για κάθε δημοκρατική

¹⁵³ Freedom of expression in Europe, *οπ. π.*, σελ. 7, Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 07.12.1976, παρ. 49, *Chauvy κ.α. κατά Γαλλίας*, 29.06.2004, παρ. 63.

¹⁵⁴ Βλ. ενδεικτ. *Guja κατά Μολδαβίας*, 12.02.2008, παρ. 74.

¹⁵⁵ Freedom of expression in Europe, *οπ. π.*, σελ. 9, Κρουσταλάκης Ευ., παρέμβαση στο διήμερο επιστημονικό συνέδριο στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, 1993, σελ. 149, Κοτσαλής Λ., *οπ. π.*, σελ. 825, *The Observer and Guardian κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 26.11.1991, παρ. 59.

κοινωνία, αλλά υπόκειται σε περιορισμό λόγω της υποχρέωσης της πολιτείας να διασφαλίζει σωστή απονομή της δικαιοσύνης σε κάθε κατηγορούμενο¹⁵⁶. Η ελευθερία του Τύπου περιορίζεται στην ενημέρωση και όχι στην προσβολή εννόμων αγαθών (π.χ. της υπόληψης), γιατί τότε στοιχειοθετείται η αντικειμενική υπόσταση των εγκλημάτων που διαπράττονται διά του Τύπου και των εγκλημάτων κατά της τιμής που προαναφέρθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι ο Τύπος δεν πρέπει να υπερβαίνει ορισμένα όρια, ιδίως όσον αφορά την προστασία του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή των κατηγορουμένων σε ποινικές υποθέσεις και το τεκμήριο αθωότητας¹⁵⁷. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με την αναφερθείσα σε προηγούμενο κεφάλαιο απόφαση 67/2002 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, η δημοσιογραφική έρευνα για το πρόσωπο που συνελήφθη και η αναφορά του στον Τύπο διέπονται και από την συνταγματική διάταξη του άρθρου 14 που καθιερώνει την ελευθερία του Τύπου και είναι άσχετη με την συλλογιστική, ότι ενόψει του τεκμηρίου αθωότητας η λέξη «ένοχος» πρέπει να αποφεύγεται. Μια τέτοια κρίση όμως δεν είναι σωστή, πόσω μάλλον στη συγκεκριμένη απόφαση που στερείται επαρκούς αιτιολογίας. Και η Γαλλία σέβεται το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης και της γραπτής επικοινωνίας των πολιτών της, συμπεριλαμβανομένου και του Τύπου στο άρθρο XI της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων της Γαλλίας υπό τον όρο όμως ότι ο καθένας είναι υπεύθυνος για την κατάχρηση αυτής της ελευθερίας, σε κάποιες περιπτώσεις που ορίζονται από το νόμο. Σε αντίθεση με τις χώρες, όπως τη Γαλλία, που αναγνωρίζουν μέσω της νομοθεσίας τους ότι η ελευθερία της έκφρασης και της επικοινωνίας που παρέχονται στον Τύπο είναι πολύτιμη, αλλά όχι απεριόριστη, υπάρχουν χώρες που απαγορεύουν οποιοδήποτε περιορισμό της ελευθερίας του λόγου¹⁵⁸.

Σύμφωνα με τα προρρηθέντα, λοιπόν, το γεγονός ότι όσοι κατηγορούνται για ποινικό αδίκημα έχουν το δικαίωμα, βάσει του αρ. 6 παρ. 2 της Σύμβασης, να τεκμαίρονται αθώοι μέχρι να αποδειχθούν ένοχοι έχει σημασία ώστε να μη διευρύνεται απεριόριστα η ελευθερία λόγου που παρέχει το αρ. 10 ΕΣΔΑ. Ακόμη και το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος είχε ομολογήσει το έγκλημα δεν αφαιρεί από μόνο

¹⁵⁶ Αιτήσεις προσφυγών: 8603/79, 8722/79, 8723/79, 8729/79. Στην απόφαση αναφέρεται ο Τριανταφυλλίδης Μ., *οπ. π.*, σελ. 89.

¹⁵⁷ Bédar κατά Ελβετίας, 29.03.2016, παρ. 51.

¹⁵⁸ Έτσι, το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ εξέδωσε απόφαση – ορόσημο κατά την οποία κρίθηκαν αντισυνταγματικοί οι περιορισμοί στην κάλυψη των ποινικών δικών από τα Μ.Μ.Ε. επειδή σύμφωνα με την Πρώτη Τροπολογία απαγορεύεται ο περιορισμός της ελευθερίας του λόγου (*Nebraska Press Association v. Stuart*, 427 U.S. 539 (1976)). Βλ. Tanoos, *οπ. π.*, σελ. 1021.

του την προστασία του τεκμηρίου αθωότητας¹⁵⁹. Η ακρίβεια και η αξιοπιστία της ομολογίας του τελευταίου εκτιμώνται πάντα από το δικαστήριο στο τέλος της διαδικασίας, ειδικά όταν αυτός υποφέρει από διαταραχές της προσωπικότητας.

Το ΕΔΔΑ όμως εκτιμώντας τη σπουδαιότητα της λειτουργίας του δημοσιογράφου ως ενός δημοσίου θεματοφύλακα που μεταδίδει ιδέες, είναι ανεκτικό προς τα δημοσιεύματα που υπερβάλλουν, προκαλούν, σοκάρουν ή προσβάλλουν, αρκεί να πληρούνται οι εξής προϋποθέσεις: να αφορούν ένα ζήτημα δημοσίου συμφέροντος (π.χ. η αμελής συμπεριφορά ενός ιατρού είναι ζήτημα που αφορά τη δημόσια υγεία), ο δημοσιογράφος να μην στηρίζεται σε μονομερή στοιχεία αλλά να λαμβάνει υπόψη όλα τα πραγματικά περιστατικά και να ενεργεί με καλή πίστη ακολουθώντας τον κώδικα δημοσιογραφικής δεοντολογίας¹⁶⁰.

Συνεπώς, η ελευθερία του Τύπου που απορρέει από την ελευθερία έκφρασης είναι απαραίτητη ως αναγκαίος όρος μιας δημοκρατικής κοινωνίας, όμως το ίδιο απαραίτητη είναι και μία οριοθέτησή της προκειμένου να μην προσβάλλεται η προσωπικότητα του κατηγορουμένου¹⁶¹. Γιατί ο κατηγορούμενος παραπέμπεται στο ακροατήριο για να καταδικαστεί ή να αθωωθεί, όμως σε καμία περίπτωση για να διαπομπευθεί. Όταν η ελευθερία της πληροφόρησης του Τύπου συγκρούεται με την προσωπικότητα του ατόμου πρέπει να γίνει αξιολογική στάθμιση μεταξύ των δύο συμφερόντων (α) του συμφέροντος της ολότητας να πληροφορείται για τα συμβάντα και β) του δικαιώματος του κατηγορουμένου για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας), παρόλο που όλες οι συνταγματικές αρχές είναι ισότιμες και δεν επιδέχονται ιεράρχηση. Αρκεί πάντα να μην πλήττεται ο πυρήνας του δικαιώματος, δηλαδή η αξία του ανθρώπου. Αρχικά, θα πρέπει να διαπιστωθεί εάν θίχτηκε το δικαίωμα της προσωπικότητας και αν ναι σε τι βαθμό, κι έπειτα θα εξεταστεί κατά πόσο το προσβλητικό δημοσίευμα είναι προσήκον και απαραίτητο για την υλοποίηση του συμφέροντος που υπηρετεί ο Τύπος¹⁶². Τα ως άνω συμπεράσματα εξάγονται με βάση την αρχή της αναλογικότητας: το μέσο έρευνας (δηλ. το δημοσίευμα που προεξοφλεί την ενοχή του κατηγορουμένου) θα πρέπει να είναι κατάλληλο και

¹⁵⁹ Axel Springer SE και RTL Television GmbH κατά Γερμανίας, 21.09.2017, παρ. 40, σχετικά με την απαγόρευση της δημοσίευσης εικόνων με τις οποίες θα μπορούσε να εντοπιστεί ο κατηγορούμενος.

¹⁶⁰ Κοτσαλής Λ., *οπ. π.*, σελ. 830, όπου παραπέμπει σε πλήθος αποφάσεων του ΕΔΔΑ.

¹⁶¹ Κωστάκος Π., *οπ. π.*, σελ. 65, ο οποίος αναφέρει τη φράση ενός Γάλλου Υπουργού Πληροφοριών ότι «ο τύπος πρέπει να μπορεί να γράφει ό,τι θέλει, για να μην μπορούν ορισμένοι άνθρωποι να κάνουν ό,τι θέλουν».

¹⁶² Καράκωστας Ι., *οπ. π.*, σελ. 148.

αναγκαίο να ικανοποιήσει το δημόσιο συμφέρον για πληροφόρηση, όπως επίσης θα πρέπει να είναι και το πλέον ανώδυνο μέσο. Είναι πασιφανές ότι κανένα ενοχοποιητικό δημοσίευμα δεν μπορεί να δικαιολογήσει την ύπαρξή του, άρα, το δικαίωμα στην προσωπικότητα, υπερισχύει του δικαιώματος για ενημέρωση¹⁶³.

Ωστόσο υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή οι δεσμεύσεις που απορρέουν από την ελευθερία του Τύπου διέπουν ολόκληρο το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης και δεν υποχωρούν. Το ΕΔΔΑ στην απόφαση Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου έκρινε ότι δημοσιεύματα που ανάγονται στα γενικότερα κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντα, αποτελούν αντικείμενο στο οποίο κυριαρχεί η ελευθερία του Τύπου και υποχωρεί η αρχή της δίκαιης δίκης. Ακόμη, σύμφωνα με το γερμανικό συνταγματικό δικαστήριο, όποιος τελεί μια αξιόποινη πράξη οφείλει να ανεχθεί, εκτός από τις ποινικές κυρώσεις, και την προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητάς του, η οποία επέρχεται με την άσκηση του δικαιώματος πληροφόρησης για αυτή την πράξη¹⁶⁴. Σε καμία υπόθεση όμως το ΕΔΔΑ δεν έχει αποφανθεί μέχρι σήμερα ότι η ελευθερία του Τύπου περιορίζει το δικαίωμα που ανάγεται στο τεκμήριο αθωότητας. Προσωπικά πιστεύω ότι τέτοια απόφαση δε θα

¹⁶³ Στην ίδια θέση καταλήγουν ο Μπάκας Χ., (οπ. π., σελ. 66 επ.), και ο Δημητράτος Ν., (οπ. π., σελ. 350), οι οποίοι παραθέτουν την εξής παρατήρηση του Eberhard Schmidt: «μπροστά στο δικαιολογημένο ενδιαφέρον του ατόμου για το σεβασμό της προσωπικότητάς του, το τόσο συχνά μνημονευόμενο ενδιαφέρον πληροφόρησης του κοινού είναι ένα γελοίο τίποτα».

Ο Δημητράτος καταλήγει σε αυτή την αντίληψη εξετάζοντας τη σχέση της έμμεσης δημοσιότητας (δηλ. της δημοσιογραφικής ανταπόκρισης όσων γεγονότων διαδραματίζονται στον χώρο των δικαστηρίων διά των μαγνητοφωνικών και ραδιοηλεκτρικών μεταδόσεων της ακροαματικής διαδικασίας) και του τεκμηρίου αθωότητας. Και ο Δημάκης Α. (οπ. π., σελ. 241 επ.) εξετάζει κατά πόσο η έμμεση δημοσιότητα προσβάλλει τη συνταγματικά κατοχυρωμένη προσωπικότητα του κατηγορουμένου. Ειδικότερα αναφέρει τις δύο αντίθετες απόψεις που έχουν υποστηριχθεί: α) ότι με την έμμεση δημοσιότητα, η οποία εμπίπτει στη γενική αρχή της δημοσιότητας και απορρέει τόσο από το αρ. 93 Σ όσο και από το δικαίωμα στην πληροφόρηση αλλά και από την ελευθερία έκφρασης, πραγματώνεται καλύτερα η δημοκρατική αρχή, διότι έτσι επιτυγχάνεται ένας κριτικός έλεγχος στη δικαστική απόφαση και β) ότι ως δημοσιότητα θα πρέπει να νοηθεί μόνο η δυνατότητα προσέλευσης του κοινού στη δικαστική αίθουσα προς παρακολούθηση της δίκης και ότι η απαγόρευση της έμμεσης δημοσιότητας δεν εμποδίζει τη ροή της πληροφορίας. Ο συγγραφέας τονίζει ότι η μετάδοση εικόνων από την αίθουσα του δικαστηρίου συνιστά μία αδικαιολόγητη διαπόμπευση του κατηγορουμένου, δεν εντάσσεται σε κανέναν από τους σκοπούς της ποινικής δίκης, προσβάλλει το τεκμήριο αθωότητάς του και δυσχεραίνει την κοινωνική του επανένταξη.

Την 28.03.1996 το Δ.Σ. του Δ.Σ.Α. εξέδωσε απόφαση για την αντίθεσή του στην «αναπαράσταση» στα Μ.Μ.Ε. δικών που διεξάγονται ή εκκρεμούν ενώπιον της Δικαιοσύνης, με το σκεπτικό ότι η ως άνω αναπαράσταση και η αντιπαράθεση των δικηγόρων, εκτός των άλλων, συνιστούν αμφισβήτηση της αξιοπιστίας κρίσης της Δικαιοσύνης και προσβάλλουν το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου. Βλ. Αναγνωστόπουλο Η., οπ. π., σελ. 337 επ.

Και η Τρμ.Εφ.Αθ. 4054/1992, ΝοΒ 1992, σελ. 923 επ. έκρινε ότι στο στάδιο της προδικασίας που διέπεται από το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου βαρύνει περισσότερο η προστασία της προσωπικότητάς του από το δικαίωμα πληροφόρησης της κοινότητας.

¹⁶⁴ Πρωτόπαπας Δ., οπ. π., σελ. 202, υποσημ. 52, ο οποίος παραπέμπει στην απόφαση BVerfGE 35, 202 (5-6-1973).

εκδοθεί από το ΕΔΔΑ ούτε στο μέλλον. Γιατί, ακόμη κι αν θεωρηθεί ότι το τεκμήριο αθωότητας δεν έχει απόλυτο χαρακτήρα και περιορίζεται από την ενάσκηση άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων τρίτων, όπως η ελευθερία του Τύπου, σε καμία περίπτωση δε θα γίνει δεκτό ότι γενικά η ελευθερία του Τύπου υπερισχύει του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

Η νομολογία του ΕΔΔΑ, όταν τίθεται ζήτημα παραβίασης του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ από δηλώσεις δημόσιων αρχών ή από δημοσιεύματα των Μ.Μ.Ε., είναι σταθερή και πάντα επαναλαμβάνεται. Το Δικαστήριο έχει τονίσει ότι η ενημέρωση του κοινού από τα Μ.Μ.Ε. για την εξέλιξη εκκρεμούσης ποινικής δίκης και η παροχή αντικειμενικών πληροφοριών (π.χ. μέσω της απλής αναφοράς στην πρωτόδικη καταδίκη του προσφεύγοντος κατά τη διάρκεια συζήτησης στο Κοινοβούλιο) δεν αντίκειται στο τεκμήριο αθωότητας. Πάντα όμως οι δημόσιες αναφορές σε εκκρεμούσες δίκες θα πρέπει να γίνονται με τη διακριτικότητα και την αυτοσυγκράτηση που επιβάλλει το τεκμήριο αθωότητας¹⁶⁵. Άρα, ακόμη κι αν η Κυβέρνηση ενός κράτους επικαλεστεί ενώπιον του ΕΔΔΑ το αρ. 10 της Σύμβασης για υποθέσεις που προκαλούν το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης (π.χ. επειδή ο προσφεύγων είναι σημαντικό πολιτικό πρόσωπο) ή που έχουν σημασία στην οικονομική και δημόσια ζωή του κράτους¹⁶⁶, δεν δικαιολογούνται ως απόρροια της ελευθερίας έκφρασης κρίσεις που μπορούν να εκληφθούν ότι προεξοφλούν την ενοχή του κατηγορουμένου ή αυτές στις οποίες διατυπώνονται οι προσωπικές εκτιμήσεις των κρατικών λειτουργών πάνω στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης¹⁶⁷. Το

¹⁶⁵ Shabas A. W., *οπ. π.*, σελ. 302. Βλ. ενδεικτ. αποφάσεις ΕΔΔΑ: *Allenet de Ribemont*, 10.02.1995, παρ. 38, *Borovský κατά Σλοβακίας*, 02.06.2009, *Κώνστας κατά Ελλάδας*, 24.05.2011, παρ. 34, *Turayev κατά Ρωσίας*, 11.10.2016, παρ. 16.

¹⁶⁶ Βλ. ενδεικτ. *Pesa κατά Κροατίας*, 08.04.2010, παρ. 137, *Κώνστας κατά Ελλάδας*, 24.05.2011, παρ. 25. Σε ορισμένες υποθέσεις (π.χ. *Allenet de Ribemont κατά Γαλλίας*, 10.02.1995, παρ. 40) η Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι οι επίδικες ενοχοποιητικές για τον προσφεύγοντα δηλώσεις συνίστανται απλώς σε πληροφορίες που δε δεσμεύουν το δικαστήριο και σε μεταγενέστερες έρευνες θα μπορούσαν να αποδειχθούν ψευδείς.

¹⁶⁷ Βλ. ενδεικτ. *Butkevicius κατά Λιθουανίας*, 26.03.2002, παρ. 50, *Pesa κατά Κροατίας*, 08.04.2010, παρ. 140, *Fatullayev κατά Αζερμπαϊτζάν*, 22.04.2010, παρ. 161, *Farhad Aliyev κατά Αζερμπαϊτζάν*, 09.11.2010, παρ. 220, *Muradverdiyev κατά Αζερμπαϊτζάν*, 09.12.2010, παρ. 105, *Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν*, 26.07.2011, παρ. 228.

Στην απόφαση *Schuchalov κατά Εσθονίας*, 29.05.2012, παρ. 82, το Δικαστήριο δέχτηκε ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, μια εκφοβιστική εκστρατεία Τύπου μπορεί να επηρεάσει δυσμενώς τη δικαιοσύνη, όμως η κάλυψη των Μ.Μ.Ε. στην επίδικη υπόθεση δεν φαινόταν να συνιστούσε κακή εκστρατεία Τύπου με σκοπό να παρεμποδίσει την απονομή της δικαιοσύνης, ούτε υπήρχε ένδειξη ότι το ενδιαφέρον των Μ.Μ.Ε. για το θέμα αυτό προκάλεσε ο εισαγγελέας που προέβη στην ενοχοποιητική για τον προσφεύγοντα δήλωση. Κατά την κρίση του ΕΔΔΑ στην απόφαση αυτή, η κάλυψη από τα Μ.Μ.Ε. της επίδικης υπόθεσης δεν εκτεινόταν πέραν του ότι απλώς ενημερώνει το κοινό για την κατάσταση μιας ποινικής υπόθεσης.

ΕΔΔΑ σε κάθε απόφασή του υπογραμμίζει ότι οι δημόσιες αρχές (και τα Μ.Μ.Ε.) πρέπει να προσέχουν πάντα τις λέξεις που χρησιμοποιούν ακόμη και πριν αποκτήσει ο προσφεύγων επισήμως την ιδιότητα του κατηγορουμένου.

Συμπερασματικά, το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, ως έκφραση του σεβασμού της αξίας του ανθρώπου, πρέπει να ισχύει παράλληλα με την ελευθερία πληροφόρησης που δεν είναι μόνο υποχρέωση του Τύπου και των Μ.Μ.Ε., αλλά και δικαίωμα κάθε ατόμου, αρκεί πάντα στην ενημέρωση των πολιτών να εφαρμόζεται ορθώς το σύστημα δεοντολογίας των λειτουργών των Μ.Μ.Ε. και μάλιστα με απόλυτο σεβασμό στους συνταγματικά κατοχυρωμένους θεσμούς¹⁶⁸. Δηλαδή το δικαστικό ρεπορτάζ οφείλει να πληροφορεί για τη σύλληψη ενός υπόπτου και για την κρίση των διοικητικών αρχών ότι το έγκλημα διαλευκάνθηκε. Πάντα όμως πρέπει να αναφέρει σε ποιο στάδιο βρίσκεται η δίκη, ώστε να διαπιστώνεται ο προσωρινός χαρακτήρας αυτών των κρίσεων, και να τονίζει ότι ο κατηγορούμενος βαρύνεται απλώς με την υπόνοια διάπραξης εγκλήματος και ότι δεν έχει κριθεί ακόμη ένοχος σύμφωνα με το νόμο.

4.8. Συνέπειες της παραβίασης του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

Έχοντας ως αφετηρία τη φύση του τεκμηρίου αθωότητας ως δικαιώματος του κατηγορουμένου και εφόσον το τεκμήριο αυτό κατοχυρώνεται στο αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, οποιαδήποτε παραβίασή του κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας (από την άσκηση ποινικής δίωξης μέχρι την έκδοση αμετάκλητης απόφασης) υποχρεώνει το δικαστήριο (ή το δικαστικό συμβούλιο αν η παραβίαση έγινε κατά την προδικασία και προβλήθηκε νομίμως) να επέμβει προς αποκατάσταση της προσβολής. Διαφορετικά, γεννάται λόγος απόλυτης ακυρότητας της διαδικασίας κατά το αρ. 171 παρ. 1 περίπτ. δ' ΚΠΔ, άρα και λόγος αναίρεσης κατά το αρ. 510 παρ. 1 Α ΚΠΔ. Ακόμη δηλαδή και όταν υπάρχουν περιπτώσεις όπου παραβιάζεται το τεκμήριο αθωότητας και στις οποίες το διαδικαστικό άδικο, διά του οποίου επλήγη ο ύποπτος ή κατηγορούμενος, δεν μπορεί να αποκατασταθεί πλήρως με κάποιο από τα επανορθωτικά μέσα που ίσως προβλέπονται στην εσωτερική έννομη τάξη, υφίσταται πάντοτε η δυνατότητα κήρυξης απόλυτης ακυρότητας της διαδικασίας δυνάμει του

¹⁶⁸ Κρουσταλάκης Ευ., Η κάλυψη από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης της προδικασίας στην ποινική δίκη, Υπεράσπιση 1993, σελ 822.

αρ. 171 παρ. 1 περίπτ. δ' ΚΠΔ σε συνδυασμό με το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Καλώς, λοιπόν, ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας ακυρώνει, κατά το αρ. 171 παρ. 1 περίπτ. δ', κάθε πράξη στα πλαίσια της οποίας παραβιάστηκε η ενδοδιαδικαστική πτυχή του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου (π.χ. σε περίπτωση παραβίασης της αρχής *in dubio pro reo*), όμως στον κώδικα δεν προβλέπεται κάτι όταν εντοπίζεται παραβίαση της *lato sensu* πτυχής του τεκμηρίου. Ειδικότερα, δεν δύναται να εφαρμοστεί το αρ. 171 παρ. 1 περίπτ. δ' ΚΠΔ όταν, για παράδειγμα, κατά την προδικασία κάποιος κρατικός αξιωματούχος προβαίνει σε δηλώσεις που προεξοφλούν την ενοχή του κατηγορουμένου, διότι δεν υπάρχει κάποια πράξη την οποία μπορεί να ακυρώσει το δικαστικό συμβούλιο.

Περαιτέρω, εάν ο θιγόμενος έχει εξαντλήσει όλα τα εθνικά ένδικα μέσα και η προσβολή του τεκμηρίου δεν έχει ακόμη ιαθεί, μπορεί να προσφύγει στο ΕΔΔΑ και, αν το τελευταίο διαπιστώσει παραβίαση του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, θα καταδικάσει το κράτος κατά του οποίου στρέφεται η προσφυγή σε καταβολή εύλογης αποζημίωσης προς τον προσφεύγοντα. Πάντως από το γράμμα της διάταξης του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ δεν συνάγεται ότι αναγνωρίζεται η υποχρέωσης αποζημίωσης των προσώπων που προεξοφλήθηκε η ενοχή τους από δηλώσεις κρατικών λειτουργών και η αναγνώριση ενός δικαιώματος αποζημίωσης επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών – μελών¹⁶⁹. Κάτι τέτοιο, άλλωστε, θα ήταν ασυμβίβαστο με το αρ. 5 παρ. 5 ΕΣΔΑ, όπου απαριθμούνται περιοριστικά οι λόγοι αποζημίωσης.

Ωστόσο, η θεραπεία της παραβίασης του τεκμηρίου μέσω της διαδικασίας που προβλέπεται για τις απόλυτες ακυρότητες δεν παρέχει πλήρη προστασία στον θιγόμενο, διότι κάποιες φορές το τεκμήριο αθωότητας προσβάλλεται πριν την άσκηση ποινικής δίωξης, για παράδειγμα όταν κατά την προκαταρκτική εξέταση κάποιος αξιωματικός της αστυνομίας δηλώνει δημοσίως ότι ο φερόμενος ως δράστης του εγκλήματος είναι ένοχος. Καταφεύγοντας στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, ποιο ένδικο βοήθημα προβλέπεται για τέτοιου είδους παραβιάσεις; Εκτός αυτού, η προσφυγή στο ΕΔΔΑ είναι η έσχατη λύση και οι υποθέσεις σε αυτό το δικαστήριο αργούν να δικαστούν. Μάλιστα, η μειοψηφούσα γνώμη στην απόφαση *Allenet de Ribemont*, της 10.02.1995, έκρινε ότι η *lato sensu* πτυχή του τεκμηρίου αθωότητας δεν μπορεί να διασφαλιστεί με πρακτικό και αποτελεσματικό τρόπο. Όταν η

¹⁶⁹ Ανδρουλάκης Ι., οπ. π., σελ. 33.

παράβαση του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ διαπράττεται από τις δημόσιες αρχές πριν από τη δίκη του προσώπου που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα, δεν παρέχεται πρακτικός και αποτελεσματικός τρόπος θεραπείας για την παράβαση αυτή, εάν η εν λόγω αποκατάσταση ζητηθεί μόλις πραγματοποιηθεί η παραβίαση. Στην επίδικη περίπτωση, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση που συνέβη το 1976 και, επομένως, μπορούσε να χορηγήσει χρηματική αποζημίωση, όπως και έκανε. Αλλά αυτό σαφώς δεν είναι πρακτικό και αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα το οποίο μπορεί να ασκηθεί ικανοποιητικά εάν η παραβίαση διαπιστωθεί πριν από τη διεξαγωγή της δίκης.

Σε ευρωπαϊκό – και εθνικό πλέον – επίπεδο λύση στο πρόβλημα έδωσε η Οδηγία 2016/343, η οποία στα αρ. 4 και 10 επιβάλλει ρητώς στα κράτη – μέλη να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να διασφαλίσουν με αποτελεσματικό τρόπο ότι, όσο δεν έχει αποδειχθεί η ενοχή υπόπτου ή κατηγορουμένου σύμφωνα με το νόμο, στις δημόσιες δηλώσεις δημόσιων αρχών το εν λόγω πρόσωπο δεν αναφέρεται ως ένοχο. Για την Οδηγία αυτή θα γίνει λόγος αμέσως παρακάτω.

5. Η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων ή τρίτων υπό το πρίσμα του Ν. 4596/2019 (Οδ. 2016/343).

5.1. Γενικά για την Οδηγία 2016/343.

Ακριβώς επειδή το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί μία από τις βασικότερες δικλείδες ασφαλείας για τον κατηγορούμενο στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, η Ε.Ε. επιδίωξε κι εν τέλει πέτυχε την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του με την έκδοση της Οδηγίας 2016/343. Πριν από αυτή τη δράση, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσιοποίησε το 2006 «Πράσινη Βίβλο σχετικά με το τεκμήριο αθωότητας»¹⁷⁰ προκειμένου να διαβουλευθεί με τα κράτη – μέλη και να εξετάσει ποιο είναι το περιεχόμενο του τεκμηρίου και ποια δικαιώματα απορρέουν από αυτό. Η Επιτροπή στην Πράσινη Βίβλο επισήμανε ότι το τεκμήριο αθωότητας θα πρέπει να διέπει το στάδιο της ποινικής προδικασίας, ώστε να μην επιτρέπεται να εκφέρονται κρίσεις επί της ενοχής, χωρίς αυτή να έχει προηγουμένως αποδειχθεί σύμφωνα με το νόμο και σε αυτή την κρίση κατέληξε εμπνεόμενη από την ως άνω αναλυθείσα νομολογία του ΕΔΔΑ¹⁷¹. Επιπλέον, εκτός των άλλων, εξετάστηκε και το χρονικό σημείο κατά το οποίο πρέπει να παύει η ισχύς του τεκμηρίου αθωότητας, μιας και για το ζήτημα αυτό, όπως είδαμε, έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Τελικά, μετά από διαβουλεύσεις η Επιτροπή υπέβαλε σχετική νομοθετική πρωτοβουλία και το αποτέλεσμα αυτής ήταν η έκδοση της ανωτέρω Οδηγίας, η οποία ενισχύει και πτυχές του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας.

Πέρα από την Πράσινη Βίβλο σχετικά με το τεκμήριο αθωότητας, το Νοέμβριο του 2009 το Συμβούλιο ενέκρινε τον «οδικό χάρτη»¹⁷² για την ενίσχυση των διαδικαστικών δικαιωμάτων των υπόπτων ή των κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες. Ο οδικός χάρτης παρείχε μέσω μιας βήμα προς βήμα προσέγγισης – ένα μέτρο κάθε φορά – την καθιέρωση ενός πλήρους καταλόγου διαδικαστικών δικαιωμάτων για υπόπτους και κατηγορουμένους σε ποινικές διαδικασίες και συγκεκριμένα το δικαίωμα μετάφρασης και διερμηνείας, το δικαίωμα ενημέρωσης

¹⁷⁰ COM(2006) 174 final, έγγραφο του Συμβουλίου 9128/06 DROIPEN 33.

¹⁷¹ Ζημιανίτης Δ., Πράσινη Βίβλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το τεκμήριο αθωότητας, ΠοινΔικ 2006, σελ. 778 επ.

¹⁷² ΕΕ C 295 της 04.12.2009, σελ. 1.

για τα δικαιώματα και τις κατηγορίες, το δικαίωμα σε νομικές συμβουλές και σε δικαστική αρωγή, το δικαίωμα επικοινωνίας με συγγενείς, εργοδότες και προξενικές αρχές και τις ειδικές διασφαλίσεις για ευάλωτους υπόπτους ή κατηγορουμένους. Λαμβάνοντας υπόψη το σκοπό του αρ. 82 παρ. 2 της ΣΛΕΕ, ο οδικός χάρτης έχει ως στόχο να ενισχύσει την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων (π.χ. στο πλαίσιο της Οδηγίας για την Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας)¹⁷³. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στο Συμβούλιο που οδήγησαν στην έγκριση του οδικού χάρτη, ορισμένα κράτη – μέλη υπέβαλαν προτάσεις για την ένταξη κι άλλων δικαιωμάτων σε αυτόν, ιδίως το δικαίωμα σιωπής και το τεκμήριο αθωότητας. Επειδή δεν υπήρχε πλειοψηφία στο Συμβούλιο για την έγκριση αυτών των προτάσεων, διατηρήθηκε ο κατάλογος των ανωτέρω πέντε δικαιωμάτων και ως συμβιβαστική λύση διευκρινίστηκε ότι τα δικαιώματα που περιλαμβάνονται στον οδικό χάρτη "θα μπορούν να συμπληρωθούν από άλλα δικαιώματα". Τον Δεκέμβριο του 2009 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εξέφρασε την ικανοποίησή του για τον οδικό χάρτη, αλλά κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων η Ιταλία επανέλαβε την πρόταση ότι η Επιτροπή πρέπει να υποβάλει πρόταση σχετικά με το τεκμήριο της αθωότητας και η Σουηδία, σύμφωνα με αυτή την πρόταση, πρότεινε έναν συμβιβασμό που συνίσταται στην αναφορά του τεκμηρίου της αθωότητας ως παραδείγματος ενός από τα δικαιώματα που θα μπορούσαν να συμπληρώσουν τα δικαιώματα που αναφέρονται στον οδικό χάρτη¹⁷⁴. Τελικά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κάλεσε την Επιτροπή να εξετάσει περαιτέρω στοιχεία για τα ελάχιστα διαδικαστικά δικαιώματα των υπόπτων και των κατηγορουμένων και να αξιολογήσει εάν άλλα ζητήματα, όπως το τεκμήριο αθωότητας, πρέπει να αντιμετωπιστούν.

Στην Οδηγία 2016/343 αποτυπώνεται ένα minimum επίπεδο προστασίας του τεκμηρίου αθωότητας, επαυξημένο μάλιστα από την αρχή της υπεροχής. Έτσι, οι εσωτερικές έννομες τάξεις των κρατών – μελών κατευθύνονται προς σημαντικές πτυχές του τεκμηρίου, με σκοπό την εναρμόνιση των ποινικοοικονομικών συστημάτων και την ομοιόμορφη εφαρμογή του¹⁷⁵. Άλλωστε με τη Συνθήκη της

¹⁷³ Cras S., Erbežnik A., The Directive on the Presumption of Innocence and the Right to be Present at Trial. Genesis and Description of the New EU-Measure. Eucrim 2016, σελ. 25–36.

¹⁷⁴ Cras S., Erbežnik A., *οπ. π.*, σελ. 25-36.

¹⁷⁵ Μαγριππή Αικ., Η πρόκληση ενσωμάτωσης στην εθνική έννομη τάξη του τεκμηρίου αθωότητας. Με αφορμή την Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας» και την πρόσφατη νομολογία (Δ.Ε.Ε. C-439/16 και ΣτΕ 1993/2016), ΠoinXpon 2017, σελ. 249 επ.

Λισαβόνας καθιερώθηκε η εισαγωγή ποινικών διατάξεων μέσω Οδηγιών και Κανονισμών που ορίζουν δεσμευτικά το ελάχιστο περιεχόμενο του αξιοποιήσιμου ιδιαίτερα σοβαρών εγκληματικών πράξεων ή που θεσπίζουν κοινούς ελάχιστους κανόνες για την προστασία των δικονομικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, ώστε να δημιουργηθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση ένας ενιαίος χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Στις σκέψεις 9 και 10 του Προοιμίου της Οδηγίας διαβάζουμε ότι σκοπός της είναι συγκεκριμένα να ενισχυθεί το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη των κρατών – μελών στα συστήματα απονομής ποινικής δικαιοσύνης των άλλων κρατών – μελών με τη θέσπιση κοινών ελάχιστων κανόνων για ορισμένες πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας. Μάλιστα από μόνο του το γεγονός ότι τα κράτη – μέλη είναι συμβαλλόμενα μέρη της ΕΣΔΑ και του ΔΣΑΠΔ δεν εξασφαλίζει πάντοτε επαρκή βαθμό εμπιστοσύνης στα συστήματα απονομής ποινικής δικαιοσύνης των άλλων κρατών – μελών.

Σημειωτέον ότι επί του ζητήματος αυτού δεν έλειψαν και οι αντιδράσεις. Ορισμένα κράτη – μέλη δε θεώρησαν ούτε αναγκαίο ούτε σκόπιμο να υιοθετήσει η Ένωση νομοθεσία σχετικά με το τεκμήριο αθωότητας, δεδομένου ότι οι διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας του κάθε κράτους – μέλους, του δικαίου της Ένωσης και του διεθνούς δικαίου ήδη παρείχαν επαρκή προστασία στον τομέα αυτό. Στο πλαίσιο αυτό, έγινε αναφορά ειδικότερα στο αρ. 48 του Χάρτη και στο αρ. 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ. Υποστηρίχθηκε ακόμη ότι η εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας ελέγχεται τόσο από τα εθνικά δικαστήρια όσο και από το ΕΔΔΑ και ότι το τελευταίο αυτό δικαστήριο έχει διαπιστώσει παραβίαση του τεκμηρίου σε σχετικά λίγες περιπτώσεις. Θεωρήθηκε επίσης άδικο και παράλογο να γίνει μία προσπάθεια νομοθέτησης του ζητήματος του τεκμηρίου της αθωότητας σε εκείνο το χρονικό διάστημα, καθώς η νομολογία του ΕΔΔΑ εξακολουθούσε να βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη και οποιαδήποτε νομοθεσία θα μπορούσε να την εμποδίσει. Τελικά μόνο το Ηνωμένο Βασίλειο εξέδωσε αιτιολογημένη γνώμη δηλώνοντας ότι η πρόταση της Επιτροπής δε συμμορφώθηκε με η αρχή της επικουρικότητας και γι' αυτόν τον λόγο αποφάσισε να μην συμμετάσχει στην έκδοση της Οδηγίας, κατ' εφαρμογή του υπ' αριθ. 21 Πρωτοκόλλου της Συνθήκης της Λισαβόνας¹⁷⁶.

¹⁷⁶ Για τον ίδιο λόγο και η Ιρλανδία αποφάσισε να μην συμμετάσχει. Επιπλέον, δεν συμμετείχε ούτε η Δανία. Cras S., Erbežnik A., *οπ. π.*, σελ. 25-36.

Η Οδηγία υπογράφηκε στις 9 Μαρτίου 2016, δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα στις 11 Μαρτίου 2016 και έπρεπε να εφαρμοστεί από τα κράτη – μέλη έως την 1η Απριλίου 2018. Ωστόσο, μέχρι τις 28 Μαρτίου 2018 μόνο τέσσερα κράτη (Τσεχία, Ισπανία, Γαλλία¹⁷⁷ και Φιλανδία) κοινοποίησαν στην Επιτροπή τα μέτρα που έχουν θεσπίσει για τη μεταφορά της Οδηγίας¹⁷⁸. Διαβάζοντας την Οδηγία διαπιστώνουμε ότι σε μεγάλο βαθμό αποτελεί κωδικοποίηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ, κάτι που αποτυπώνεται και στην σκέψη 13 του Προοιμίου της Οδηγίας. Κεντρικό άξονα της παρούσας αποτελούν τα άρθρα 3 και 4 της Οδηγίας, ωστόσο, χρήσιμο είναι τα άρθρα αυτά να εξεταστούν σε συνδυασμό με άλλα ζητήματα που έλυσε η Οδηγία.

5.2. Τα άρθρα 3 και 4 της Οδηγίας.

Στο άρθρο 3 επαναλαμβάνονται τα άρθρα 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ και 48 του Χάρτη που κατοχυρώνουν το τεκμήριο αθωότητας, ενώ στο άρθρο 4 (σε συνδυασμό με το αρ. 10) ορίζεται ρητά ότι τα κράτη – μέλη πρέπει να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για να διασφαλίσουν ότι, όσο μια ποινική διαδικασία εκκρεμεί, απαγορεύονται οι δημόσιες αναφορές των δημόσιων αρχών στην ενοχή προσώπου¹⁷⁹. Η βάση του αρ. 4 είναι η θέση του ΕΔΔΑ ότι δεν νοείται αποτελεσματικό δικαίωμα χωρίς αποτελεσματική προσφυγή. Αρχικά να σημειωθεί ότι η «ποινική διαδικασία» ερμηνεύεται με βάση το ΔΕΕ, με την επιφύλαξη, όμως, της νομολογίας του ΕΔΔΑ

¹⁷⁷ Η Γαλλία ήδη πολύ πριν την έκδοση της Οδηγίας, από το 2000, προστάτευε στο αρ. 9-1 του Αστικού της Κώδικα τους κατηγορούμενους από το να περιγράφονται δημόσια ως ένοχοι πριν από την καταδίκη και επέτρεπε στο δικαστήριο να λάβει οποιοδήποτε μέτρο εις βάρος των φυσικών ή νομικών προσώπων υπεύθυνων για την παράβαση αυτή προκειμένου να τερματιστεί η παράβαση του τεκμηρίου αθωότητας, όπως για παράδειγμα η κυκλοφορία ενός αποκαταστατικού δημοσιεύματος. Ακόμη και τα μέλη του Τύπου λοιπόν απαγορευόταν να υποδηλώνουν ότι ένα πρόσωπο που φέρεται να εμπλέκεται σε ένα έγκλημα είναι ένοχο και η λέξη "δολοφόνος" δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε έντυπα μέσα για να περιγράψει έναν ύποπτο. Βλ. Tanoos A., *οπ. π.*, σελ. 1019.

¹⁷⁸ Co-funded by the Criminal Justice Programme of the European Union 2014-2020, διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=CELEX:32016L0343>

¹⁷⁹ Κατά το κείμενο της διάταξης, απαγορεύονται επίσης οι δικαστικές αποφάσεις, με εξαίρεση αυτές που αποφαίνονται επί της ενοχής του κατηγορουμένου.

Η Επιτροπή αρχικά είχε προτείνει να προστεθεί στις "δημόσιες δηλώσεις" μια αναφορά στις "επίσημες αποφάσεις", αλλά το Συμβούλιο απέρριψε την πρόταση αυτή, διότι δεν υπήρχε βάση για μια τέτοια αναφορά στη νομολογία του ΕΔΔΑ και επειδή ο όρος "επίσημες αποφάσεις" είναι εξαιρετικά ασαφής και είναι αδύνατον κάποιος να καθορίσει μια τέτοια απόφαση. Ωστόσο, το αίτημα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου να προσθέσει και τις δικαστικές αποφάσεις γενικά ήταν δύσκολο να αγνοηθεί, δεδομένου ότι η νομολογία του δικαστηρίου του Στρασβούργου αναφέρεται ρητά σε τέτοιες αποφάσεις (π.χ. Matijasevic κατά Σερβίας, 19.09.2006, παρ. 45). Μετά από δισταγμούς, το Συμβούλιο αποδέχθηκε την αναφορά στις "δικαστικές αποφάσεις", υπό την προϋπόθεση ότι θα προστεθεί η διευκρίνιση "εκτός από αυτές που αφορούν την ενοχή". Βλ. Cras S., Erbežnik A., *οπ. π.*, σελ. 25-36.

και των κριτηρίων Engel που προαναφέρθηκαν (σκέψη 11 του Προοιμίου)¹⁸⁰. Άρα, το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας αναφορικά με το εύρος των διαδικασιών που καταλαμβάνει ταυτίζεται με αυτό του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Σημειωτέον ότι η Οδηγία δεν εφαρμόζεται σε νομικά πρόσωπα, αφού η ΕΕ ανέλαβε δράση υπέρ μόνο των φυσικών προσώπων, και η προστασία του τεκμηρίου αθωότητας των νομικών προσώπων διασφαλίζεται από τις ήδη υφιστάμενες νομοθετικές εγγυήσεις και τη νομολογία (σκέψεις 14 και 15 του Προοιμίου).

Στην Οδηγία παρέχεται μεγαλύτερη προστασία του φυσικού προσώπου από αυτή του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, καθώς ορθώς διευκρινίζεται ότι το τεκμήριο αθωότητας καταλαμβάνει και τους υπόπτους (αρ. 2 και 3 της Οδηγίας) και έτσι αποφεύγεται η διχογνωμία που παρουσιάστηκε αναφορικά με το ερώτημα από ποιο στάδιο της διαδικασίας αρχίζει να ισχύει το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι το τεκμήριο εφαρμόζεται και κατά την προκαταρκτική εξέταση όπου ο ύποπτος καλείται για παροχή εξηγήσεων και μάλιστα ακόμα και πριν ο τελευταίος ενημερωθεί επισήμως από τις αρμόδιες αρχές ότι θεωρείται ύποπτος (σκέψη 12 του Προοιμίου).

Ως προς το σημείο μέχρι το οποίο φτάνει η ισχύς του τεκμηρίου, αυτό δυστυχώς δεν διευκρινίζεται πλήρως στο περιεχόμενο της Οδηγίας και του Προοιμίου της. Διότι ναι μεν στη σκέψη 12 του Προοιμίου διαβάζουμε ότι η Οδηγία θα πρέπει να εφαρμόζεται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας μέχρι να εκδοθεί η τελική απόφαση ως προς το αν ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος διέπραξε την αξιόποινη πράξη και να καταστεί η εν λόγω απόφαση οριστική, όμως το στάδιο αυτό διαφέρει από χώρα σε χώρα. Πάντως σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθεί πως η Οδηγία ορίζει ως λήξη του τεκμηρίου την οριστική πρωτοβάθμια απόφαση¹⁸¹, αφού η ως άνω λέξη «οριστική» προέρχεται από την μετάφραση της λέξης «definitive», δηλαδή τελειωτική, καθοριστική. Ερμηνεύοντας την ως άνω σκέψη του Προοιμίου με βάση το ελληνικό ποινικοοικονομικό σύστημα, συμπεραίνουμε πως η Οδηγία προβλέπει ότι το τεκμήριο αθωότητας θα ισχύει μέχρι το δικαστήριο να κρίνει

¹⁸⁰ Με την προσθήκη ότι η Οδηγία δεν θα πρέπει να ισχύει για διοικητικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που μπορούν να επισύρουν κυρώσεις, όπως είναι οι διαδικασίες που αφορούν τον ανταγωνισμό, εμπορικά ζητήματα, χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, οδική κυκλοφορία, φορολογικά ζητήματα, ή πρόσθετους φόρους.

¹⁸¹ Έτσι έχει ερμηνεύσει την Οδηγία η Μαγριππή (οπ. π., σελ. 249 επ.) και μάλιστα υπογραμμίζει ότι ως προς αυτό το στοιχείο το αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ παρέχει μεγαλύτερη προστασία στον κατηγορούμενο από ότι η Οδηγία.

τελειωτικά αν ο κατηγορούμενος έπραξε το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται ή όχι, δηλαδή μέχρι να εκδοθεί τελική απόφαση επί της ουσίας της υπόθεσης. Η απόφαση αυτή εκδίδεται από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο και όχι από τον Άρειο Πάγο, αφού στην κατ' έφεση δίκη εξετάζονται τόσο τα νομικά όσο και τα πραγματικά σφάλματα της πρωτοβάθμιας απόφασης. Άρα, μέχρι και τη δίκη στο εφετείο μπορεί η απόφαση να ανατραπεί εντελώς ως προς το κομμάτι που κρίνει εάν ο κατηγορούμενος διέπραξε την αξιόποινη πράξη. Αντίθετα, αν ασκηθεί αναίρεση, ο Άρειος Πάγος δεν έχει αρμοδιότητα να κρίνει επί της ουσίας της υπόθεσης. Κατά τη συζήτηση στον Άρειο Πάγο εξετάζονται μόνο τα νομικά σφάλματα της προσβαλλόμενης απόφασης και η κρίση περί της διάπραξης του εγκλήματος μένει ως έχει. Άλλωστε, αν στην Οδηγία ήταν να οριστεί ως λήξη του τεκμηρίου αθωότητας η αμετάκλητη απόφαση, αυτό θα προβλεπόταν ρητά και με διαφορετική διατύπωση (π.χ. με την προσθήκη της φράσης «εξάντληση όλων των εσωτερικών ενδίκων μέσων»).

Όπως ακριβώς έχει κρίνει το ΕΔΔΑ, έτσι και στο αρ. 4 της Οδηγίας απαγορεύονται οι δημόσιες δηλώσεις που δημιουργούν την αίσθηση ότι ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος είναι ένοχος για την πράξη που κατηγορείται, δηλαδή ακόμη κι αν δεν αναφέρεται ρητά η ενοχή του (σκέψη 16 του Προοιμίου). Αναφορικά με τα πρόσωπα που δεσμεύονται από το τεκμήριο αθωότητας, στη σκέψη 17 του Προοιμίου ορίζεται ότι αυτά είναι είτε πρόσωπα της δικαστικής αρχής, είτε αστυνομικοί, είτε Υπουργοί ή και άλλοι δημόσιοι λειτουργοί ή αξιωματούχοι. Δεν γίνεται λόγος για τη δέσμευση των ιδιωτών, άρα ως προς αυτό, προκύπτουν ακριβώς τα ίδια ζητήματα που θίχτηκαν ανωτέρω σχετικά με την τριτενέργεια του τεκμηρίου υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ.

Κρίσιμο είναι να αναφερθεί ότι η Οδηγία επιχειρεί να προσεγγίσει το τεκμήριο αθωότητας παράλληλα με την ελευθερία έκφρασης που κατοχυρώνεται στο αρ. 10 ΕΣΔΑ. Στις σκέψεις 18 και 19 του Προοιμίου της προβλέπεται ότι η απαγόρευση του αρ. 4 δεν θα πρέπει να εμποδίζει τις δημόσιες αρχές να μεταδίδουν πληροφορίες σχετικά με την ποινική διαδικασία, όταν αυτό είναι απολύτως αναγκαίο για λόγους σχετικούς με την ποινική έρευνα ή για λόγους δημοσίου συμφέροντος – δημόσιας ασφάλειας ή όταν παρέχονται αντικειμενικές πληροφορίες σχετικά με την πορεία της ποινικής διαδικασίας, ώστε να αποφευχθεί η διατάραξη της δημόσιας τάξης. Η ελευθερία του Τύπου και των λοιπών Μ.Μ.Ε. δεν θα πρέπει να θίγεται από

τα μέτρα που λαμβάνουν τα κράτη – μέλη για να διασφαλίσουν ότι κατά την παροχή πληροφοριών οι δημόσιες αρχές δεν θα αναφέρονται στους υπόπτους ή στους κατηγορουμένους σαν να είναι ένοχοι όσο δεν έχει αποδειχτεί νόμιμα η ενοχή τους. Σε κάθε περίπτωση πάντως η ενημέρωση πρέπει να περιορίζεται τόσο ώστε αυτή να κρίνεται εύλογη και αναλογική, ενώ ο τρόπος και το πλαίσιο διάδοσης των σχετικών πληροφοριών δεν θα πρέπει να δημιουργεί την εντύπωση ότι τα πρόσωπα αυτά είναι ένοχα.

5.3. Η ενσωμάτωση της Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη με το Ν. 4596/2019.

Όταν εκδόθηκε η Οδηγία 2016/343, στην εσωτερική έννομη τάξη δεν υπήρχε διάταξη που να κατοχυρώνει ρητά και ευθέως το τεκμήριο αθωότητας. Ο Έλληνας νομοθέτης έπρεπε να εναρμονίσει την ελληνική νομοθεσία με το περιεχόμενο της Οδηγίας, γι' αυτό πολύ πρόσφατα – τον Φεβρουάριο του 2019 – ψηφίστηκε ο Ν. 4596/2019. Στο γενικό μέρος της αιτιολογικής έκθεσης του νόμου διαβάζουμε ότι η ανάπτυξη ισοδύναμων κανόνων για τα δικονομικά δικαιώματα του κατηγορουμένου (και του υπόπτου) στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών – άρα και για το τεκμήριο αθωότητας – είναι αποτέλεσμα του ενιαίου χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης που ισχύει εντός των κρατών – μελών της ΕΕ. Εξάλλου η αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων και διαταγών συνίσταται στην εμπιστοσύνη που δείχνουν τα κράτη – μέλη στα συστήματα απονομής ποινικής δικαιοσύνης άλλων κρατών – μελών και η έκταση της ως άνω αρχής περιλαμβάνει τόσο μηχανισμούς προστασίας των δικαιωμάτων των υπόπτων και των κατηγορουμένων, όσο και τον καθορισμό ελάχιστων κοινών κανόνων.

Το δεύτερο κεφάλαιο του Ν. 4596/2019 είναι αυτό που ενσωματώνει την Οδηγία και, συγκεκριμένα, τα άρθρα που θα απασχολήσουν την παρούσα είναι τα αρ. 6 και 7 του νόμου. Στο αρ. 5 του νόμου, στο οποίο περιγράφονται ο σκοπός, το αντικείμενο και το πεδίο εφαρμογής του νόμου, και συγκεκριμένα στη δεύτερη παράγραφο ορίζεται το σημείο μέχρι το οποίο ισχύει το τεκμήριο αθωότητας, το οποίο είναι: α) η περάτωση της διαδικασίας με αμετάκλητη δικαστική απόφαση ή αμετάκλητο βούλευμα, αν έχει ασκηθεί ποινική δίωξη και άρα υπάρχει κατηγορούμενος, ή β) η θέση της υπόθεσης στο αρχείο ή η απόρριψη της έγκλησης

από τον αρμόδιο εισαγγελέα, αν δεν έχει ασκηθεί ποινική δίωξη και άρα υπάρχει απλώς ύποπτος. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι ο Έλληνας νομοθέτης ερμηνεύει το περιεχόμενο της Οδηγίας έτσι ώστε να παρέχεται η μεγαλύτερη δυνατή προστασία στον κατηγορούμενο, αφού ορίζει ως σημείο λήξης του τεκμηρίου την αμετάκλητη απόφαση. Στην αιτιολογική έκθεση του νόμου γίνεται επίκληση της νομολογίας του ΔΕΕ, κατά την οποία ο όρος «final» μεταφράζεται ως το απρόσβλητο της απόφασης με ένδικα μέσα. Ακόμη κι αν θεωρηθεί πως η Οδηγία προβλέπει ότι το τεκμήριο αθωότητας θα ισχύει μέχρι την τελεσίδικη δικαστική απόφαση, διότι τότε το δικαστήριο αποφαινεται τελειωτικά εάν ο κατηγορούμενος διέπραξε ή όχι την αξιόποινη πράξη, καθόλου δεν εμποδίζεται το εσωτερικό δίκαιο να προβλέπει μεγαλύτερη διάρκεια για το τεκμήριο αθωότητας. Η Οδηγία, όπως προαναφέρθηκε, θεσπίζει ένα minimum προστασίας που θα πρέπει να ισχύει στις εσωτερικές έννομες τάξεις των κρατών – μελών και τα τελευταία μπορούν να διευρύνουν τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται (σκέψη 48 του Προοιμίου).

Αυτό που προκαλεί εντύπωση όμως είναι ότι παρακάτω, στο αρ. 7 Ν. 4596/2019 προβλέπεται ότι, όταν το τεκμήριο αθωότητας προσβάλλεται από δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων που έλαβαν χώρα πριν την έκδοση της απόφασης σε πρώτο ή δεύτερο βαθμό, ο θιγόμενος έχει δικαίωμα αγωγής αποζημίωσης κατά του Δημοσίου. Εάν για παράδειγμα ένας Υπουργός παροτρύνει δημοσίως το κοινό να πιστέψει στην ενοχή του κατηγορουμένου όσο η υπόθεση του τελευταίου εκκρεμεί ενώπιον του Αρείου Πάγου δεν προβλέπεται αξίωση αποζημίωσης σε αυτή την περίπτωση; Άρα το τεκμήριο αθωότητας παύει να ισχύει και πριν την έκδοση αμετάκλητης απόφασης; Το ζήτημα αυτό χρήζει άμεσης νομοθετικής παρέμβασης για να αποσαφηνιστεί πλήρως και να αποφευχθεί οποιαδήποτε σύγχυση.

Επιστρέφοντας στο περιεχόμενο των διατάξεων του Ν. 4596/2019, στο άρθρο 6 του νόμου προβλέπεται η προσθήκη άρθρου στον ΚΠΔ, το οποίο κατοχυρώνει ρητά το τεκμήριο αθωότητας στους ύποπτους και τους κατηγορουμένους. Η Οδηγία, κατά την ελληνική της απόδοση, αντιμετωπίζει το τεκμήριο αθωότητας ως κάτι παραπάνω ή κάτι διαφορετικό από δικαίωμα. Φαίνεται να το αντιμετωπίζει ως αρχή¹⁸². Ωστόσο, ενώ στο κείμενο του νόμου αναφέρεται η

¹⁸² Η υιοθέτηση αυτής της θέσης έχει τις βάσεις της στη νομολογία του ΕΔΔΑ, αφού στην αιτιολογική έκθεση του Ν. 4596/2019 για το ζήτημα της νομικής φύσης του τεκμηρίου γίνεται ρητή αναφορά στην απόφαση Κώνστας κατά Ελλάδας της 24.05.2011, παρ. 27.

προσθήκη της διάταξης του αρ. 72Α στον ΚΠΔ, μετά την κύρωση του Ν. 4620/2019 το τεκμήριο αθωότητας κατοχυρώνεται στο αρ. 71 ΚΠΔ. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του Ν. 4596/2019, η διάταξη αυτή αποτελεί μία πανηγυρική διακήρυξη της ήδη ισχύουσας αρχής του τεκμηρίου αθωότητας. Στο αρ. 7 Ν. 4596/2019¹⁸³ προβλέπεται ότι η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις δημόσιων αρχών, οι οποίες αναφέρονται άμεσα στην εκκρεμή ποινική διαδικασία και είτε παροτρύνουν το κοινό να πιστέψει στην ενοχή του κατηγορουμένου, είτε προβαίνουν σε εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών με την οποία προδικάζουν τη δικαστική κρίση της υπόθεσης, έχει ως συνέπεια να δικαιούται ο θιγόμενος να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης προς αποκατάσταση της βλάβης που υπέστη, κατά τα άρθρα 105¹⁸⁴ και 106¹⁸⁵ ΕισΝΑΚ. Για τις συνέπειες της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας βάσει των άρθρων 4 και 10 της Οδηγίας και αντίστοιχα του άρθρου 7 Ν.4596/2019 θα γίνει λόγος αμέσως παρακάτω.

5.4. Συνέπειες της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας βάσει του άρθρου 7 Ν. 4596/2019 (αντίστοιχα των άρθρων 4 και 10 της Οδηγίας).

Από την ως άνω αναλυθείσα νομολογία του ΕΔΔΑ, μεγάλο μέρος της οποίας αποτυπώνεται στην Οδηγία, και από την αρχή της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου προκύπτει ότι τα κράτη – μέλη οφείλουν να θεσπίζουν επαρκή και αποτελεσματικά μέσα ένδικης προστασίας στο πλαίσιο απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, ώστε η διαπίστωση της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας να

¹⁸³ Άρθρο 7:

Δημόσιες αναφορές στην ενοχή προσώπου
(άρθρα 4 και 10 παρ. 1 της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ)

Ο ύποπτος ή κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης ενώπιον του αρμόδιου δικαστηρίου, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 105 και 106 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα, προς αποκατάσταση της βλάβης, την οποία υπέστη εξαιτίας της προσβολής του τεκμηρίου αθωότητάς του από δηλώσεις δημόσιων αρχών που έλαβαν χώρα σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας πριν την έκδοση της απόφασης σε πρώτο ή δεύτερο βαθμό, οι οποίες αναφέρονται κατά τρόπο άμεσο στην εκκρεμή ποινική διαδικασία και είτε παροτρύνουν το κοινό να πιστέψει στην ενοχή του είτε προβαίνουν σε εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών με την οποία προδικάζουν τη δικαστική κρίση της υπόθεσης.

¹⁸⁴ Αρ. 105 ΕισΝΑΚ: Για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του δημοσίου κατά την άσκηση της δημόσιας εξουσίας που τους έχει ανατεθεί, το δημόσιο ενέχεται σε αποζημίωση, εκτός αν η πράξη ή η παράλειψη έγινε κατά παράβαση διάταξης που υπάρχει για χάρη του γενικού συμφέροντος. Μαζί με το δημόσιο ευθύνεται εις ολόκληρον και το υπαίτιο πρόσωπο, με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων για την ευθύνη των υπουργών.

¹⁸⁵ Αρ. 106 ΕισΝΑΚ: Οι διατάξεις των δύο προηγούμενων άρθρων εφαρμόζονται και για την ευθύνη των δήμων, των κοινοτήτων ή των άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου από πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων που βρίσκονται στη υπηρεσία τους.

γίνεται από τα ποινικά δικαστήρια. Όσον αφορά τα αποκαταστατικά μέτρα, η Οδηγία δεν δίνει κάποια καθοδήγηση σχετικά με τα ειδικά ζητήματα και αφήνει τα κράτη – μέλη να αποφασίσουν ποια θα είναι η ενδεδειγμένη λύση για την παράβαση του αρ. 4 παρ. 1 της Οδηγίας¹⁸⁶. Πάντως το ΕΔΔΑ σταθερά έχει κρίνει ότι η πλέον ενδεδειγμένη μορφή έννομης προστασίας θα πρέπει στο μέτρο του δυνατού να έχει ως αποτέλεσμα την επαναφορά του υπόπτου ή του κατηγορουμένου στη θέση που θα είχε εάν δεν είχαν παραβιαστεί τα δικαιώματά του, προκειμένου να διαφυλαχθεί το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και τα λοιπά υπερασπιστικά δικαιώματα του κατηγορουμένου (σκέψη 44 του Προοιμίου της Οδηγίας).

Ωστόσο, η θέσπιση των ανωτέρω αποκαταστατικών μέτρων είναι λογικό να ποικίλει ανάλογα με τη φύση της παραβίασης που σημειώνεται κάθε φορά. Για παράδειγμα, στην περίπτωση των δημόσιων δηλώσεων που ενισχύουν ή προεξοφλούν την ενοχή του κατηγορουμένου, ενδεδειγμένο ένδικο βοήθημα μπορεί να είναι να διαταχθεί η επανάληψη της δίκης σε συνδυασμό με άλλα μέτρα, όπως η δημόσια ανάκληση μιας τέτοιας δήλωσης και η εξαίρεση του δηλούντος (όταν αυτός είναι δικαστής ή εισαγγελέας) από την εκδίκαση της υπόθεσης. Το στάδιο κατά το οποίο η παραβίαση εντοπιστεί και καταγγεληθεί θα πρέπει επίσης να καθορίσει το είδος της κατάλληλης θεραπείας για την παραβίαση της κάθε πτυχής του τεκμηρίου της αθωότητας. Όσο πιο νωρίς μια παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας εντοπιστεί, τόσο πιο πιθανό είναι να αντιμετωπιστεί – θεραπευθεί κατά τη διάρκεια της προδικαστικής έρευνας¹⁸⁷.

5.4.1. Το προηγούμενο σχέδιο νόμου – Μείωση της ποινής.

Ο Ν. 4596/2019 που ενσωματώνει στην ελληνική έννομη τάξη την Οδηγία προβλέπει το δικαίωμα του θιγόμενου να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης κατά του Δημοσίου, όταν το τεκμήριο αθωότητάς του προσβάλλεται από δημόσιες δηλώσεις

¹⁸⁶ Μία εκτίμηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δείχνει ότι ενώ μόνο πέντε κράτη – μέλη διαθέτουν ειδικούς κανόνες που προβλέπουν δικαίωμα προσφυγής, τα περισσότερα κράτη – μέλη δεν παρέχουν συγκεκριμένα ένδικα βοηθήματα στις εθνικές τους νομοθεσίες για την παραβίαση της απαγόρευσης δημοσίων εκφράσεων περί ενοχής. Παρ' όλα αυτά, παρά το γεγονός ότι δεν έχουν συγκεκριμένα μέσα ένδικης προστασίας, κάποια μορφή έννομης προστασίας μέσω του δικαιώματος έφεσης ή για χρηματική αποζημίωση είναι διαθέσιμη σε όλα τα κράτη – μέλη. Βλ. Fair Trials, EU Directive on the presumption of innocence: Implementation Toolkit, σελ. 17, παρ. 30.

¹⁸⁷ Fair Trials, EU Directive on the presumption of innocence: Implementation Toolkit, σελ. 17, παρ. 31.

κρατικών λειτουργιών. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε προηγούμενη εκδοχή του σχεδίου νόμου που αποσύρθηκε προβλεπόταν ως διορθωτικό μέτρο η μείωσης της ποινής. Συγκεκριμένα εάν στον θιγόμενο επιβαλλόταν στερητική της ελευθερίας ποινή, το δικαστήριο μπορούσε – υπό συνθήκες – να αφαιρέσει μέρος της ποινής, προκειμένου να αποκατασταθεί η βλάβη, την οποία είχε υποστεί ο κατηγορούμενος εξαιτίας της προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις δημοσίων αρχών, οι οποίες παρότρυναν το κοινό να πιστέψει στην ενοχή του κατηγορουμένου ή προδίκιζαν τη δικαστική κρίση της υπόθεσης. Ειδικότερα, στο ως άνω σχέδιο νόμου η διάταξη περί του τεκμηρίου αθωότητας εντασσόταν στο αρ. 27Α ΚΠΔ¹⁸⁸ και αναφορικά με τις δημόσιες αναφορές στην ενοχή ενός προσώπου το σχέδιο αυτό προέβλεπε τα ακόλουθα:

1. Στο άρθρο 87 του Ποινικού Κώδικα προστίθεται νέα παράγραφος 5 ως εξής:

«5. Όταν επιβάλλεται στερητική της ελευθερίας ποινή και αφού οριστεί η διάρκειά της, το δικαστήριο μπορεί, αυτεπαγγέλτως ή ύστερα από αίτηση του κατηγορουμένου, να αφαιρέσει εύλογο κατά την κρίση του μέρος της ποινής που επιβλήθηκε, προς αποκατάσταση της βλάβης την οποία υπέστη ο κατηγορούμενος εξαιτίας της προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις δημοσίων αρχών σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας πριν την έκδοση της απόφασης σε πρώτο ή δεύτερο βαθμό, οι οποίες αναφέρονται κατά τρόπο άμεσο στην εκκρεμή ποινική διαδικασία και είτε παροτρύνουν το κοινό να πιστέψει στην ενοχή του κατηγορουμένου είτε προβαίνουν σε εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών, με την οποία προδικάζουν τη δικαστική κρίση της υπόθεσης».

2. Τα δύο πρώτα εδάφια της παρ. 4 του άρθρου 371 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας αντικαθίστανται ως εξής:

«Το δικαστήριο αφαιρεί από την ποινή που επιβλήθηκε το χρόνο της προσωρινής κράτησης του καταδικασμένου και τον χρόνο για την αποκατάσταση της βλάβης που υπέστη εξαιτίας της προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις δημοσίων αρχών, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του Ποινικού Κώδικα. Αν το δικαστήριο παρέλειψε να αφαιρέσει τον χρόνο αυτό στην

¹⁸⁸ Η ένταξη της διάταξης στο τμήμα της Ποινικής Δίωξης και στο κεφάλαιο των Γενικών Διατάξεων προσφερόταν για τους εξής λόγους: πρώτον, διότι στο άρθρο 27 ΚΠΔ καθιερώνεται η αρχή της δημόσιας δίωξης των εγκλημάτων «στο όνομα της Πολιτείας», στην οποία λειτουργεί ως αντίβαρο το τεκμήριο της αθωότητας και δεύτερον, διότι έτσι προτασσόταν συστηματικά και του άρθρου 31 ΚΠΔ, που εντάσσεται στο ίδιο κεφάλαιο και προβλέπει ένα σημαντικό πλεόν, παρ' ημίν, στάδιο της ποινικής διαδικασίας, την προκαταρκτική εξέταση.

καταδικαστική απόφαση, μπορεί να το πράξει και με μεταγενέστερη απόφασή του, με αίτηση του καταδίκου ή του εισαγγελέα.».

3. Στο άρθρο 371 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας προστίθεται παράγραφος 5 ως εξής:

«5. Για την αποκατάσταση της βλάβης εξαιτίας της προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις δημόσιων αρχών, σύμφωνα με την παρ. 5 του άρθρου 87 του Ποινικού Κώδικας, εφαρμόζονται οι διατάξεις των παρ. 1 και 2 του άρθρου 7 του ν. 4239/2014 (Α' 43). Αν το δικαστήριο που εξέδωσε την καταδικαστική απόφαση έχει αφαιρέσει χρόνο από ποινή που επιβλήθηκε, η αφαίρεση χρόνου μπορεί να συνιστά, εν όλω ή εν μέρει, δίκαιη ικανοποίηση για την προσβολή του τεκμηρίου της αθωότητας και λαμβάνεται υπόψη κατά την κρίση περί καταβολής χρηματικού ποσού».

Με τη δυνατότητα αφαίρεσης μέρους της ποινής για την αποκατάσταση της βλάβης εξαιτίας της προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις δημοσίων αρχών πριν την έκδοση της απόφασης, υλοποιείται βασικά η ως άνω απαίτηση του ΕΔΔΑ να διαπιστώνεται η παραβίαση του τεκμηρίου από τα ποινικά δικαστήρια. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του σχεδίου νόμου, αυτό το αποκαταστατικό μέτρο μοιάζει με το λεγόμενο «μοντέλο της εκτέλεσης» (Vollstreckungsmodell) που ισχύει στη Γερμανία. Το μοντέλο αυτό κατά τη γερμανική έννομη τάξη εφαρμόζεται μετά την απόφαση της ποινικής Ολομέλειας του BGH (BGH: Beschluss vom 17.01.2008 - GSSt 1/07) για υπερβάσεις εύλογης διάρκειας της δίκης, και σύμφωνα με αυτό «στη θέση της έως τώρα παρεχόμενης μείωσης της ποινής στο διατακτικό της απόφασης θα πρέπει να περιλαμβάνεται διάταξη, σύμφωνα με την οποία, για την αποκατάσταση της βλάβης εξαιτίας της υπερβολικής διάρκειας της διαδικασίας, θεωρείται ότι εκτίθηκε αριθμητικά προσδιορισμένο μέρος της επιβληθείσας ποινής». Έτσι η αφαίρεση χρόνου έκτισης από την ποινή προβλέπεται ως μέτρο αποκατάστασης της δικαιότητας της διαδικασίας¹⁸⁹. Ωστόσο, στην αιτιολογική έκθεση διαβάζουμε επίσης ότι η αφαίρεση χρόνου κράτησης κατά το μοντέλο της εκτέλεσης δεν μπορεί να εφαρμοστεί όταν επιβάλλεται ποινή ισόβιας κάθειρξης και

¹⁸⁹ Δεδομένης της υποχρέωσης της χώρας μας να συμμορφωθεί προς τα κριθέντα από το ΕΔΔΑ με την πιλοτική απόφαση Μιχελιουδάκη κατά Ελλάδας της 03.04.2012, παρ. 75-78, η οποία αφορούσε ειδικά την υπέρβαση του ευλόγου χρόνου εκδίκασης των ποινικών υποθέσεων, Στην εσωτερική έννομη τάξη για την αντίστοιχη παράβαση της δικαιότητας της διαδικασίας λόγω υπέρβασης του ευλόγου χρόνου διάρκειας της ποινικής διαδικασίας από το άρθρο 7 ν. 4239/2014, προβλέπεται εκτός από χρηματική ικανοποίηση, και η λήψη υπόψη της υπέρβασης αυτής κατά την επιμέτρηση της ποινής.

στην περίπτωση αυτή κρίνεται ότι αρκεί για την αποκατάσταση της διαδικαστικής ισορροπίας η δυνατότητα αίτησης εύλογης χρηματικής ικανοποίησης¹⁹⁰.

Με τη ρύθμιση που προβλεπόταν στο σχέδιο νόμου επιλέχθηκε ένας συνδυασμός δύο μέσων αποκατάστασης: 1) αίτηση αφαίρεσης χρόνου έκτισης στην επί της ποινής συζήτηση και 2) αίτηση εύλογης χρηματικής ικανοποίησης, κατ' αναλογία όσων ισχύουν για την υπέρβαση του εύλογου χρόνου διάρκειας της ποινικής δίκης. Συγκεκριμένα, προτάθηκε η εισαγωγή αφενός στην ελληνική νομοθεσία του ως άνω «μοντέλου της εκτέλεσης», με εισαγωγή νέας παραγράφου στο αρ. 87 ΠΚ και με αντίστοιχη τροποποίηση του αρ. 371 παρ. 4 ΚΠΔ, σε συνδυασμό αφετέρου με την επέκταση της διαδικασίας αίτησης εύλογης χρηματικής ικανοποίησης του ν. 4239/2014 και στις περιπτώσεις της παράβασης του τεκμηρίου αθωότητας από δημόσιες δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων κατ' ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων του ως άνω νόμου.

Ήδη από το 1997 η μείωση της ποινής μπορούσε να νοηθεί ως τρόπος θεραπείας της προσβολής που υφίσταντο το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου από ένα αρνητικό γι' αυτόν δημοσίευμα¹⁹¹. Μερικοί δηλαδή δέχονταν ότι η ενδεικτική αναφορά των ελαφρυντικών περιστάσεων στο αρ. 84 παρ. 2 ΠΚ (που προκύπτει από τη λέξη «ιδίως») επιτρέπει να αναγνωρίζονται κι άλλοι λόγοι μείωσης της ποινής ανάλογα πάντα με τα δεδομένα που ισχύουν κάθε φορά στην κοινωνική πραγματικότητα. Έτσι, μπορεί ακόμη και σήμερα να υποστηριχθεί ότι καμία προσθήκη στα άρθρα 87 ΠΚ και 371 ΚΠΔ δεν είναι αναγκαία και ότι ο πρόωρος δημόσιος στιγματισμός του κατηγορουμένου μπορεί να θεραπευθεί αν το δικαστήριο τον συνεκτιμήσει ως μειωτικού του πλαισίου ποινής λόγου.

Η τελευταία αυτή άποψη δεν φαίνεται να είναι ορθή. Μπορεί η απαρίθμηση των ελαφρυντικών περιστάσεων να είναι ενδεικτική, αλλά όταν ο δικαστής καλείται να εφαρμόσει το αρ. 84 ΠΚ πρέπει να το κάνει με φειδώ. Ειδικά όταν όλες οι ελαφρυντικές περιστάσεις που αποτυπώνονται στο αρ. 84 παρ. 2 ΠΚ έχουν να κάνουν

¹⁹⁰ Η αίτηση για χρηματική ικανοποίηση αρκεί καθώς η ένταση τόσο του αδίκου όσο και της ενοχής του δράστη, αλλά και η μη αναγνώριση ελαφρυντικών περιστάσεων ή λόγων μείωσης της ποινής από το δικαστήριο, η οποία οδήγησε στην επιβολή της ποινής της ισόβιας κάθειρξης, δεν καταλείπει περιθώρια εφαρμογής στο μοντέλο της εκτέλεσης.

¹⁹¹ Ο Αναγνωστόπουλος (οπ. π., σελ. 337 επ.) υποστηρίζει ότι τα δημοσιεύματα που ενισχύουν την ενοχή του κατηγορουμένου συνιστούν μία πρόωρη και πρόσθετη τιμωρία του και είναι δυνατόν να θεμελιώσουν ελαφρυντική περίσταση κατά το αρ. 84 ΠΚ, πέραν εκείνων που απαριθμούνται ενδεικτικώς στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου.

με τη γενικότερη αξιολόγηση της προσωπικότητας του δράστη, οποιαδήποτε διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του άρθρου δεν πρέπει να γίνεται χωρίς κάποια βάση. Για να χωρέσει κάποια ελαφρυντική περίπτωση σε αυτές που ήδη αποτυπώνονται στο ως άνω άρθρο καλό θα ήταν να το προβλέπει – έστω εμμέσως – ο νομοθέτης είτε άλλα όργανα, όπως αυτά της ΕΕ ή το ΕΔΔΑ. Διαφορετικά, η ποινή χάνει το νόημά της και δεν δύναται να εκπληρώσει τον γενικοπροληπτικό και ειδικοπροληπτικό της σκοπό. Άλλωστε, σύμφωνα με την προϊσχύουσα διάταξη του αρ. 85 ΠΚ, εάν το δικαστήριο εφαρμόζε ένα τέτοιο μέτρο και εάν συνέτρεχε ήδη στο πρόσωπο του καταδικασθέντος ένας λόγος μείωσης της ποινής του αρ. 83 ΠΚ (π.χ. καταδικάστηκε για απόπειρα τέλεσης του εγκλήματος), κανένα όφελος δεν θα είχε ο καταδικασθείς από περαιτέρω μείωση του κατώτατου ορίου της μειωμένης κατά το αρ. 83 ΠΚ ποινής. Κατά τον προϊσχύοντα ποινικό κώδικα, μείωση της ποινής κατά το αρ. 83 ΠΚ γινόταν μόνο μία φορά, ακόμη κι αν συνέρρεαν περισσότεροι λόγοι μείωσής της (αρ. 85 του προϊσχύοντος ΠΚ). Ωστόσο, μετά την πρόσφατη μεταρρύθμιση του ΠΚ με το Ν. 4619/2019 στο αρ. 85 ΠΚ¹⁹² προβλέπεται ότι όταν στο πρόσωπο του υπαιτίου συντρέχουν περισσότεροι λόγοι μείωσης της ποινής ή όταν συντρέχουν ένας ή περισσότεροι τέτοιοι λόγοι μαζί με ελαφρυντικές περιστάσεις του άρθρου 84 ή περισσότερες ελαφρυντικές περιστάσεις, το δικαστήριο ελαττώνει περαιτέρω το κατώτατο όριο της μειωμένης κατά το άρθρο 83 ποινής. Κατά την αιτιολογική έκθεση του νόμου, η ρύθμιση αυτή αποδίδει με ακρίβεια τη σημασία που έχει αυτοτελώς κάθε λόγος μείωσης της ποινής και κάθε ελαφρυντική περίπτωση που αναγνωρίζει το δικαστήριο, ώστε να είναι ασυνεπής η μείωση της ποινής μία φορά, όπως όριζε η προϊσχύουσα διάταξη του αρ. 85 ΠΚ.

Ως προς το προηγούμενο σχέδιο νόμου, ορθά αυτό όριζε την προσθήκη ρητής πρόβλεψης για μείωση της ποινής ως αντιστάθμισμα της ηθικής βλάβης που υπέστη ο κατηγορούμενος από την προσβολή του τεκμηρίου αθωότητάς του. Όμως η

¹⁹² Άρθρο 85:

Συρροή λόγων μείωσης της ποινής.

1. Όταν στο πρόσωπο του υπαιτίου συντρέχουν περισσότεροι λόγοι μείωσης της ποινής ή όταν συντρέχουν ένας ή περισσότεροι τέτοιοι λόγοι μαζί με ελαφρυντικές περιστάσεις του άρθρου 84 ή περισσότερες ελαφρυντικές περιστάσεις, το δικαστήριο ελαττώνει περαιτέρω το κατώτατο όριο της μειωμένης κατά το άρθρο 83 ποινής ως εξής: α) τα πέντε έτη μειώνονται σε τρία, β) τα δύο έτη σε ένα, γ) το ένα έτος, σε έξι μήνες και δ) η μειωμένη ποινή της φυλάκισης, σε παροχή κοινωφελούς εργασίας ή χρηματική ποινή.

2. Οι ποινές της προηγούμενης παραγράφου επιβάλλονται και όταν πέραν της συνδρομής ενός λόγου μείωσης της ποινής ή ελαφρυντικής περίπτωσης, ο κατηγορούμενος έχει ομολογήσει την ενοχή του κατά την προδικασία, συμβάλλοντας έτσι στην έγκαιρη απονομή της δικαιοσύνης.

διατύπωση της διάταξης που το προέβλεπε αυτό κρίνεται κατ' εμέ άστοχη, διότι άφηνε τη μείωση της ποινής στη διακριτική ευχέρεια των δικαστών («το δικαστήριο μπορεί...να αφαιρέσει»). Και ενώ στην αιτιολογική έκθεση του σχεδίου νόμου αναφέρεται ότι η ως άνω μείωσης της ποινής έχει ως πρότυπο το «μοντέλο της εκτέλεσης» της γερμανικής έννομης τάξης, κάτι τέτοιο βλέπουμε ότι δεν ισχύει, αφού το μοντέλο αυτό υποχρεώνει το δικαστήριο να καθορίσει ποιο μέρος της ποινής θεωρείται ότι εκτελείται, για να αφαιρεθεί από τη συνολική ποινή. Θεωρώ ότι έτσι όπως προτεινόταν η παρ. 5 του αρ. 87 ΠΚ στο σχέδιο νόμου που αποσύρθηκε δεν παρείχε την πραγματική και αποτελεσματική ικανοποίηση του θιγομένου που απαιτεί η Οδηγία. Στην πράξη είναι συχνό φαινόμενο να εκδίδονται αποφάσεις που δε δέχονται λόγους μείωσης της ποινής (αρ. 83 ΠΚ) ή ελαφρυντικές περιστάσεις (αρ. 84 ΠΚ) και μάλιστα οι αποφάσεις αυτές τις περισσότερες φορές είναι ελλιπώς αιτιολογημένες. Το ίδιο λογικά θα συνέβαινε και με τη ρύθμιση σύμφωνα με την οποία η μείωση της ποινής εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου. Μια τέτοια ρύθμιση καθόλου δε συμβαδίζει με την σκέψη 44 του Προοιμίου της Οδηγίας που απαιτεί το αποτέλεσμα του επανορθωτικού μέτρου να είναι η επαναφορά του κατηγορουμένου στη θέση που θα είχε εάν δεν είχε παραβιαστεί το τεκμήριο αθωότητάς του.

5.4.2. Το ψηφισθέν αρ. 7 Ν. 4596/2019 – Το δικαίωμα αγωγής αποζημίωσης κατά του Δημόσιου.

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή του κεφαλαίου, ενσωματώνοντας τις διατάξεις των άρθρων 4 και 10 της Οδηγίας 2016/343, ο ψηφισθείς Ν. 4596/2019 εισάγει, εκτός των άλλων, το δικαίωμα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης από το Δημόσιο για την αποκατάσταση της βλάβης την οποία υπέστη εξαιτίας της προσβολής του τεκμηρίου αθωότητάς του, η οποία προέκυψε από δηλώσεις δημόσιων αξιωματούχων¹⁹³. Η αγωγή αυτή ασκείται ενώπιον των

¹⁹³ Την αγωγή αποζημίωσης ως επανορθωτικό μέτρο είχε επιλέξει η Εσθονία σε ειδικό νόμο για την αποκατάσταση ζημίας που προκλήθηκε από την ποινική διαδικασία πριν την έκδοση της Οδηγίας, άρα δεν χρειάστηκε να θεσπίσει κάποιο ειδικότερο μέτρο. Ακόμη και το Λουξεμβούργο διέθετε πριν την Οδηγία επαρκή προστασία ακόμη και όταν το τεκμήριο παραβιάζεται από ιδιώτες (Μ.Μ.Ε.), αφού σε διάταξη που αφορούσε την ελευθερία έκφρασης στο νόμο για τα Μ.Μ.Ε. προέβλεπε τόσο την αποζημίωση σε περίπτωση προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας, όσο και άλλα μέτρα, όπως την κυκλοφορία ενός δελτίου Τύπου που διορθώνει το ενοχοποιητικό για τον κατηγορούμενο δημοσίευμα και τερματίζει την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας. Ωστόσο, στον ίδιο νόμο προβλέπεται ότι η

διοικητικών δικαστηρίων βάσει των άρθρων 105 και 106 ΕισΝΑΚ, άρα χρήσιμο είναι να γίνει πρώτα μία σύντομη αναφορά γενικά στη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης στην περίπτωση αστικής ευθύνης του Δημοσίου, των Ο.Τ.Α. και των άλλων Ν.Π.Δ.Δ.

Οι ανωτέρω διατάξεις ρυθμίζουν την εξωσυμβατική ευθύνη του Δημοσίου, η οποία έχει ως βάση της την αρχή της νομιμότητας και του κράτους δικαίου. Ακόμη, με έναν τέτοιο επανορθωτικό μηχανισμό κατοχυρώνεται η επιταγή της πλήρους και αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας που συναντάμε στο Σύνταγμα και στην ΕΣΔΑ, αφού πολλές φορές οι διατάξεις των άρθρων 105 και 106 ΕισΝΑΚ αποτελούν τα μοναδικά μέσα δραστηκής δικαστικής προστασίας¹⁹⁴. Ο σκοπός της αξίωσης για ικανοποίηση της ηθικής βλάβης συμπίπτει με τον αποκαταστατικό σκοπό της αποζημίωσης, όπως αυτός εκφράζεται στη διάταξη του αρ. 297 ΑΚ¹⁹⁵ και το χρηματικό ποσό καταβάλλεται ως αντιστάθμισμα του φυσικού, ψυχικού ή ηθικού άλγους που προκάλεσε στον θιγόμενο (π.χ. κατηγορούμενο) η συμπεριφορά του οργάνου του Δημοσίου («αρχή της ικανοποίησης του αισθήματος δικαίου»)¹⁹⁶. Άρα, ως προς το σκοπό, ο οποίος είναι η επαναφορά των πραγμάτων στην προηγούμενη κοινωνική και ηθική τους προστασία, παρατηρείται αντιστοιχία του αρ. 7 Ν. 4596/2019 με τη σκέψη 44 του Προοιμίου της Οδηγίας. Επίσης υποστηρίζεται από κάποιους πως οι εν λόγω διατάξεις του ΕισΝΑΚ, επιδικάζοντας ένα χρηματικό ποσό στο θύμα, μπορούν να απαλύνουν τη δυσάρεστη κατάσταση που προκάλεσε η προσβλητική ενέργεια, ικανοποιώντας έτσι το αίσθημα του δικαίου.

Σημειωτέον ότι οι προϋποθέσεις για να στοιχειοθετηθεί μια τέτοια ευθύνη είναι οι εξής: α) η εκδήλωση παράνομης ζημιογόνου ενέργειας ή παράλειψης (π.χ. παράνομη προσβολή της προσωπικότητας), β) η πράξη αυτή να προέρχεται από δημόσιο νομικό πρόσωπο και να καταλογίζεται σε αυτό¹⁹⁷ και γ) η ύπαρξη αιτιώδους

ευθύνη αυτού που προβαίνει σε ενοχοποιητικές δημοσιεύσεις υπό προϋποθέσεις εξαλείφεται. Βλ. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=CELEX:32016L0343>

¹⁹⁴ Καράκωστας Ι., Χρηματική Ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης στην περίπτωση αστικής ευθύνης του Δημοσίου, 2008, σελ. 379.

¹⁹⁵ «...αποκατάσταση της προηγούμενης κατάστασης, εφόσον η αποζημίωση με τον τρόπο αυτό δεν προσκρούει στο συμφέρον του δανειστή».

¹⁹⁶ Καράκωστας Ι., *οπ. π.*, σελ. 380.

¹⁹⁷ Ωστόσο, σύμφωνα με την υπ' αριθ. 256/1996 ΑΠ απόφαση (Διοικητική Δίκη 1996, σελ. 962), το Δημόσιο δεν ευθύνεται για πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών λειτουργών κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, οι οποίοι ευθύνονται ατομικά. Όμως αν οι πράξεις ή παραλείψεις συνιστούν παραβάσεις του δικαίου της ΕΕ, τότε υπάρχει ευθύνη του δημοσίου (απόφαση του ΔΕΚ στις

συνδέσμου μεταξύ πράξης και ζημίας. Όταν το Δημόσιο ευθύνεται σε χρηματική ικανοποίηση λόγω της ηθικής βλάβης που προκάλεσε, εφαρμόζονται κατ' αναλογία τα αρ. 59 και 932 ΑΚ. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, σήμερα η νομολογία δέχεται ότι η ύπαρξη πταίσματος δεν αποτελεί προϋπόθεση και ότι η λέξη «υπαίτιος» που συναντάμε στο αρ. 59 ΑΚ σημαίνει απλώς τον υπεύθυνο, ανεξαρτήτων υπαιτιότητάς του. Εφόσον λοιπόν η υπαιτιότητα του πράττοντος δεν αποτελεί προϋπόθεση, η αστική ευθύνη του Δημοσίου είναι αντικειμενική. Ωστόσο, όταν ο θιγόμενος στρέφεται κατά του υπαιτίου οργάνου του Δημοσίου, η ευθύνη του οποίου δεν αποκλείεται βάσει της διάταξης του αρ. 105 ΕισΝΑΚ, καθιερώνεται εις ολόκληρον ενοχή του Δημοσίου και του οργάνου έναντι του θύματος, αλλά η προσωπική ευθύνη του οργάνου που προξένησε τη ζημία προϋποθέτει υπαιτιότητα.

Όταν εκδικάζεται αγωγή για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, το δικαστήριο αφού πρώτα εκτιμήσει τόσο τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης όσο και την περιουσιακή και κοινωνική κατάσταση των διαδίκων, καθορίζει το ποσό της χρηματικής ικανοποίησης με βάση τους κανόνες της κοινής πείρας και της λογικής. Ο Καράκωστας¹⁹⁸ επισημαίνει ότι, σύμφωνα με τη νομολογία του Αρείου Πάγου, για τον προσδιορισμό του ποσού της εύλογης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης, το δικαστήριο της ουσίας πρέπει πάντα να λαμβάνει υπόψιν την αρχή της αναλογικότητας που εισάγεται με το αρ. 25 παρ. 1 Σ. Έτσι, δεν πρέπει να καταλήγει σε εξουθένωση του ενός μέρους, περιορίζοντας υπέρμετρα το δικαίωμα συμμετοχής του στην οικονομική ζωή της χώρας, ούτε όμως να υποβαθμίζει την απαξία της παράνομης πράξης, επιδικάζοντας χαμηλό ποσό και καθιστώντας έτσι χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας. Αξιοσημείωτο είναι πάντως ότι ο προσδιορισμός του ποσού της χρηματικής ικανοποίησης αφήνεται στην ελεύθερη εκτίμηση του δικαστηρίου και η σχετική απόφαση δεν υπόκειται στον έλεγχο του Αρείου Πάγου. Η δικαστική κρίση όπως είδαμε σχηματίζεται από την εκτίμηση των πραγματικών γεγονότων και το πόρισμα αυτής δεν υπάγεται σε νομική έννοια, άρα δεν μπορεί να θεμελιωθεί αναιρετικός λόγος για εσφαλμένη εφαρμογή του νόμου, είτε για έλλειψη νόμιμης βάσης¹⁹⁹.

συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-46/93 και C-48/93). Βλ. Σπηλιωτόπουλο Ε., Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Τόμος 1, 2011, σελ. 239-240.

¹⁹⁸ Οπ. π., σελ. 382 επ.

¹⁹⁹ Καράκωστας Ι., οπ. π., σελ. 382. Ενδεικτικά, η υπ' αριθ. 1042/2007 απόφαση του ΣτΕ και η υπ' αριθ. 634/2007 απόφαση του ΑΠ, έκριναν ότι η κρίση του δικαστηρίου της ουσίας δεν υπόκειται σε

Εκτός του ότι με τον μηχανισμό της αγωγής αποζημίωσης κατά του Δημοσίου δεν υπάρχει η δυνατότητα του θιγόμενου να ασκήσει αναίρεση για το ύψος της χρηματικής ικανοποίησης που του επιδικάζεται, το ένδικο αυτό βοήθημα κρίνεται αναποτελεσματικό να αποκαταστήσει την ηθική βλάβη που προκάλεσε στον κατηγορούμενο η προσβολή του τεκμηρίου αθωότητάς του και για άλλους λόγους. Πρώτον, εάν δεχτούμε ότι το τεκμήριο της αθωότητας τριτενεργεί και δεσμεύει ακόμη και πρόσωπα που δεν υπάγονται στο κράτος, πώς θα αντιμετωπιστεί η κάμψη του τεκμηρίου από δηλώσεις ενός τέτοιου προσώπου (π.χ. παρουσιαστή τηλεοπτικής εκπομπής ιδιωτικού καναλιού); Η επίκληση των άρθρων 59 και 932 ΑΚ για την προσβολή της προσωπικότητας δεν παρέχει ικανοποιητική προστασία στο θιγόμενο, διότι πάνω στο ζήτημα σχετικά με το αν το τεκμήριο αθωότητας απορρέει από την προσωπικότητα του ανθρώπου έχουν διατυπωθεί αντικρουόμενες απόψεις. Η παραπομπή στις διατάξεις των άρθρων 105 και 106 ΕισΝΑΚ δεν αφήνει κανένα περιθώριο για να δεχθούμε ότι το τεκμήριο δεσμεύει και τους ιδιώτες, αφού στα εν λόγω άρθρα θεμελιώνεται η ευθύνη του Δημοσίου. Ίσως αν το προβλεπόμενο στο αρ. 7 Ν. 4596/2019 ένδικο βοήθημα ήταν άλλο από την αγωγή αποζημίωσης των αρ. 105 και 106 ΕισΝΑΚ, θα χωρούσε αναλογική εφαρμογή της απαγόρευσης των δημόσιων δηλώσεων και των ιδιωτών.

Επιπρόσθετα, την αναποτελεσματικότητα της εννόμου προστασίας του κατηγορουμένου ενισχύει και η ελλιπής οργάνωση του δικαιικού μας συστήματος. Οι

αναιρετικό έλεγχο από άποψη παραβίασεως ή μη της αρχής της αναλογικότητας, που εισάγεται ως νομικός κανόνας με τη διάταξη του άρθρου 25 παρ. 1 του Συντάγματος. Και τούτο διότι ο δικαστικός έλεγχος της τηρήσεως της αρχής της αναλογικότητας περιορίζεται στον έλεγχο της συνταγματικότητας διατάξεως νόμου. Δηλαδή ο έλεγχος από άποψη τηρήσεως της αρχής αυτής γίνεται μεταξύ αφενός μεν της συνταγματικής διατάξεως, που προστατεύει κάποιο δικαίωμα, αφετέρου δε της νομοθετικής διατάξεως, που το περιορίζει. Βλ. Αργυρό Α., Η αξίωση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης στη νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων, Εισήγηση στο Επιστημονικό Συνέδριο του ΝΣΚ και του ΕΚΔΔ – Δελφοί 29.02.2008.

Αντίθετα, η υπ' αριθ. 4913/2009 απόφαση του ΣτΕ στην οποία παραπέμπει ο Σπηλιωτόπουλος (οπ. π., σελ. 242) δέχεται ότι η ηθική βλάβη υπολογίζεται με την εκτίμηση πραγματικών γεγονότων βάσει και της αρχής της αναλογικότητας, η εφαρμογή της οποίας ελέγχεται αναίρετικά. Το ίδιο έκρινε και η υπ' αριθ. 132/2006 απόφαση του ΑΠ (ΝοΒ 2006, σελ. 825), σύμφωνα με την οποία ο προσδιορισμός του ποσού της εύλογης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης αφήνεται μεν στην ελεύθερη εκτίμηση του δικαστηρίου, που είναι αναίρετικά ανέλεγκτη, περαιτέρω όμως ο Άρειος Πάγος ερευνά την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, ως προς το ύψος της αποζημίωσης. Η τελευταία αυτή απόφαση παραπέμπει και στη νομολογία του ΕΔΔΑ, σύμφωνα με την οποία, για τη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης δεν αρκεί η απλή παράθεση των γενικών κριτηρίων του αρ. 932 ΑΚ, αλλά απαιτείται η ενδελεχής και ειδική αιτιολόγηση των αποφάσεων ως προς το ύψος της χρηματικής ικανοποίησης και ως προς την εφαρμογή των κριτηρίων της αναλογικότητας. Βλ. Βασιλακάκη Γ., Η αρχή της αναλογικότητας. Ο αναίρετικός έλεγχος της εφαρμογής της από τον Άρειο Πάγο επί χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης.

αγωγές ενώπιον των πολιτικών και των διοικητικών δικαστηρίων καθυστερούν να εκδικασθούν, με συνέπεια να μην παρέχεται τελικά μία τόσο αποτελεσματική προστασία στους διαδίκους. Αντίθετα, η μείωση της ποινής που προβλεπόταν στο προηγούμενο σχέδιο νόμου θα εφαρμοζόταν μεν μετά την καταδίκη του θιγόμενου, όμως θα παρείχε άμεση αποκατάσταση στην ψυχική υγεία του τελευταίου, καθώς η μείωση θα γινόταν αμέσως μετά την επιμέτρηση της ποινής και δεν θα χρειαζόταν ο θιγόμενος να προσφύγει σε άλλες διαδικασίες. Εξάλλου όταν κάποιος οδηγείται ως κατηγορούμενος στο ακροατήριο του δικαστηρίου, αποτελεσματικότερο επανορθωτικό μέτρο γι' αυτόν είναι η αφαίρεση χρόνου από την επιβαλλόμενη σε αυτόν ποινή, παρά η χρηματική ικανοποίηση που θα λάβει από το Δημόσιο ασκώντας την αγωγή των αρ. 105 και 106 ΕισΝΑΚ.

6. Η προστασία του τεκμηρίου αθωότητας από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (Ε.Σ.Ρ).

Ανεξαρτήτως της τριτενέργειας του τεκμηρίου αθωότητας, στην ελληνική έννομη τάξη ισχύουν διατάξεις που κατοχυρώνουν ευθέως το τεκμήριο και δεσμεύουν άμεσα τους λειτουργούς της ραδιοτηλεόρασης. Από πολύ παλιά, ήδη με το Ν. 1730/1987, ο Έλληνας νομοθέτης προέβλεπε για τις εκπομπές της Ελληνικής Ραδιοφωνίας και Τηλεόρασης, που αναφέρονται σε γεγονότα που σχετίζονται με αξιόποινες πράξεις, ότι πρέπει να σέβονται την αρχή ότι ο κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος μέχρι την καταδίκη του και ότι απαγορεύεται να περιέχουν κρίσεις για πρόσωπα που φέρονται ως ενεχόμενα ή ύποπτα²⁰⁰ για τις πράξεις αυτές (αρ. 3 παρ. 3 Ν. 1730/1987). Στο αρ. 16 του ίδιου νόμου προβλέπονται ποινικές κυρώσεις, όμως ειδικά για την προστασία του τεκμηρίου αθωότητας κανένα αδίκημα δε θεσπίζεται. Όπως ειπώθηκε στην αρχή της παρούσης, το Ε.Σ.Ρ., που είναι μια ανεξάρτητη αρχή, είναι το αρμόδιο όργανο για να ελέγχει εάν η ραδιοφωνία και η τηλεόραση (τόσο η δημόσια όσο και η ιδιωτική) σέβονται το τεκμήριο αθωότητας. Το αρ. 4 του Ν. 2328/1995 προβλέπει ότι, σε περίπτωση παραβίασης των κανόνων δημοσιογραφικής δεοντολογίας, στους ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς επιβάλλονται διοικητικές κυρώσεις. Άλλωστε κατά το αρ. 15 παρ. 2 Σ, η ραδιοφωνία και η τηλεόραση υπάγονται στον άμεσο έλεγχο του κράτους, άρα το Ε.Σ.Ρ. έχει την αποκλειστική αρμοδιότητα να επιβάλει διοικητικές κυρώσεις όταν διαπιστώνει κάμψη του τεκμηρίου. Διοικητικές κυρώσεις μπορεί να αποτελούν οι συστάσεις, το πρόστιμο, η προσωρινή αναστολή λειτουργίας του σταθμού ή η ανάκληση της άδειάς του²⁰¹.

Το 1991 το Ε.Σ.Ρ. συζήτησε και ψήφισε τον Κώδικα Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας στην Ραδιοτηλεόραση (γνωστός ως Κανονισμός 1/1991 του Ε.Σ.Ρ.). Σύμφωνα με το αρ. 10 του Κανονισμού αυτού, οι κατηγορούμενοι δεν αναφέρονται ως ένοχοι και η αρχή ότι ο κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος μέχρι την καταδίκη του γίνεται σεβαστή. Το Π.Δ. 77/2003 που κύρωσε τον Κώδικα δεοντολογίας

²⁰⁰ Παρατηρούμε λοιπόν ότι το περιεχόμενο αυτής της διάταξης είναι πιο ακριβές από αυτή του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, αφού στην πρώτη ορίζεται ρητά ότι υποκείμενο προστασίας του τεκμηρίου είναι και ο ύποπτος.

²⁰¹ Βλ. Κοτσαλή Λ., οπ. π., σελ. 520, ο οποίος παραπέμπει στις υπ' αριθ. 2543/1999 και 152/2004 αποφάσεις του ΣτΕ όπου κρίθηκε ότι οι ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές για γεγονότα που σχετίζονται με αξιόποινες πράξεις πρέπει να σέβονται την αρχή ότι ο κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος μέχρι την καταδίκη του.

ειδησεογραφικών και άλλων δημοσιογραφικών και πολιτικών εκπομπών και για το οποίο έγινε λόγος στο πρώτο κεφάλαιο, ήρθε να αντικαταστήσει τον ως άνω κώδικα του 1991. Έτσι, το Ε.Σ.Ρ. στις αποφάσεις που εκδίδει από την έναρξη ισχύος του νέου κώδικα μέχρι και σήμερα επικαλείται το αρ. 11 παρ. 1 του Π.Δ. 77/2003 αντί του αρ. 10 του προϋσχύοντος Κανονισμού 1/1991²⁰². Οι κανόνες του Π.Δ. 77/2003 ισχύουν για ειδησεογραφικές²⁰³, δημοσιογραφικές²⁰⁴ και πολιτικές²⁰⁵ εκπομπές στη δημόσια και ιδιωτική ραδιοφωνία και τηλεόραση. Η προστασία μάλιστα που παρέχει ο νέος κώδικας είναι η μέγιστη δυνατή, διότι στη διάταξη του αρ. 11 παρ. 1 διαβάζουμε ότι το τεκμήριο αθωότητας ισχύει έως την αμετάκλητη καταδίκη του κατηγορουμένου²⁰⁶.

Τη νομολογία του Ε.Σ.Ρ. έχουν εμπλουτίσει αρκετές αποφάσεις, οι οποίες διαπιστώνουν παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας κατά τη διάρκεια εκπομπών ή δελτίων ειδήσεων, που παρουσιάζουν την ενοχή του κατηγορουμένου ως δεδομένη. Όταν τελείται ένα έγκλημα, κυρίως αποτρόπαιο, τα φώτα της δημοσιότητας πέφτουν επάνω σε αυτό και η εξιχνίαση του δράστη αποτελεί το βασικότερο θέμα των ενημερωτικών δελτίων και εκπομπών. Όταν το Ε.Σ.Ρ. διαπιστώνει παραβίαση των ως άνω διατάξεων που δεσμεύουν τους λειτουργούς της ραδιοτηλεόρασης, επιβάλλει είτε τη διοικητική κύρωση της σύστασης είτε αυτή του προστίμου. Για παράδειγμα, όταν κάποτε καταγγέλθηκε περιστατικό βιασμού μαθήτριας, όλα τα κανάλια προεξόφλησαν – χωρίς καμία επιφύλαξη – την ενοχή του γυμνασιάρχη του σχολείου της, κατά του οποίου στρεφόταν η καταγγελία. Τότε το Ε.Σ.Ρ. προχώρησε στην επιβολή διοικητικών κυρώσεων (συστάσεων) σε όλα τα τηλεοπτικά κανάλια στους τίτλους ειδήσεων των οποίων προκρινόταν η ενοχή του φερόμενου ως δράστη²⁰⁷.

²⁰² Βλ. ενδεικτ. τις εξής αποφάσεις του Ε.Σ.Ρ.: 140/2007, 296/2008, 190/2009, 91/2013, 124/2015.

²⁰³ Στις ειδησεογραφικές εκπομπές εμπίπτουν τα δελτία ειδήσεων (αρ. 1 Π.Δ. 77/2003).

²⁰⁴ Στην έννοια της δημοσιογραφικής εκπομπής εμπίπτουν όλες οι εκπομπές λόγου που έχουν ενημερωτικό χαρακτήρα, ανεξάρτητα από τον χαρακτηρισμό που τους προσδίδεται από τον ραδιοφωνικό ή τον τηλεοπτικό φορέα (αρ. 1 Π.Δ. 77/2003).

²⁰⁵ Στις πολιτικές εκπομπές εμπίπτουν εκείνες που έχουν αντικείμενο πολιτικά θέματα (αρ. 1 Π.Δ. 77/2003).

²⁰⁶ Στην απόφαση 140/2007 του Ε.Σ.Ρ. επιβλήθηκε πρόστιμο σε κανάλι που προέβαλε δελτίο ειδήσεων με τον τίτλο «Απατεώνας με βούλα – Έκλεψε χρήματα από τραπεζικό λογαριασμό» και αναφερόταν σε κάποιον που είχε καταδικαστεί στον α' βαθμό και η κατηγορία του εκκρεμούσε ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου. Επιπλέον, με την υπ' αριθ. 190/2009 απόφαση του Ε.Σ.Ρ. κρίθηκε ότι αντίκειται στο τεκμήριο αθωότητας η εμφάνιση σε τηλεοπτική εκπομπή βουλευτή που καταδικάστηκε στον α' βαθμό ως ενόχου και επιβλήθηκε πρόστιμο.

²⁰⁷ Βλ. ενδεικτ. αποφάσεις Ε.Σ.Ρ.: 4/2002 για τον τίτλο «γυμνασιάρχης βιαστής» σε δελτίο ειδήσεων, 5/2002 για τον τίτλο «δάσκαλε τι δίδασκες» σε δελτίο ειδήσεων, 6/2002 για τον χαρακτηρισμό του καταγγελλόμενου ως «παιδεραστή» σε δελτίο ειδήσεων.

Επιπρόσθετα, το Ε.Σ.Ρ. κάποιες φορές προβαίνει και στην εξέταση του σκοπού για τον οποίο τα κανάλια προβάλλουν τίτλους που προεξοφλούν ή ενισχύουν την ενοχή του κατηγορουμένου. Έτσι, κρίνεται αντίθετος με την αρχή του τεκμηρίου αθωότητας οποιοσδήποτε άλλος σκοπός, πέραν της απλής ενημέρωσης του κοινού²⁰⁸. Πέρα από τους τίτλους που χρησιμοποιούν οι εκπομπές και τα δελτία ειδήσεων για να παρουσιάσουν στο κοινό τα γεγονότα, το Ε.Σ.Ρ. έχει δικαιοδοσία να κρίνει και τα σχόλια που γίνονται κατά τη διάρκεια συζητήσεων που προβάλλονται στην τηλεόραση ή στο ραδιόφωνο. Έτσι, έχει κριθεί ότι συνιστούν παραβίαση του τεκμηρίου η συζήτηση γενικά που λαμβάνει χώρα σε τηλεοπτική εκπομπή και δίνει την εικόνα της αμετάκλητης ενοχής του κατηγορουμένου²⁰⁹, και διάφορα σχόλια που προεξοφλούν την ενοχή του²¹⁰. Τέλος, είναι αξιοσημείωτο ότι το Ε.Σ.Ρ. σε αποφάσεις του υιοθετεί και επικαλείται τη νομολογία του ΣτΕ. Για παράδειγμα, στις αποφάσεις 246/2015, 249/2015, 292/2015, 258/2015, 269/2015 και 270/2015 του Ε.Σ.Ρ. αποτυπώνεται η υπ' αριθ. 3336/2007 απόφαση του ΣτΕ, σύμφωνα με την οποία «για την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας αρκεί οποιαδήποτε αξιολογική κρίση που έμμεσα χαρακτηρίζει ως ένοχο τον κατηγορούμενο»²¹¹.

²⁰⁸ Στην υπ' αριθ. 324/2006 του Ε.Σ.Ρ. κρίθηκε ότι η εκπομπή που παρουσίασε θέμα με τίτλο «μάννα έπνιξε το παιδί;» παραβίασε το τεκμήριο αθωότητας μολονότι ο τίτλος εμπεριείχε μία αμφισβήτηση και η ενοχή δεν ήταν δεδομένη, διότι ο ανωτέρω τίτλος προβλήθηκε καθαρά για λόγους τηλεθέασης. Σε άλλη απόφασή του το Ε.Σ.Ρ. δέχτηκε ότι ο τίτλος «βίαζε επί πέντε χρόνια την κόρη του» σε θέμα τηλεοπτικής εκπομπής παραβιάζει το τεκμήριο επειδή δεν ενημερώνει το κοινό αλλά προωθεί μόνο τη συζήτηση και την προβολή του περιστατικού (336/2006 απόφαση Ε.Σ.Ρ.). Και στις δύο περιπτώσεις επιβλήθηκε η διοικητική κύρωση του προστίμου.

²⁰⁹ Βλ. την υπ' αριθ. 296/2008 απόφαση του Ε.Σ.Ρ.

²¹⁰ Βλ. ενδεικτ. αποφάσεις Ε.Σ.Ρ.: 426/2007 για τα σχόλια σε τηλεοπτική εκπομπή που περιέχουν τις φράσεις «τα καθιστά ενόχους» και «σκότωσαν πράγματι και εξαφάνισαν τον Άλεξ» και 91/2013 για το σχόλιο σε ραδιοφωνική εκπομπή ότι «στήνουν καμπίνες και εικονικές εταιρείες για να κλέβουν το Ι.Κ.Α.», το οποίο μάλιστα έγινε πριν ακόμη ασκηθεί ποινική δίωξη κατά των θιγομένων.

²¹¹ Βλέπουμε λοιπόν ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ δεν ασκεί επιρροή μόνο στις ποινικές υποθέσεις (Allenet de Ribemont κατά Γαλλίας, 10.02.1995, παρ. 35).

7. Άλλες πιθανές συνέπειες παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας.

Στα προηγούμενα κεφάλαια αναλύθηκαν οι συνέπειες που φέρει η διαπίστωση της κάμψης του τεκμηρίου αθωότητας, αλλά μόνο αυτές που ισχύουν στην ελληνική έννομη τάξη ή περιέχονταν σε κάποιο σχέδιο νόμου που τελικά αποσύρθηκε. Στην παρούσα ενότητα θα περιγραφούν άλλες δύο συνέπειες που θα μπορούσαν να συνοδεύσουν την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας. Αυτές είναι: α) η οριστική αναστολή της δίκης και β) η τιμώρηση της πράξης (ενν. της δημόσιας δόγματος που προεξοφλεί την ενοχή του κατηγορουμένου – υπόπτου).

7.1. Οριστική αναστολή της δίκης.

Στο ελληνικό δίκαιο ποτέ δεν προβλέφθηκε κάποιο είδος απόλυτου δικονομικού κωλύματος όταν ο κατηγορούμενος (ή ακόμη και ο ύποπτος) διασύρεται από τα Μ.Μ.Ε. ενόσω εκκρεμεί η ποινική δίκη. Εάν οι λειτουργοί του κράτους και της ραδιοτηλεόρασης παραβιάσουν το τεκμήριο αθωότητας δηλώνοντας ότι ο κατηγορούμενος είναι ένοχος, πριν ακόμη αποφανθεί γι' αυτό το δικαστήριο, στερούν με αυτό τον τρόπο το δικαίωμα του τελευταίου για μία δίκαιη δίκη. Στις περιπτώσεις αυτές δεν επιτρέπεται η οριστική παύση της ποινικής διαδικασίας στη χώρα μας, κάτι που ακολουθείται ως λύση σε όλως εξαιρετικές περιπτώσεις από τα αγγλικά δικαστήρια, σύμφωνα με τον Αναγνωστόπουλο²¹².

Μάλιστα από το 1943 το αγγλικό δικαστήριο είχε ακυρώσει την καταδίκη ενός κατηγορουμένου, παρά τις συντριπτικές αποδείξεις που υπήρχαν εναντίον του τελευταίου, διότι ένας κατάλογος σαράντα προηγούμενων αποφάσεων, οι οποίες τον καταδίκαιζαν, είχε αναγνωστεί στη δημόσια συνεδρίαση και είχε δημοσιευτεί σε

²¹² Οπ. π., σελ. 337 επ., υποσημ. 37, όπου γίνεται αναφορά στην υπόθεση Taylor που απασχόλησε την αγγλική δικαιοσύνη το 1994.

Στην υπόθεση αυτή, δύο αδερφές (η Michelle Taylor και η Lisa Taylor) είχαν καταδικαστεί για ανθρωποκτονία, όμως η καταδίκη τους ακυρώθηκε, εξαιτίας μεν της έκτασης της αρνητικής γι' αυτές δημοσιότητας αλλά και επειδή η δημοσιότητα αυτή κατέστησε αδύνατη την επανάληψη της δίκης. Από την πρώτη στιγμή που οι κατηγορίες στράφηκαν κατά της Michelle, οι εφημερίδες προεξόφλησαν την ενοχή της. Η κάλυψη των Μ.Μ.Ε. ήταν εξαιρετικά επιζήμια και το Εφετείο ακύρωσε τις καταδίκες ως μη ικανοποιητικές. Το δικαστήριο έκρινε επίσης ότι η κάλυψη ήταν «αδιάκοπη, εκτεταμένη, συγκλονιστική, ανακριβής και παραπλανητική». Παρά τις προειδοποιήσεις του δικαστή προς τους ενόρκους, ήταν αδύνατο να νοηθεί ότι οι τελευταίοι δεν επηρεάστηκαν κατά την έκδοση της απόφασής τους από αυτό που είχαν διαβάσει. Το δικαστήριο κατέληξε στο ότι «η κάλυψη από τον Τύπο της δίκης δημιούργησε έναν πραγματικό κίνδυνο προκατάληψης των ενόρκων». Περισσότερα για την υπόθεση βλ. σε Naylor B., Fair Trial or Free Press: Legal Responses to Media Reports of Criminal Trials, Article in The Cambridge Law Journal, 1994, σελ. 492 επ.

τοπική εφημερίδα, με αποτέλεσμα να επηρεάσει την κρίση των δικαστών²¹³. Παρατηρούμε λοιπόν ότι η οριστική παύση της διαδικασίας στην Αγγλία εξετάζεται στο πλαίσιο της παραβίασης της δίκαιης δίκης (και της αρχής της αμεροληψίας) και όχι του τεκμηρίου αθωότητας. Μια καταδίκη καταργείται μόνο όταν η αρνητική δημοσιότητα της υπόθεσης επηρέασε τους δικαστές σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αποφανθούν καταφατικά ως προς την ενοχή του κατηγορουμένου. Αυτό όμως δεν συμβαίνει πάντα. Σε μία υπόθεση που απασχόλησε την αγγλική δικαιοσύνη, μολονότι η καταδίκη βασίστηκε, μεταξύ άλλων, στη ζημιογόνο για την κατηγορούμενη δημοσιότητα, το δικαστήριο συμπέρανε ότι η αρνητική αυτή δημοσιότητα δεν ήταν αρκετά σοβαρή, ώστε να επηρεάσει τα μέλη του δικαστηρίου, τα οποία έχουν επιλεχθεί βάσει ορισμένων κριτηρίων²¹⁴.

Ο Roxin αναφέρει ότι όταν μία διαδικασία δεν μπορεί να διεξαχθεί στα πλαίσια της δίκαιης δίκης που επιβάλλει το αρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, μία δυνατή αλλά παράλληλα ακραία λύση είναι η αναστολή της δίκης, την οποία ο ίδιος δεν βρίσκει ικανοποιητική²¹⁵. Βέβαια η συνδρομή ενός τέτοιου δικονομικού κωλύματος δεν γίνεται αποδεκτή και από άλλους θεωρητικούς στη Γερμανία. Ο συγγραφέας επισημαίνει ότι «ακόμη και η γερμανική νομολογία αφήνει περιθώρια σε μια τέτοια κατασκευή, με το να εξετάζει σε άλλες περιπτώσεις σημαντικών προσβολών της ευθυδικίας (όπως για παράδειγμα στην περίπτωση μιας απαράδεκτα μακράς διάρκειας δίκης από υπαιτιότητα του ίδιου του κράτους) το ενδεχόμενο παραδοχής κάποιου δικονομικού κωλύματος»²¹⁶. Τα επιχειρήματά του κατά αυτής της άποψης είναι τα εξής:

Πρώτον, η επιρροή που ασκούν τα δημοσιεύματα των Μ.Μ.Ε. στην κρίση των μελών του δικαστηρίου είναι καθαρά υποθετική και δεν υπάρχει κάποιος τρόπος που να μπορεί αυτή να ελεγχθεί ή να μετρηθεί. Επομένως, κανείς δεν μπορεί να αποφανθεί με σιγουριά εάν το δικαστήριο οδηγήθηκε στην έκδοση μιας απόφασης υπό την επίδραση των Μ.Μ.Ε. Εφόσον λοιπόν η επιρροή που ασκούν τα Μ.Μ.Ε. στα δικαστήρια στερείται οποιασδήποτε απτής αποδείξεως, πώς είναι δυνατόν να διακοπεί γι' αυτό τον λόγο μία ολόκληρη δίκη;

²¹³ Adrill A., "The right to a fair trial: prejudicial pre-trial media publicity" [2000] *AltLawJl* 2; (2000) 25(1) *Alternative Law Journal* 3.

²¹⁴ Adrill A., *οπ. π.*

²¹⁵ Roxin C., *οπ. π.*, σελ. 47 επ.

²¹⁶ Roxin C., *οπ. π.*, σελ. 47 επ., υποσημ. 9.

Δεύτερον, η αναστολή της δίκης οδηγεί σε ανεπιθύμητα αποτελέσματα, όταν τα δημοσιεύματα των Μ.Μ.Ε. προωθούν την αθώωση του κατηγορουμένου και όχι την ενοχή του. Το επιχείρημα αυτό βέβαια δεν συνδέεται με την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας, αφού όταν τα Μ.Μ.Ε. αξιώνουν την αθώωση κάποιου, σε καμία περίπτωση δεν προδικάζεται η ενοχή του. Ωστόσο, τα νομικά συστήματα που δέχονται τον μηχανισμό της αναστολής της δίκης τον εφαρμόζουν γενικά, κάθε φορά που διαπιστώνεται επιρροή των δικαστών από τα Μ.Μ.Ε., είτε αυτή οδηγεί στην ενοχή είτε στην αθώωση του κατηγορουμένου. Στο σημείο αυτό λοιπόν αξίζει να αναφερθεί ότι αν τα Μ.Μ.Ε. ενισχύουν την αθώωση του κατηγορουμένου και το δικαστήριο αναστείλει την δίκη, τότε τα ίδια τα Μ.Μ.Ε. «αφαιρούν από το κράτος την εξουσία του τιμωρείν και καθίστανται βαθμός δικαιοδοσίας της ποινικής δίκης». Ακόμη χειρότερα, ας σκεφτούμε ποιο θα είναι το αποτέλεσμα της αναστολής της δίκης, όταν αυτή θα επέλθει επειδή μία εκστρατεία των Μ.Μ.Ε. έχει ταχθεί υπέρ του κατηγορουμένου και αξιώνει την αθώωσή του, ενώ αυτός στην πραγματικότητα είναι ένοχος.

Ακόμη και ο Αλιβιζάτος, ο οποίος ασχολήθηκε με το τεκμήριο αθωότητας σε μία σχετικά πρόσφατη μελέτη του, υποστηρίζει πως εάν η παραβίαση του τεκμηρίου διαπιστωθεί ενόσω εκκρεμεί ακόμη η δίκη (όπως π.χ. στην υπόθεση Κώνστα κατά Ελλάδας του ΕΔΔΑ), δεν είναι σίγουρο τι θα συμβεί²¹⁷. Ως πιθανή λύση αναφέρει μόνο την αθώωση του θιγόμενου, αλλά ο ίδιος δεν τάσσεται υπέρ αυτής της λύσης. Ισχυρίζεται πως δεν προκύπτει ζήτημα αθώωσης του κατηγορουμένου, όταν το δικαστήριο με επαρκή και τεκμηριωμένη αιτιολογία αποδείξει ότι δεν έχει επηρεαστεί από εξωγενείς παράγοντες και ότι εξέδωσε την απόφασή του στηριζόμενο αποκλειστικά σε όσα διαπράχθηκαν κατά την αποδεικτική διαδικασία ενώπιον του. Προσωπικά θεωρώ ότι δεν προστατεύεται ικανοποιητικά το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου όταν προτείνεται απλώς μία λύση θεραπείας (π.χ. αυτή της αθώωσης του κατηγορουμένου), την εφαρμογή της οποίας εύκολα μπορεί να αποφύγει το δικαστήριο. Έστω λοιπόν ότι δεν προκύπτει ζήτημα επηρεασμού του δικαστηρίου. Το πλήγμα που έχει υποστεί η τιμή του θιγόμενου από μία αρνητική δημοσιότητα που όντως έχει πραγματοποιηθεί πώς θα ξεπεραστεί;

²¹⁷ Αλιβιζάτος Ν., *οπ. π.*, σελ. 7 επ.

7.2. Τιμώρηση της πράξης.

Μία ακόμη πρόταση που αναφέρει ο Roxin προκειμένου να σταματήσει το φαινόμενο της διάδοσης ενοχοποιητικών δημοσιευμάτων και να προστατεύεται τόσο το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου όσο και η ποινική διαδικασία από μεροληπτικές επιρροές συνίσταται στην επί ποινή απαγόρευση κάθε δήλωσης στα Μ.Μ.Ε., η οποία μπορεί να επηρεάσει την έκβαση της δίκης²¹⁸. Στο αγγλοσαξονικό δίκαιο είναι γνωστή η έννοια του «contempt of court by publication» (περιφρόνηση του δικαστηρίου διά δημοσιεύσεως). Βάσει αυτής της ρύθμισης το δικαστήριο μπορεί να επιβάλει ποινές (χρηματικές ή στερητικές της ελευθερίας) όταν κάποιος μέσα από δημόσιες εκδηλώσεις προσπαθεί να επηρεάσει τη δικαστική κρίση ή προκαλεί αντικειμενικά τον κίνδυνο ενός τέτοιου επηρεασμού²¹⁹.

Πρόκειται για ένα έγκλημα συγκεκριμένης διακινδύνευσης που περιλαμβάνεται στις έννομες τάξεις διαφόρων κρατών ως ένα κατασταλτικό μέτρο, το οποίο εμποδίζει την επιρροή των μελών του δικαστηρίου. Η ρύθμιση περί περιφρόνησης του δικαστηρίου προβλέπεται και στην Αυστραλία, όμως εκεί δεν εφαρμόζεται ικανοποιητικά. Επομένως, για να αποφευχθεί οποιαδήποτε καταπάτηση του δικαιώματος της δίκαιης δίκης, χρησιμοποιούνται διάφορα άλλα διορθωτικά μέτρα ανάλογα με την διαδικασία, όπως ο αποκλεισμός των μελών του δικαστηρίου, η προειδοποίηση των ενόρκων να μην χρησιμοποιήσουν τις πληροφορίες που αντλούνται από την αρνητική δημοσιότητα, η χορήγηση αναβολής ή η ακύρωση της καταδίκης²²⁰. Ακόμη και το Αυστριακό Δίκαιο περιέχει μία διάταξη στο νόμο περί Τύπου που τιμωρεί όποιον προβαίνει σε σχόλια στα Μ.Μ.Ε. κατά τρόπο που μπορεί να επηρεαστεί το αποτέλεσμα μιας ποινικής διαδικασίας²²¹. Ωστόσο, η αντικειμενική

²¹⁸ Roxin C., *οπ. π.*, σελ. 48 επ.

²¹⁹ Δημητράτος Ν., *οπ. π.*, σελ. 356, ο οποίος τονίζει ότι η αγγλική νομολογία στο θέμα αυτό αποτελείται κυρίως από περιπτώσεις όπου δημοσιεύματα αφορούν κρίσεις ή σχόλια σε βάρος των διαδίκων.

²²⁰ Adrill A., *οπ. π.*, όπου αναλύεται η υπόθεση Glennon. Με την υπόθεση αυτή γεννήθηκε η θέση ότι η απλή πιθανότητα πως ένα δικαστήριο έχει ενημερωθεί για την προηγούμενη ποινική καταδίκη ενός κατηγορουμένου για παρόμοια αδικήματα δεν αρκεί για να συμπεράνουμε ότι ο κατηγορούμενος στερήθηκε μιας δίκαιης δίκης. Επιπλέον, δεν προκύπτει από πουθενά ότι, όταν κάποιος καταδικάστηκε για το έγκλημα της περιφρόνησης του δικαστηρίου μετά από τη διαπίστωση πραγματικού κινδύνου προσβολής μιας δίκαιης δίκης, η δίκη ήταν πραγματικά άδικη.

²²¹ Bundesgesetz vom 12. Juni 1981 über die Presse und andere publizistische Medien (Mediengesetz – MedienG) - Federal Act dated 12th June 1981 on the Press and other Publication Media (Media Act – MedienG):

§ 23. The court shall impose a fine of up to 180 daily rates on anyone who comments in the medium the presumed result of a criminal proceedings or the weight of a piece of evidence in a way which may influence the result of the criminal proceedings, either during trial proceedings after the indictment has

υπόσταση του εν λόγω εγκλήματος πληρείται μόνο κατά το χρονικό διάστημα όπου ξεκινά η άσκηση της ποινικής δίωξης κατά του θιγόμενου μέχρι να εκδοθεί η πρωτόδικη απόφαση. Και στην Γερμανία υπήρχαν προτάσεις νόμων με παρόμοιο περιεχόμενο, οι οποίες όμως δεν έγιναν ποτέ νόμος.

become legally effective, or during a proceeding before a judge of a regional court sitting alone or in a district court proceeding after the public hearing has been scheduled, before the judgement of first instance is pronounced.

8. Επίλογος.

Όσα μέτρα κι αν ληφθούν σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο είναι παράλογο να πιστεύουμε ότι η ενασχόληση με τους υπόπτους και τους κατηγορουμένους θα παύσει να αποτελεί αντικείμενο πολιτικής αντιπαράθεσης και σχολιασμού στα Μ.Μ.Ε. Αδιαμφισβήτητα το έγκλημα «πουλάει» πάντα και εξασφαλίζει υψηλά ποσοστά τηλεθέασης. Όμως τόσο ο νομοθέτης όσο και ο εφαρμοστής του νόμου δεν πρέπει ποτέ να ξεχνούν ότι το δικαίωμα του κάθε πολίτη για δημόσια πληροφόρηση, μέσω του οποίου επιτυγχάνεται ο έλεγχος της δικαστικής εξουσίας και ενισχύεται το αίσθημα δικαίου, βρίσκει φραγμό στο κυριαρχικό δικαίωμα του καθενός να προστατεύεται από εξωτερικές παρεμβάσεις στην προσωπικότητά του. Κάθε αναφορά σε υπόπτους και κατηγορουμένους πρέπει να γίνεται με επιφύλαξη, επειδή το τεκμήριο της αθωότητάς τους οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αυτοί, ως κατά τεκμήριο μη ένοχοι, δεν είναι κατά τεκμήριο και «πρόσωπα της επικαιρότητας»²²². Η αξία του ανθρώπου πρέπει να προτάσσεται ως το σημαντικότερο έννομο αγαθό και η εκδίκαση των ποινικών υποθέσεων πρέπει να αφήνεται αποκλειστικά για το αρμόδιο κάθε φορά δικαστήριο.

Η διάδοση δημοσιευμάτων που ασχολούνται με τα φαινόμενα εγκληματικότητας δεν παρουσιάζει μόνο θετικά στοιχεία (ενημέρωση πολιτών, πρόληψη εγκλημάτων). Η καθημερινή προβολή εγκλημάτων βίας και η καταπάτηση του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου με τον προκαταβολικό στιγματισμό του δημιουργούν ένα κλίμα «εκδικητικής ανυπομονησίας» που δυσκολεύει την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας²²³. Ακόμη, οι πρόωρες δημόσιες δηλώσεις από κρατικούς λειτουργούς δεν ευνοούν καθόλου την κοινωνία, αφού οδηγούν κυρίως στην προσωπική προβολή και στην άμεση δημιουργία κακώς εννοουμένων δημόσιων σχέσεων, γι' αυτό λοιπόν είναι ανάγκη αυτές να εκλείψουν.

Οι δικαστές, οι εισαγγελείς, οι πολιτικοί και οι δημοσιογράφοι δεν ασκούν ένα απλό επάγγελμα αλλά ένα λειτούργημα με σοβαρό μάλιστα κοινωνικό ρόλο. Γι' αυτό η άσκηση αυτών των επαγγελματίων απαιτεί εξισορρόπηση μεταξύ της προσωπικής ιδιοτέλειας και της κοινωνικής ευθύνης. Οι δημοσιογράφοι πρέπει να διακρίνονται από αίσθημα ευσυνειδησίας απέναντι στο κοινό και το κάθε είδους

²²² Παπαρηγοπούλου – Σκορίνη Φ., *οπ. π.*, σελ. 284, η οποία αναφέρεται στη θέση του Lampe.

²²³ Αναγνωστόπουλος Η., *Δικονομικές Εγγυήσεις και «δημόσια αγανάκτηση»*, ΝοΒ 31, σελ. 781.

κέρδος δεν πρέπει να αποτελεί αυτοσκοπό τους. Επομένως το θέμα δεν είναι αν υπάρχουν στην έννομη τάξη διατάξεις, οι οποίες κατοχυρώνουν την προστασία του τεκμηρίου αθωότητας και τιμωρούν τις συμπεριφορές που αντίκεινται σε αυτό, αλλά εάν οι λειτουργοί του κράτους και της ραδιοτηλεόρασης σέβονται και τηρούν τους κανόνες της δεοντολογίας²²⁴. Η τήρηση των κανόνων δεοντολογίας των ανωτέρω λειτουργών απαιτεί απόλυτο σεβασμό στους συνταγματικά κατοχυρωμένους θεσμούς. Η αναβάθμιση της δικαστικής δημοσιογραφίας, λοιπόν, θα επιτευχθεί μόνο μέσα από την αναβάθμιση της ίδιας της παιδείας. Κάτι τέτοιο φυσικά είναι εξαιρετικά δύσκολο και θα λέγαμε εξωπραγματικό, αφού η κοινωνία μας ευνοεί πλέον τις ακραίες απόψεις και τις αντιπαραθέσεις, αποτελεί όμως άμεση ανάγκη, καθώς τα περιστατικά παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας όσο πάει και πληθαίνουν.

²²⁴ Ο Παπαγεωργίου – Γονατάς Σ. παραθέτει την εξής δήλωση του Υπουργού Δικαιοσύνης: «Δεν σώζουν τα νομοθετικά κείμενα. Σώζει μόνον η διαρκής ανύψωση της επαγγελματικής συνείδησης». Βλ. Πρακτικά 1^{ου} Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα «Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης», 1994, σελ. 131.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνική

- Αλεξιάδης Στ., Ανακριτική, 2006
- Αλιβιζάτος Ν., Το τεκμήριο αθωότητας και οι παράπλευρες συνέπειές του, ΠοινΔικ 2017, σελ. 7 επ.
- Αναγνωστόπουλος Η., Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, Πρακτικά 1^{ου} Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα «Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης», 1994, σελ. 73 επ.
- Αναγνωστόπουλος Η., Δικονομικές Εγγυήσεις και «δημόσια αγανάκτηση», ΝοΒ 31, σελ. 770 επ.
- Αναγνωστόπουλος Η., Ο συνήγορος και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, ΠοινΧρον 1997, σελ. 337 επ.
- Ανδρουλάκης Ι., Κριτήρια της Δίκαιης Ποινικής Δίκης. Κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, 2000
- Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 2012
- Gomien D., Harris D., Zwaak L., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης: Δίκαιο και Πρακτική, (Μετάφραση Τσατσαρέλη Ε.), 2001
- Δημάκης Α., Η σχέση ποινικής δίκης και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Με έμφαση στο ζήτημα της τηλεοπτικής μετάδοσης της δίκης, Ανθρώπινα Δικαιώματα και Ποινικό Δίκαιο, 2007, σελ. 239 επ.
- Δημητράτος Ν., Προβλήματα δημοσιότητας στην ποινική δίκη, ΝοΒ 1991, σελ 342 επ.
- Ζημιανίτης Δ., Πράσινη Βίβλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το τεκμήριο αθωότητας, ΠοινΔικ 2006, σελ. 778 επ.
- Κάβουρας Γ., Το τεκμήριο αθωότητας, 2003
- Καράκωστας Ι., Δημοσιογραφική έρευνα και προστασία της προσωπικότητας, Αρμενόπουλος 1996, σελ. 146 επ.
- Καράκωστας Ι., Προσωπικότητα και Τύπος, 2000
- Καράκωστας Ι., Χρηματική Ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης στην περίπτωση αστικής ευθύνης του Δημοσίου, 2008
- Καρράς Α., Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 4^η έκδοση 2011

- Κοτσαλής Λ., Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο, 2014.
- Κρουσταλάκης Ευ., Ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου στην ποινική δίκη (προβληματισμοί ενός δικαστή), Υπεράσπιση 1991, σελ. 155 επ.
- Κρουσταλάκης Ευ., Η κάλυψη από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης της προδικασίας στην ποινική δίκη, Υπεράσπιση 1993, σελ 819 επ.
- Κωνσταντινίδης Α., Το δημοσιογραφικό απόρρητο, ΠοινΧρον 1994, σελ. 987 επ.
- Κωστάκος Π., Η επιρροή των Μ.Μ.Ε. στο δικαίωμα για μια δίκαιη δίκη, Πρακτικά 1^{ου} Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα «Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης», 1994. σελ. 61 επ.
- Λίβος Ν., Η δικονομική θέση των καθ' ων υφίστανται υπόνοιες περί τελέσεως εγκλήματος, ΠοινΧρον 1995, σελ. 1103 επ.
- Λίβος Ν., Η ποινική δίκη ως αποικία των Μ.Μ.Ε., Πρακτικά 1^{ου} Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα «Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης», 1994, σελ. 75 επ.
- Λιούρδη Α., Η επίδραση των Μ.Μ.Ε. (και ειδικότερα του ηλεκτρονικού τύπου) στη λειτουργία και την απονομή της δικαιοσύνης, Πρακτικά 1^{ου} Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα «Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης», 1994, σελ. 81 επ.
- Μαгриππή Αικ., Περιορισμοί στην προστασία του αρ. 6 ΕΣΔΑ στις ποινικές υποθέσεις, Ποινικά Χρονικά – Μελέτες, 2016
- Μαгриππή Αικ., Η πρόκληση ενσωμάτωσης στην εθνική έννομη τάξη του τεκμηρίου αθωότητας. Με αφορμή την Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας» και την πρόσφατη νομολογία (Δ.Ε.Ε. C-439/16 και ΣτΕ 1993/2016), ΠοινΧρον 2017, σελ. 249 επ.
- Ματθίας Στ., Κτιστάκης Γ., Σταυρίτη Λ., Στεφανάκη Κ. (επιμ.), Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ευρώπη. Με βάση τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, έκδοση Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, 2006

- Μπάκας Χ., Η δημοσιότητα στην ακροαματική διαδικασία σήμερα, Μνήμη Νικολάου Χωραφά, Ηλία Γάφου, Κων/νου Γαρδικα, Τόμος 2, 1986, σελ. 55 επ.
- Μπάκας Χ., Τα δικαιώματα του κατηγορουμένου και η προστασία τους στην ποινική διαδικασία, Πρακτικά του Γ' Πανελληνίου Συνεδρίου της ΕΕΠΔ με θέμα «Τα δικαιώματα του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία γενικά», 1991, σελ. 13 επ.
- Μπακόπουλος Α., Το τεκμήριο της αθωότητας, Πρακτικά του διήμερου επιστημονικού συνεδρίου στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου», 1993, σελ. 90 επ.
- Μυλωνάς Ιπ., Πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας, 1994
- Μυλωνάς Ιπ., Η ποινική "δίκαιη δίκη" στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατά την τριετία 2002-2004 : σημείο αναφοράς για τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της ποινικής δικονομίας, 2007
- Παπαδημητράκης Γ., Το τεκμήριο αθωότητας υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ, ΠοινΔικ 2017, σελ. 134 επ.
- Παπαδημητρίου Γ., Η τριτενέργεια των ατομικών δικαιωμάτων σήμερα, Υπεράσπιση 1996, σελ. 211 επ.
- Παπαρηγοπούλου – Σκορίνη Φ., Η πληροφόρηση του κοινού διά του τύπου και η προστασία της προσωπικότητας του κατηγορουμένου, ΝοΒ 1977, σελ. 278 επ.
- Παρεμβάσεις στο 3^ο Συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων με θέμα «Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Πενήντα χρόνια εφαρμογής», 2004
- Παρεμβάσεις στο διήμερο επιστημονικό συνέδριο στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, 1993
- Πρωτόπαπας Δ., Το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, 2006
- Ρήγος Γ., Το τεκμήριο της αθωότητας, Η μεταχείριση από τα ΜΜΕ των δραστών, πραγματικών ή υποτιθέμενων εγκληματικών πράξεων · τι σημαίνει

ότι «κάθε άνθρωπος μέχρι την αμετάκλητη καταδίκη του για ορισμένο έγκλημα θεωρείται αθώος, ΠοινΧρον 1992, σελ. 625 επ.

- Roxin C., Ποινική δίκη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, (Απόδοση: Οββαδίας Ν.), Πρακτικά 1^{ου} Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα «Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης», 1994, σελ. 43 επ.
- Σαρμάς Ι., Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής. Αναλυτική μελέτη των μεγάλων θεμάτων, 1998
- Σισιλιάνος Λ.-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2017
- Σιώπης Γ., Η γνωστοποίηση εγκλημάτων στα ΜΜΕ ως μη προβλεπόμενο δικονομικό μέγεθος, ΠοινΧρον 2001, σελ. 284 επ.
- Σπηλιωτόπουλος Ε., Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Τόμος 1, 2011
- Σπυρόπουλος Φ., Κοντιάδης Ξ., Ανθόπουλος Χ., Γεραπετρίτης Γ., Σύνταγμα - Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2017
- Σταύρος Στ., Η Ευρωπαϊκή σύμβαση για τα δικαιώματα του ανθρώπου και η αμεροληψία των ελληνικών δικαστηρίων, ΠοινΧρον 1991, σελ. 481 επ.
- Τριανταφυλλίδης Μ., Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, Πρακτικά του διήμερου επιστημονικού συνεδρίου στην Κύπρο της Εταιρίας Δικαστών Μελετών με θέμα «Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, 1993, σελ. 86 επ.
- Τσιρίδης Π., Τεκμήριο αθωότητας και η νέα Οδηγία της ΕΕ, ΠοινΔικ 2017, σελ. 10 επ.
- Τσόλκα Ο., Το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας, ΠοινΧρον 2004, σελ. 97 επ.
- Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2017

B. Αλλοδαπή

- Ashworth A., Four threats to the presumption of innocence, 2006
- Cras. S., Erbežnik. A., The Directive on the Presumption of Innocence and the Right to be Present at Trial. Genesis and Description of the New EU-Measure. Eucrim 2016, σελ. 25–36. Διαθέσιμο στο: <https://eucrim.eu/articles/directive-presumption-innocence-and-right-be-present-trial/>
- Freedom of expression in Europe, Case-law concerning Article 10 of the European Convention on Human Rights, Council of Europe Publishing, 2007
- Grabenwarter C., European Convention on Human Rights, 2014
- Naylor B., Fair Trial or Free Press: Legal Responses to Media Reports of Criminal Trials, Article in The Cambridge Law Journal, 1994, σελ. 492 επ.
- Reid K., A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights, 4th Edition, 2012
- Shabas A. W., The European Convention on Human Rights: a Commentary, Oxford University Press 2015
- Stavros S., The guarantees for accused persons under article 6 of the European Convention on Human Rights, 1993
- Tanoos A., Shielding the Presumption of Innocence from Pretrial Media Coverage, 2017
- van Dijk P., van Hoof F., van Rijn A., Zwaak L. (edit.), Theory and practice of the European Convention on Human Rights, 2006

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- Μ.Ο.Δ.Αθ. 718-720/1991, ΠοινΧρον 1992, σελ. 447.
- Τριμ.Εφ.Αθ. 4054/1992, ΝοΒ 1992, σελ. 923 επ.
- ΑΠ 256/1996, Διοικητική Δίκη 1996, σελ. 962.
- ΑΠ 1522/1998, ΝοΒ 1999, σελ. 650 επ.
- ΑΠ 1196/1999, ΝοΒ 1999, σελ. 1620 επ.
- ΑΠ 132/2006, ΝοΒ 2006, σελ. 825.
- ΑΠ 1522/2012, ΠοινΧρον 2013, σελ. 466.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Αργυρός Α., Η αξίωση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης στη νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων, Εισήγηση στο Επιστημονικό Συνέδριο του ΝΣΚ και του ΕΚΔΔ – Δελφοί 29.02.2008. Διαθέσιμο στο: https://www.ddikastes.gr/sites/default/files/article_files/%CE%9C%CE%95%CE%9B%CE%95%CE%A4%CE%97%20%CE%91.%CE%91%CE%A1%CE%93%CE%A5%CE%A1%CE%9F%CE%A5.pdf
- Βασιλακάκης Γ., Η αρχή της αναλογικότητας. Ο ανααιρετικός έλεγχος της εφαρμογής της από τον Άρειο Πάγο επί χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης. Διαθέσιμο στο: <http://www.nomikaxronika.gr/article.aspx?issue=50>
- Νομολογία ΕΔΔΑ: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#>
- Νομολογία Ε.Σ.Π.: <http://repository-esr.ekt.gr/>
- Adrill A., "The right to a fair trial: prejudicial pre-trial media publicity" [2000] AltLawJl 2; (2000) 25(1) Alternative Law Journal 3. Διαθέσιμο στο: <http://www5.austlii.edu.au/au/journals/AltLawJl/2000/2.html#fnB29>
- Brew J., Opinion: Violations of “presumption of innocence” in Catalan Trial, 2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.spainenglish.com/2019/02/14/opinion-violations-presumption-innocence/>

- Fair Trials, Innocent until proven guilty. The presentation of suspects in criminal proceedings. Διαθέσιμο στο: https://www.fairtrials.org/sites/default/files/publication_pdf/Fair-Trials-Innocent%20until-proven-guilty-The-presentation-of-suspects-in-criminal-proceedings_0_0.pdf
- Fair Trials, EU Directive on the presumption of innocence: Implementation Toolkit. Διαθέσιμο στο: https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/2017/06/Presumption-of-Innocence-Toolkit_2.pdf
- Vassileva R., Spectacular Televised Arrests, Media Trials, and Abuse of Process: The Presumption of Guilt in Bulgaria, 2018. Διαθέσιμο στο: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3237532